

Univerzita Karlova v Praze

Husitská teologická fakulta

doktorská disertační práce

**Český nacionalismus a vznik Církve
Československé**

**Czech nationalism and the emergence of
the Czechoslovak Church**

Doktorský studijní program: **Teologie**

Studijní obor: **Husitská teologie**

Školitel:

prof. ThDr. Jan Blahoslav Lášek, Dr. h.c

Autor:

Mgr. Pavel Mach

Hradec Králové: 2018

Poděkování:

Děkuji profesoru Láškovi, jehož odborné i lidské podpory si velmi cením a ThDr. Hrdličkovi za pomoc při vyhledávání archívních pramenů.

Prohlašuji, že jsem tuto doktorskou disertační práci s názvem „Český nacionalismus a vznik Církve Československé“ napsal samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Hradci Králové dne 20.4.2018

Mgr. Pavel Mach

Obsah

Úvod	3
1 Pojem nacionalismu a jeho hlavní motivy v Čechách	5
2 Český podíl na rozpadu Rakousko-Uherska.....	15
3 Katolická církev a moderní doba – tradice ve světle rozumu	28
4 Katolická moderna jako jednotící prvek českých reformistů .	37
5 Jednota katolického duchovenstva – stavovská organizace reformistů.....	45
6 Zakladatelé Československé církve.....	53
6.1 Bohumil Zahradník-Brodský – literát proti církevní hierarchii.....	53
6.2 Karel Farský – modernistický kritik a reformátor.....	56
6.3 Gustav Adolf Procházka – vlastenec a reformista.....	63
6.4 Ferdinand Stibor – slezský osvoboditel církve.....	65
7 Texty související s reformním úsilím českého duchovenstva a vznikem Československé církve	67
7.1 Program představený na III. sjezdu Moderny v Přerově 31. 7. 1906.....	69
7.2 Výzva.....	79
7.3 Referát přednesený 23. 1. 1919 Zahradníkem–Brodským .	83
7.4 Obnova církve katolické v Československé republice.....	90

7.5 Memorandum delegace do Říma ze dne 28. června 1919	96
7.6 Výzva ke vstupu do církve československé.....	104
7.7 Lidu československému!.....	114
7.8 Karel Farský: Z pode jha.....	119
7.9 „Memorandum duchovenstva československého sdruženého ve stavovskou organisaci „Jednoty katolického duchovenstva československého“ Apoštolské Stolicí v Římě.....	122
7.10 Kuneš Bauer: Myšlenkové proudy v československé církvi	140
7.12 Josef Doležal: Český kněz.....	147
Závěr	152
Jmenný rejstřík.....	156
Seznam použitých pramenů a literatury	158
<i>Archívní prameny:</i>	<i>158</i>
<i>Monografie.....</i>	<i>159</i>
<i>Články a periodika.....</i>	<i>168</i>
<i>Internetové zdroje</i>	<i>169</i>
Summary	170

Úvod

Cílem práce je analyzovat, zda a případně do jaké míry ovlivnil český nacionalismus vznik Československé církve. Projevy politického nacionalismu zde budou uvedeny v souvislostech nutných pro osvětlení hlavního tématu předložené práce. Časový rámec je vymezen od poloviny 19. století do počátku 30. let 20. století. Pro analýzu byly využity jako pramenné materiály, dobové tiskoviny související s reformním hnutím českého katolického kněžstva, dobová literatura reagující na popisované události a dokumenty z Archívu Ústřední rady Církve československé husitské. Sekundárně byla použita literatura popisující politickou, náboženskou a národnostní situaci ve sledovaném období.

V prvních dvou kapitolách je definován nacionalismus pro potřeby dalšího výzkumu a jsou představena hlavní témata a projevy českého národního myšlení. V souvislosti s dobou, která předcházela vzniku Československé církve, je popsána zejména úloha českého národa při rozpadu monarchie.

Třetí a čtvrtá kapitola popisuje, jak se katolická církev vyrovnávala se situací po roce 1848, vztahem papežů k moderní době a pražských arcibiskupů k monarchii. K pochopení problematiky jako celku je popsán i vznik katolického modernismu a jeho odraz v českém prostředí.

Pátá kapitola popisuje vznik organizace českého katolického duchovenstva jako zhmotnění modernistických myšlenek realizovaných v národním prostředí a reflektujících zejména historické motivy velice živě oslovující český národ.

V kapitole o zakladatelích československé církve se zabývám čtyřmi nejaktivnějšími představiteli Klubu reformního kněžstva podepsanými pod provoláním církve. Stručně jsou připomenuty jejich životy s případným vztahem k nacionalistickým politickým hnutím.

V části věnované analýze materiálů je vybráno celkem 12 textů z období mezi lety 1906 – 1931. Jádrem jsou dokumenty těsně spjaté se vznikem církve. Z dřívějšího období jde o text představující požadavky modernistů tak, jak byly zveřejněny na III. Sjezdu katolické moderny. Z pozdější doby potom reflexe reformního hnutí, tak jak ji popsal ve své knize Josef Doležal, který naopak reformisty v mnohém kritizoval. Při výběru textů byl rozhodující jejich vztah k reformnímu hnutí a Církvi československé.

Při vlastní analýze jsem se pokusil, zejména přiblížením historie vzniku příslušného dokumentu a rozebráním použitých klíčových pojmů, odkazů a souvislostí, ukázat na opakující se motivy s národní tematikou, které tak jasně ukazují na myšlenkovou orientaci svých tvůrců. Někde bylo nutné zmínit více dobový kontext a přiblížit události, které měly vliv na další vývoj.

V práci byly využity dokumenty z archívu Ústřední rady Církve československé husitské z počátku existence církve. Citace těchto materiálů byla použita jako dobový doklad týkající se předmětu této práce.

1 Pojem nacionalismu a jeho hlavní motivy v Čechách

Pohledy na nacionalismus zahrnují širokou škálu názorů podle doby vzniku, místa a osoby pozorovatele. Spektrum těchto pohledů zahrnuje vnímání vlastního národa jako vyvoleného a předurčeného ke světovládě po vnímání nacionalismu jako reliktu minulosti, který již v dnešním globalizovaném světě nemá místo. V dnešní době jsme svědky toho, že svět se přeskupuje podle jiných pravidel, než jsou ta národnostní. Tato realita nutí každý národ odstranit kus své historie, což může vést k situaci, kdy si potlačená minulost najde svou cestu z nevědomí a může se prezentovat překvapujícím způsobem. Nacionalismus je v naší zemi vnímán jako negativní jev lidské společnosti. Ve své práci se mu snažím věnovat bez těchto negativních konotací, i když zejména díky historickým skutečnostem je obtížné sledovat věc s nadhledem.

Již samotný latinský pojem „natio“ odkazuje na místo narození člověka, na místo, kde má své kořeny, kde se naučil svému rodnému jazyku a odkud si přináší kulturu ovlivněnou historickým vývojem dané oblasti. Je v lidské přirozenosti, že k tomuto místu bude citově vázán a právě zde je třeba hledat kořeny nacionalismu, který toto místo původu začne preferovat před ostatními. Nacionalismus je tedy produkt emocí

a nemá žádný reálný podklad. Právě proto, že vychází z lidského nevědomí, jsou jeho projevy tak silné a zasahují národ napříč vrstvami. Sounáležitost založená na společném jazyku a území pak posiluje každého jednotlivce, který se tak cítí oprávněn konat ve prospěch svého celku. Jelikož samotný nacionalismus není předmětem výzkumu

této práce, uvedu pouze stručnou definici, tak jak ji uvádí Gellner, podle kterého je pojem národa plodem lidského přesvědčení. Příslušnost jedince k národu je dána sdílením stejné kultury a vzájemným uznáním své příslušnosti. Je třeba od sebe oddělit vlastenectví a jeho extrémní formu - nacionalismus, který má vlastní ideologii jednostranně zdůrazňující význam určitého národa a jeho nadřazenost. Českou národní ideologii vytvořil Tomáš Garrigue Masaryk, který přijal názor německého filosofa Johana Gottfrieda von Herdera (1744 – 1803). Ten popisuje ve svém spisu „Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit“ Slovany jako jednotný národ, který je mírumilovný a krotký. Označoval je za národ, který nestojí o dobývání a nadvládu nad světem. Kvůli této své povaze často bývali podrobováni. Slovany popisuje na jedné straně jako statečné bojovníky, na druhé straně jako lhostejné k vlastní porobě. Věřil, že Slovany čeká svobodná budoucnost, kdy si budou vládnout sami. Masaryk věřil v Prozřetelnost, která realizuje v národech určité ideje. V českém národu se tak zhmotňuje idea humanity (Masaryk: Česká otázka). Tato jeho myšlenka byla již brzy po svém vzniku kritizována historikem Josefem Pekařem, který varuje před spojením empirického poznání s mystikou, což vede spíše k citovému vnímání historických událostí. (Pekař: O smysl českých dějin). Otázku po smyslu dějin však bylo nutné v dané době řešit, a to zejména z důvodu vyhranění se proti vzrůstajícímu německému nacionalismu. Masaryk tak nabídnul zdánlivě logickou a především posilující myšlenku výlučnosti národa, která nebyla založena na biologické nadřazenosti. Český nacionalismus v 19. století byl odrazem obdobných hnutí v ostatních evropských zemích. Napodoboval zejména německé vzory, kterými byl od Wartburské slavnosti dlouhodobě inspirován. Wartburská slavnost se uskutečnila při příležitosti třístého výročí německé reformace a výročí bitvy u Lipska 18. 10. 1817. Zorganizovali ji jenský Burschenschaft.

Důvodem sejití studentstva z různých německých univerzit byla touha po celoněmeckém sjednocení pod heslem „čest, svoboda, vlast“. V průběhu slavnosti byly páleny knihy, které symbolizovaly německou nesvobodu. Tato místní událost měla celoevropský dopad.

Neexistuje všeobecně platná vyčerpávající definice nacionalismu, protože tento jev je v čase a místě svého projevu proměnlivý, závislý na mnoha různých faktorech. Jediným, co tento jev za všech okolností provází, je to, že se jedná o ideologii skupiny lidí, která se definuje jako národ. Gellner uvádí dvě cesty, kterými se dojde k definici národa. Je to jednak definice kulturní, podle které patří lidé ke stejnému národu, pokud sdílejí stejnou kulturu. Druhá voluntaristická definice tvrdí, že jednotlivce mění v národ vzájemné uznání druhého jako náležejícímu ke stejnému celku. V obou definicích hraje podstatnou roli dorozumivací jazyk jako spolehlivý ukazatel sounáležitosti. Pro Gellnera je vznik nacionalismu spojen s přechodem od agrární k průmyslové společnosti, což právě můžeme pozorovat v našich zemích. Pro potřeby této práce mi jako nejvhodnější připadá následující definice nacionalismu:

„Nacionalismus je teorie politického oprávnění, která požaduje, aby etnické hranice nebyly přeřaty politickými hranicemi, a především, aby etnické hranice uvnitř daného neoddělovaly držitele moci od ostatních. ... Je však zvláštní způsob porušování národnostního principu, na který je národnostní cítění zvláště citlivé: jestliže vládcí politické jednotky patří k jinému národu, než je národnost většiny podřízených, pak to pro nacionalisty znamená velmi výrazně nesnesitelné porušení politické svébytnosti“¹

¹ GELLNER, Arnošt. Praha: Josef Hříbal, 1993, s. 12.

Tato definice vystihuje českou situaci v rakouské monarchii, kdy se jednotlivé národy s různou intenzitou snažily o zbavení se habsburské nadvlády, což po válce vyústilo ve vznik nových států. Pro chápání myšlenky nacionalismu ve zkoumaném období je důležitý zejména postoj T. G. Masaryka, který vhodně pochopenou ideu národa vnímal jako tvůrčí sílu, která může být prospěšně využita.

„Národnostní idea, jak se obyčejně říká, je velmi cenná a šlechetná síla politická organizující jednotlivce v celek. A tyto organizované národní celky se spojují v člověčenstvo. O lásku k národu nemůže být sporu, spor může být jen o kvalitu té lásky a toho, čeho pro národ dosahujeme.“²

Masaryk ve svých úvahách o národu převzal názor Palackého, který smysl českých dějin chápal jako neustálý střet mírumilovných Slovanů s bojovnými Germány, kteří usilují o nadvládu. O tom, že tento dojem nebyl neopodstatněný, svědčí názor německého literárního historika Wolfganga Menzela (1798 – 1873):

„Jediný pohled na mapu učí, že Čechy musejí za kraj německý považovány býti, že veliký německý národ za žádnou cenu této důležité země, která leží ve středu a ne na hranici Německa, nesmí ponechati nepatrnému zbytku českých barbarů, kteří se tam ještě německy nenaučili, všeliké vzdělanosti postrádají a pražádného významu nemají“³

Z tohoto pohledu také vyvěral pro české prostředí typický negativní postoj k habsburské dynastii, který pocházel už z historie

²VELEMÍNSKÝ Josef. Masaryk osvoboditel Sborník. Praha: Ministerstvo školství a národní osvěty, 1920, s. 135.

³Vlček, Jaroslav, O nynějších poměrech českých desatero kapitol lidu českému na uváženu, Praha, vlastním nákladem 1875, s. 19.

počínaje volbou Ferdinanda I. za českého krále. Karel Farský ve své knize „Papežství a národ český“ popisuje systematické potlačování odporu a upevňování moci Habsburků v Čechách, takže mu dokonce připisuje i podíl na požáru pražského hradu v roce 1541.

„Ferdinand I. sám desky zemské zapálil, aby se zbavil svého reversu o svobodné volbě za krále. Když pak stav městský úplně pokořil a šlechtu zastrašil na krvavém sněmě, dosáhl toho, že pryč za krále byl přijat, jako manžel pravé dědičky Anny.“⁴

Rakousko-Uhersko Masaryk považoval za pokračování středověké absolutistické monarchie, kdy německá menšina ovládá slovanské národy a snaží se je germanizovat. K neoblíbenosti Habsburků přispěla i jejich neochota nechávat se korunovat českými králi. Z důvodu pocitů vzniklých v minulosti se nenávisť nacionalistů obracela k Němcům a pro druhou polovinu 19. století jsou typické jazykové střety, kdy právě rodná řeč byla jasným ukazatelem příslušnosti k národu. V tomto se také projevil antisemitismus, který využíval toho, že rodnou řečí mnoha Židů byla právě němčina. Postupnou radikalizací se česká a německá společnost uzavřela do sebe a z důvodu pocitu vlastního ohrožení se obě strany vymezovaly agresivně při projevech své příslušnosti, která přerostla v národnostně motivované násilí. Národnostní rozpor vzniklý z rozdělení Karlo-Ferdinandovy univerzity v roce 1881 vedl až k násilnému incidentu známému jako „Chuchelská bitva“, který si vyžádal zraněné. Toto období je pro německou i českou stranu typické obrannými reakcemi na sebemenší projev nenávisi druhé strany. Citlivá byla zejména otázka národního školství, která vedla i k protižidovskému pogromu v Náchodě

⁴ FARSKÝ Karel. Papežství a národ český Praha, 1919, s. 117.

v roce 1899, kdy čeští nacionalisté těžce poničili židovskou německou školu, jejíž zrušení, právě z důvodů jazykových, již dříve požadovali.

Boj mezi národnostmi se přenesl i do roviny podnikatelské. Po ztroskotání punktačních jednání se německá strana odmítla podílet na jubilejní zemské výstavě v Praze v roce 1891. Němečtí podnikatelé se masově odmítli výstavy zúčastnit. Důvodem byla snaha výstavu zmařit, protože v německých rukách byly nejprůmyslovější části Čech a výstavu vnímali jako českou nacionalistickou iniciativu. Tento dojem byl umocněn i četnými slovanskými delegacemi ze zahraničí, které na výstavu přijížděly. Výstava byla jedním z vrcholů emancipačních snah českého národa. Čechové se tak stali národem s vším všudy – s vlastním jazykem, kulturou, politickou reprezentací a nyní ukázali, že i hospodářsky nabírají na síle.

Důležitým prvkem pro další zkoumání je syntéza národních myšlenek s náboženstvím. Masaryk při přednášce v Kolíně v roce 1895 prohlásil, že „česká otázka je náboženská.“⁵ Z dějin potom Masaryk odvozuje mírumilovnou povahu Slovanů a jejich smysl pro náboženskost. Český národ je ve své podstatě zbožný a svou národní povahou humánní, což se ve své nejčistší podobě projevilo v české reformaci a zejména v Jednotě bratrské.

„Masarykova ahistorická metoda spojila českou reformaci 15. století s českým obrozením 19. století, aby zjistila, že pojítkem obou vzdálených období a stále přítomnou podstatou češství bylo právě náboženství.“⁶

⁵ VELEMÍNSKÝ, Josef. Masaryk osvoboditel Sborník. Praha: Ministerstvo školství a národní osvěty, 1920. s. 55.

⁶ URBAN, Otto. Česká společnost 1848-1918. Praha: Svoboda, 1982, s. 235.

„...naše reformace vznikla z národního charakteru, a že tomu charakteru odpovídala ... naproti tomu lze uvažovat o tom, nevadilo-li katolicismu u nás, že nebyl dost národní, protože k nám přicházel z ciziny ... Pokud se týká katolicismu pobělohorského, nemohl zapustit hluboké kořeny, protože byl násilnický a jeho vůdcové také národně cizinci“.⁷

Povaha našeho národa a geografická poloha země nám tak dávají určité prvenství mezi ostatními slovanskými národy a předurčují Čechy jako slovanské kulturní centrum. Masaryk cítil potřebu náboženství zachovat, ale postavit ho na rozumovém základě a upřednostňoval spíše jeho význam etický, vycházející z ideje humanity. Z tohoto důvodu velmi oceňoval Jana Husa, který svým životem ukázal vzor mravního chování platný až dosud. (Masaryk: Jan Hus).

V popředí Masarykova zájmu stojí filosofie dějin tvořená osobnostmi a určitými dějinnými etapami. Ve vztahu k náboženství pro něj bylo určující nespoléhat ve věcech náboženských na vnější autoritu instituce církve, ale na Písmo jako zdroj poznání a zdravý rozum. (Masaryk: Jan Hus). Masaryk chce navazovat v moderní době na odkaz předků, kteří jsou pro nás vzorem svou humanitou. Řešení české otázky viděl v pokračování a dovršení duchovního zápasu našeho národa za náboženství vyšší mravnosti. Cílem je víra stavěná na vědecké pravdě. (Masaryk: Jan Hus).

Církev Československá charakterizovala sama sebe na I. Řádném sněmu v srpnu 1924 jako církev Kristovu, Husovu a moderní a za hlavní úkol bylo vytyčeno dokončení české reformace.

⁷ MASARYK, Tomáš Garrigue. Světová revoluce za války a ve válce 1914 – 1918. Praha: ČIN a Orbis, 1925, s. 597.

V Masarykově duchu má být Ježíšova humanita naplněna ve svobodném státě československým národem. Československá církev se tak stává nositelkou humanitních idejí a náboženskou organizací nové doby, která naplní ideu filosofie českých dějin – dokončí reformaci v demokratické společnosti nové doby. (Farský: Přelom).

„Kulturně máme správné základy a svým kulturním úsilím, zejména reformací, předstihli jsme vývoj ostatních Slovanů. A moli bychom mít vedení. K tomu nám dává jisté oprávnění fakt, že jsme jako jediní ze všech Slovanů dovedli mít sympathie ke všem Slovanům bez zřetele k rozdílům, zejména církevním, které ještě národy, a právě Slovany tak silně rozrůžňují.“⁸

„Naše reformace upevnila naši národnost způsobem nebývalým, poněmčení se dalo za panství katolicismu, hustitism se stal záchranou proti germanisaci. To dosvědčují právě zase historikové němečtí, že naše reformace nejen u nás, nýbrž i Polsku působila velmi mocně protiněmecky. Reformace všude, stejně jako u nás, posilnila národní jazyk a literaturu tím, že se bohoslužba stala českou, a bohoslužba v té době – zejména také čtení Bible – měla mnohem větší význam pro celou literaturu a národní výchovu nežli dnes. Reformace, usilujíc o nápravu mravnosti, zpáteřnila náš národní charakter, právě proto, že byla náboženskou, byla také národní.“⁹

Ačkoliv nižší duchovenstvo česky cítilo, bylo zásluhou vyšší církevní hierarchie, která byla skoro vždy cizí, že nedošlo k „dokončení reformace“. V jiných zemích byla reformace v minoritě, v Čechách

⁸ MASARYK, Tomáš Garrigue. Světová revoluce za války a ve válce 1914 – 1918. Praha: ČIN a Orbis, 1925, s. 525.

⁹ MASARYK, Tomáš Garrigue. Světová revoluce za války a ve válce 1914 – 1918. Praha: ČIN a Orbis, 1925, s. 595.

tomu bylo naopak, zatímco jiné státy se svou reformací vypořádaly samy, u nás se tak stalo prostřednictvím národnostně cizí dynastie. Různost vyznání vyjadřuje různost názorů společnosti, a pokud existuje mezi konfesemi smír, je tato společenská situace vhodná pro rozvoj země. Rabas vidí odlišnost českého národního náboženského cítění jako projev slovanského individualismu, který si uvědomuje odlišnost od protestantského pietismu a Lutherova chápání víry. Tyto postoje neměly nic společného s protiřímským antagonismem, tak jak byl vyjadřován v prvních poválečných letech. Ryze český je jedině prvek husovské tradice, bez které by nedošlo k odcizení od římské církve. Tato tradice se stala silnou emocionální podporou národních snah.

„Všechny reformní otázky českého kléru byly sice potlačeny, ale uvnitř kléru zůstaly živé a stále více se spojovaly se stále silnějšími národnostními podtóny, které nabývaly na dominanci a občas úplně překryly vše ostatní a přinášely tak odcizení mezi české a německé katolíky a napětí do dvojjazyčného kléru ve smíšených oblastech. Tyto rozepře vedly až k osudovému ukončení soužití obou národů v roce 1945.“¹⁰

Z hlediska chápání nacionalismu v době vzniku Československé církve je důležité chápat tehdejší Masarykem zpracované pojetí nacionalismu jako něco zcela pozitivního, nutného k dalšímu rozvoji národa jako celku. Nacionalismus měl určitou metafyzickou hodnotu, stal se realizací idejí v hmotném světě. V případě českého národa se jednalo o zhmotnění ideje humanity, která svým všelidským rozměrem české národní cítění posvěcuje. Tento čistý závazek své nositele přímo určuje k nezištnému konání a budování institucí, které na národním základě

¹⁰ RABAS Josef. Reformbestrebungen im tschechischen katolischen Klerus In HUBER, Augustinus Kurt. Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen – Mähren – Schlesien, Band III. Königstein/Taunus, 1973, s. 256.

budou toto dobro šířit. Československá církev tak měla podle svých tvůrců přinášet národu nejen současnému člověku pochopitelnou křesťanskou víru a české kněžstvo ale i zpětně národu nabídnout pevný mravní základ nutný k tomu, aby povznesl duši národa a každý jeho příslušník mohl být hrdý na svou příslušnost k národnímu celku.

Časem však v důsledku historických změn došlo k devalvaci pojmu nacionalismus a v současné době se jedná spíše o označení pejorativní, nemající s Masarykovou myšlenkou již nic společného.

2 Český podíl na rozpadu Rakousko-Uherska

České země tvořily v minulosti několik staletí samostatný státní útvar začleněný ve svazku zemí Svaté říše římské. Po jejím zániku a vytvoření německého spolku v roce 1815 se staly součástí rakouské monarchie. Vzhledem k početné německé menšině a germanizačnímu úsilí Vídně byli Češi považováni za Rakušany a tedy Němce. Z tohoto důvodu byli v roce 1848, v průběhu německých sjednocovacích snah, pozváni na frankfurtský sněm. Toto pozvání František Palacký odmítnul otevřeným dopisem, což vedlo k ostré německé reakci:

„2 května 1848 napsaly augsburské Allgemeine Zeitung: „uvolnit Čechy z německého státního spolku a přenechat je ruskému vlivu a panslavistické propagandě by se nerovnal ničemu jinému než sebevraždě Německa. Češi v Čechách nemají jinou volbu než být Němci anebo nebýt. Přejeme jim jejich jazyk, jejich zvyky, jejich vzpomínky, dokonce i jejich naděje, ale požadujeme, aby přijali za svůj německý zákon a zřekli se jakéhokoliv pokusu odloučit se od německých dějin.“¹¹

Od roku 1848 usilovala česká politická reprezentace o přiznání větších práv Čechům. V roce 1865 čeští poslanci zaslali panovníkovy pamětní spis, ve kterém zdůraznili, že česká otázka je otázkou státoprávní a také národnostní. O tom, do jaké míry císaře česká otázka zajímala, svědčí to, že *„po desetiletích byl spis nalezen v archivu s panovníkovou poznámkou ad acta.“¹²*

¹¹ URBAN, Otto. Česká společnost 1848-1918. Praha: Svoboda, 1982, s. 36.

¹² URBAN, Otto. Česká společnost 1848-1918. Praha: Svoboda, 1982, s. 357.

Momentem národního uvědomění byl rok 1863, kdy se slavilo kulaté cyrilometodějské výročí, což přispělo nejen k uvědomění si sounáležitosti Čechů a Moravanů, ale způsobilo i příklon ke slovanskému východu v protikladu k západu, odkud k nám přicházelo křesťanství vnímané jako mocenský nástroj využívaný německou říší.

Přelomem v českých vztazích k monarchii bylo Rakousko-Uherské vyrovnání v roce 1867. Čeští politici neúspěšně požadovali obdobné ocenění, jakého se dostalo Maďarům. Očekávali odměnu za loajalitu, kterou projevíli během Prusko–Rakouské války v roce 1866. Jako rozhodující důvod, proč nebylo Čechům vyhověno, byl pravděpodobně ten, že případné další povstání v Uhrách by se dalo jen těžko potlačit, zatímco v Čechách nic takového nehrozilo. Částečným úspěchem byly tzv. fundamentální články, kterými rakouská vláda slíbila přiznat svébytné postavení Čech v rámci Předlitavska. Tato iniciativa pro odpor Němců neuspěla.

V rakouské monarchii žilo celkem 9 národů, které s různou intenzitou projevovaly své tendence k osamostatnění se. Slovanské obyvatelstvo sice nebylo příznivě nakloněno státu, do něhož bylo začleněno, ale bylo si vědomo svých povinností k vládcům země, protože dosud nepoznali jinou formu vlády než monarchii a z minulosti byly známé zkušenosti s následky vzepření se státní moci.

V Čechách po porážce revoluce v roce 1848 nepůsobilo žádné silné osvobozenécké hnutí jako např. v Itálii. V poslední čtvrtině 19. století velmi zesílily nacionalistické tendence, které později vedly k rozkladu monarchie. „*Až do války nebylo u nás žádných příprav pro revoluční řešení české otázky*“¹³ uvádí Jan Kapras v knize o domácím

¹³ KAPRAS, Jan. Z domácího odboje. Praha: Památník odboje, 1928, s. 3.

protihabsburském odboji. České politické strany ve druhé polovině 19. století neměly ve svém programu zřízení samostatného českého státu. Nejstarší českou politickou stranou byla Národní strana, zvaná staročeská, která vznikla v roce 1848. Byla spíše sdružením s volnějším vedením, a proto se v ní projevovaly různé zájmové skupiny. Tento stav vyvrcholil v roce 1874, kdy se od ní odštěpila Národní strana svobodomyšlná, zvaná mladočeská. Důvodem oddělení byla touha začít dělat aktivní českou politiku a ukončit pasivní rezistenci staročechů. Tato změna byla kladně přijata voliči, protože strana v roce 1891 zvítězila ve volbách do českého sněmu. K radikalizaci v řešení samostatnosti Čech přispěl T. G. Masaryk. Z důvodu své nespokojenosti s politikou mladočeské strany a po svých zkušenostech poslance v říšské radě, založil v roce 1900 Českou stranu lidovou, zvanou realistická. Realisté odmítali staročeský vyčerpaný oportunistus, ale stejně rozhodně také prázdný radikalismus mladočechů. Chtěl dát české politice jednotný směr s ohledem na rozvoj všech vrstev společnosti. V jejich programu se objevil požadavek na zrovnoprávnění všech národů monarchie, zeslabení centralizace, nepožadovali nezávislost státu, pouze posílení národní samosprávy. Jejich snahou tehdy byla pouhá reforma monarchie, ne její rozklad.

V posledním desetiletí 19. století vygradovaly národnostní spory v Čechách zejména díky jazykovému zákonu vydaného Badeniho vládou. Rozhodnutí o tom, že úřední řečí měla vždy být řeč podávajícího, vzvedmula v oblastech s německou většinou odpor. V té době musel ovšem každý český úředník ovládat němčinu, i když se hlásil na úřad v oblastech s českou většinou. Vznikaly tak nepokoje a děly se násilnosti. Nespokojenost Němců nakonec vyústila až v demisi Badeniho vlády a zrušení zákonů. Eduard Grégr 12. 12. 1893 prohlásil:

„Ano pánové, Čechy jsou Irskem Rakouska ... Avšak po mnohasetletém pronásledování musí hrdá, mocná Anglie přece vrátit hrdému Irsku jeho svobodu a jeho samostatnost, tj. jen otázka krátkého času. A právě tak bude nuceno i slabé Rakousko povolit spravedlivým požadavkům českého národa.“¹⁴

Ve stejném období byl učiněn poslední pokus o přijetí tzv. punktací. Punktace měly vyřešit národnostní spory mezi Čechy a Němci rozdělením zemské správy na oblasti české, německé a smíšené. Čeští vyjednavací ze staročeské strany punktace považovali za prospěšný kompromis, Němci je zase chápali jako své vítězství, protože by tím byly vyznačeny nové hranice.

Základní smysl punktací nebyl nakonec realizován. Proti se postavila zejména strana mladočeská, která nebyla k jednáním přizvána. Spory o punktace nakonec vedly v české politice k porážce staročeské strany ve volbách a tím i jejímu odchodu z politické scény.

K rozhodnému odboji T. G. Masaryka přivedla odpověď bývalého premiéru Ernsta Kőrbera, kterému počátkem války ve Vídni položil otázku:

„Bude Vídeň schopná nutných reforem, jestliže vyhraje? Kőrber po zralém uvážení a odhadnutí osob řekl docela určitě:

„Vítězství posílí starý režim a nový (Karel) nebude o nic lepší, po válce vítězné budou rozhodovat vojáci. A ti budou centralizovat a germanizovat, bude absolutism s parlamentní okrasou. A co Berlín,

¹⁴ URBAN, Otto. Česká společnost 1848-1918. Praha: Svoboda, 1982, s. 428.

*tázal jsem se, nebude ten tak rozumný, aby své spojence vedl k reformám? Sotva, zněl úsudek.*¹⁵

Německý živel se v habsburské monarchii cítil nadřazen, protože německá byla většina vysokého úřednictva, panovnická dynastie a velká část šlechty. Němci, kteří byli kulturně i ekonomicky nevyspělejší národem monarchie, v posledním desetiletí 19. století již pochopili, že poněmčit Čechy se nepodaří. Češi se začali organizovat a vytvářet vlastní kulturní, ekonomické a politické struktury právě na národní bázi. Nejvíce Němcům asi vadilo, že početně malý národ vzdoruje poněmčení obklopen německým živlem. *Podle sčítání lidu z roku 1911 žilo v českých zemích asi 20 procent obyvatel monarchie, z toho 12,6 procent lidí hlásících se podle mateřského jazyka k české národnosti.*¹⁶ Přesto se již tehdy ozývaly hlasy požadující připojit česká území s převládající německou populací k Německu. Tehdejší vyhrcozenou situaci dokládá leták z tehdy většinou německého Žatce, ve kterém se píše:

*„Stále nesnesitelnějším stává se vystupování podružného českého lidu v německých Čechách. Nejdřívejším způsobem roztahuje se tento hluboce pod námi stojící slovanský národ na německé území, s posměchem a úšklebkem chodí nám vstříc tento cizinec na německé půdě, prudkými nájezdy útočí na naši řeč a državu, zkrátka všechno, co na německý život připomíná, chce tento český lid zničit!*¹⁷

¹⁵ MASARYK, Tomáš Garrigue. Světová revoluce za války a ve válce 1914 – 1918. Praha: ČIN a Orbis, 1925, s. 36.

¹⁶ VELKÉ DĚJINY ZEMÍ KORUNY ČESKÉ. Díl XII b. Praha, Litomyšl: Paseka, 2013, s. 564.

¹⁷ VELKÉ DĚJINY ZEMÍ KORUNY ČESKÉ. Díl XII b. Praha, Litomyšl: Paseka, 2013, s. 124.

V oblastech s německou většinou tak docházelo k fyzickým útokům proti Čechům podle národnostního principu. V Praze na tuto situaci reagovalo zejména německé studentstvo a z jejich strany docházelo k provokativnímu chování. V Praze muselo být vyhlášeno koncem roku 1897 stanné právo. Nenávist Němců byla namířena proti Slovanstvu jako celku, jak o tom svědčí incident ze Štýrského Hradce. Radikálové z národnostních pohnutek zaútočili na místní vojenskou posádku složenou z bosensko–hercegovinských vojáků, které útočníci zcela nepodloženě označovali za slovanské okupanty.

V roce 1908 anektovalo Rakousko–Uhersko Bosnu a Hercegovinu, čímž vzrostlo vnitřní národnostní napětí v monarchii. Tímto aktem si zneprátelilo další slovanský stát – Srbsko, což předznamenalo pozdější katastrofu. Kromě Srbska si tak zneprátelilo ještě Rusko. Došlo tak k těsnějšímu sblížení Habsburků s Německem, naproti tomu se Srbské nezávislé království se stalo inspirací pro české politiky.

Češi jako druhý nejvyspělejší národ monarchie vnímali svou existenci v tomto soustátí jako těžko změnitelnou křivdu dějin. Ze strany Habsburků nebyly realizovány jazykové ani autonomistické požadavky. K zesílení pocitu odcizení českého národa a vládnoucí dynastie přispěla i rakouská politika na Balkáně, kdy česká veřejnost vnímala balkánské války jako projev národního osvobození Slovanů. V prvním desetiletí 20. století mluvili o samostatném českém státu jenom radikálové. Nešlo však o systematickou snahu, ale pouhé ojedinělé hlasy. Příležitost pro uplatnění myšlenky samostatnosti měla přinést až blízká budoucnost. Čechům tak nepřál nejen státní aparát, ale také německá menšina v Čechách, která si uvědomovala ztrátu vlastních mocenských pozic, kdyby se staly součástí samostatného českého státu.

Vypuknutí první světové války urychlilo procitnutí národa a pochopení, že Rakousko nikdy s Čechy vyrovnání neprovede. Domácí politická reprezentace před válkou stále uvažovala v mezích rakouského císařství, pouze ojedinělé hlasy volaly po jeho rozbití. Již od počátku války se projevovala pasivita českých vojáků a časté vzdávání se nepříteli. I když se nedá říci, že by se jednalo o cílenou uvědomělou snahu. Zásadní událostí tohoto druhu se stalo vzdání se dvou praporů pražského 28. pěšího pluku ruské armádě na jaře 1915. Stalo se to spíše díky snaze vojáků přežít v zoufalé situaci potom, co velící plukovník Schaumaier neposkytnul těmto předsunutým praporům patřičnou podporu. Tento incident byl pro Rakušany jasnou ukázkou české nespolehlivosti, zatímco česká propaganda ho popisovala jako důkaz slovanské vzájemnosti.

Praktická zkušenost z války vedla k dalšímu prohloubení národnostní averze. Intenzita národnostních projevů se měnila podle aktuální situace na bitevních polích. Počet lidí odsouzených pro projevy nesouhlasu byl sice minimální, ale vzhledem k tomu, že civilní oblast správy plně nebo částečně zastávaly vojenské orgány, zesílila germanizace a znovu byla zavedena němčina jako úřední jazyk.

„Listem císařským z 11. 10. 1915 byl nově upraven velký znak mocnářství habsburského tak, aby poslední zbytek souvislosti českého státu jako zvláštního státního celku zmizel a znaky české rozházeny zúmyslně mezi znaky ostatních zemí.“¹⁸

Podnětem ke vzniku národního odbojového centra v zahraničí bylo právě ostře protičesky zaměřené působení oficiálních míst monarchie projevující se xenofobií ze strany Němců a Maďarů.

¹⁸ KAPRAS, Jan. Z domácího odboje. Praha: Památník odboje, 1928, s. 7.

Masaryk sám emigroval již koncem roku 1914, když se stal pro Rakousko nežádoucí osobou, a při návratu by mu hrozilo zatčení. Zpočátku nejednotná česká emigrace sázela na vítězství dohodových mocností a vytvářela tajné sítě pro kontakt s domovem, ale i za účelem získání zpravodajských informací.

6. července 1915 u příležitosti 500 výročí upálení Mistra Jana Husa uspořádal Masaryk v Ženevě přednášku, na které nastínil program obnovy české státnosti založený na odkazu Husova spravedlivého vzepření se autoritě, která v Masarykově současnosti stojí proti národu. Stejně tak snahu zbavení se Rakouska prezentoval jako obranu národní ideje humanity nikoli násilný akt odtržení.

„Smysl naší reformace dává smysl našemu národnímu životu. Každý uvědomělý Čech nalézá v dějinách naší reformace svůj národní ideál. ... Každý Čech znalý dějin svého národa se musí rozhodnout buď pro reformaci nebo protireformaci, pro ideu českou - nebo pro ideu Rakouska, orgánu evropské protireformace a reakce.

Česká reformace byla mravní par excellence, proto se postavila proti církvi a skrze církev proti státu, neboť ve středověku církve a stát tvořily teokratickou jednotu ... Každé důsledné a čisté mravní úsilí vede logicky k reformě, ano i k politické a sociální revoluci.“¹⁹

V roce 1915 začal v Ženevě působit Český komitét zahraniční jako koordinační centrum československé emigrace působící v různých zemích. Koncem tohoto roku již bylo vydáno první svolání otevřeně požadující politickou samostatnost českých zemí.

¹⁹ PICHLÍK, Karel. T. G. Masaryk, válka a revoluce I., s. 82.

V roce 1916 se v Paříži na místo komitétu ustavila Česká národní rada později nazvaná Národní radou československou.

V dubnu 1917 vydal císař Karel I. Patent o obnovení činnosti říšské rady, čímž probudil naději v řadách domácích politiků. Zahraniční odboj okamžitě upozornil domácí odboj na nepřipustnost takových návrhů. 6. 5. 1917 se sešel Československý národní sjezd a všechny složky zahraničního odboje se shodly, že nejvyšším orgánem československého národního odboje je Československá národní rada v čele s T. G. Masarykem.

Opozice, která zůstala doma, vytvářela uzavřené tajné spolky. Výsledkem sjednocení opozice proti rakouské vládě z řad státoprávních radikálů, mladočechů a realistů bylo na jaře 1915 založení konspirační organizace „Tajný výbor“, později nazývaný „Maffia“, která zprostředkovávala kontakt s centrem odboje v zahraničí vedeného T. G. Masarykem, který začal v exilu usilovně pracovat na uznání národní samostatnosti dohodovými mocnostmi.

O tom, že ve veřejnosti již žily ideje samostatného státu, svědčí chladné přijetí Národní strany, která vznikla v roce 1916 z tehdy největších stran a která počítala s další existencí Rakouska. Kritické hlasy tvrdily, že přímo poškozují zájmy českého národa.

Protože si monarchie uvědomovala nebezpečí zahraničního odboje, úřady doma zasahovaly proti jeho propagandě a jeho spojencům, což vyvrcholilo v roce 1916 odsouzením Rašína a Kramáře k trestu smrti. Český svaz ustavený po krachu Národní strany se nadále distancoval od zahraničního odboje. V roce 1917 založili nespokojení mladočeští politici skupinu „Národ“ slučující i dosud nezúčastněné, ale odhodlané síly toužící využít příležitosti a vymanit Čechy z područí Rakouska. Velkým popudem bylo prohlášení prezidenta Spojených

států amerických W. Wilsona, vydané 22. 1. 1917, podle kterého je na každém národu, aby si stanovil vlastní formu vlády.

Během války se neustále prohlubovalo spojení Rakousko–Uherska s Německem, takže došlo i k radikalizaci dosud k Vídní loajálního Českého svazu, což byl klub českých poslanců v říšské radě, a ústy svého poslance Stránského vyhlásili svaz boj proti Rakousku:

*„Češi zničí Rakousko, protože Rakousko je staletým zločinem proti svobodě lidského pokolení. Největší národní povinností Čechů je škodit Rakousku, kde je to jen možné“.*²⁰

30. 5. 1917 byla poprvé od začátku války svolána Říšská rada. Z obavy, aby poslanci nepromarnili šanci otevřeně se přihlásit k myšlence samostatnosti a podpořili zahraniční odboj, vzniknul Manifest českých spisovatelů, kde se mimo jiné pravilo:

*„jest to první velký politický projev českého domácího odboje ... nastává doba, kdy bude se rozhodovati o českém osudu na celá staletí a žádá na něm, aby rozvinulo program českého národa, kterého se tento nikdy nevzdal!“*²¹

Počátkem prosince 1917 němečtí poslanci Říšské rady sepsali dokument s názvem *„Chování se českého národa za světové války“*, který osočoval národ jako celek z nespolehlivosti a zrádného chování, což po jeho zveřejnění asi přesvědčilo i dosud neaktivní odpůrce německé politiky vůči Čechům.

Koncem roku 1917 se projevila naplno špatná ekonomická situace válečné doby, mnohé podniky musely z důvodu špatného zásobování

²⁰ URBAN, Otto. Česká společnost 1848-1918. Praha: Svoboda, 1982, s. 628.

²¹ KAPRAS, Jan. Z domácího odboje. Praha: Památník odboje, 1928, s. 14.

omezit svou činnost. Státní moc již pozbývala svou sílu udržovat pořádek. Demonstrace již nebyly zakazovány, cenzura už slábla a policie nestíhala tak horlivě projevy neloajálnosti. Teprve v této době získali odvahu i poslanci Říšské rady a bývalých zemských sněmů Čech Moravy a Slezska a do Obecního domu svolali na 6. 1. 1918 generální sněm. Sněm vydal tzv. Tříkrálovou deklaraci, kde se národ hlásí o svou samostatnost s ohledem na historické státní právo a jsou toho názoru, že pouze emancipované národy budou schopny vytvořit v budoucnu svět bez válek.

Sněm požadoval plnoprávné zastoupení českého národa v budoucím mírovém kongresu. Otevřeně však nemluví o rozbití Rakouska.

Na toto dění reagovala i německá menšina prostřednictvím své politické reprezentace sdružené v Sudetském svazu, která požadovala v krajích se svou většinou vytvoření samostatného území. Otevřeně nesouhlasili s tím, že by se měly stát součástí nového českého státu. Požadovali, aby se jejich nezávislá německá provincie - Deutschböhmen mohla o svém politickém statutu sama rozhodnout. Tímto prohlášením se ukázala i touha Němců opustit monarchii.

8. 1. 1918 přeložil americkému kongresu prezident Woodrow Wilson návrh na uspořádání světa po ukončení války shrnutý do 14 bodů. 10. bod požaduje vytvoření předpokladů pro autonomní vývoj národů Rakousko-Uherska.

V únoru 1918 vznikla Liga utlačovaných národů Rakousko-Uherska, která svolala do Říma setkání všech odbojových hnutí pracujících proti monarchii. Společným zájmem všech se stalo sebeurčení, hospodářská a politická nezávislost. Rakouský ministr zahraničí Czernin ostře vystupoval proti zahraničnímu odboji vedeného

Masarykem. Reakcí na tyto útoky bylo dne 13. 4. 1918 složení národní přísahy ve Smetanově síni Obecního domu. Její text končící slovy: „Vytrváme, až pozdravíme samostatnost svého národa!“²² přečetl spisovatel Alois Jirásek. Bezprostředně po ní následovala i přísaha českých katolických kněží, jejíž znění bude zmíněno v dalším textu.

Živelně propukaly demonstrace, které Vídeň stále považovala za organizované zahraničním odbojem. 29. 6. 1918 Francie uznala Československou národní radu ve Francii jako český nejvyšší národní orgán.

V září 1918 byla vydána deklaráce americké vlády o uznání Československé národní rady jako spojenecké vlády. Vídeňská vláda vzala na vědomí prohlášení z 2. 10. 1918 že ČsNR je jako nejvyšší orgán československých armád je oprávněna zastupovat československý národ na mírové konferenci. Prozatímní československá vláda již měla své diplomatické zastoupení v dohodových zemích.

14. 10. 1918 sdělil Edvard Beneš dohodovým mocnostem, že se Československá národní rada stává prozatímní československou vládou a zároveň proběhla v Čechách generální stávkou.

Ve snaze zachránit kontinuitu území státu vydala Vídeň 16. 10. 1918 císařský manifest, který měl Rakousko–Uhersko přetvořit ve spolkový stát. Vláda již byla ochotna slíbit cokoli, protože v tu dobu se prakticky zhroutilo zásobování a zbrojní podniky musely ukončit svou činnost.

²² VELKÉ DĚJINY ZEMÍ KORUNY ČESKÉ. Díl XII b. Praha, Litomyšl: Paseka, 2013, s. 666.

„Prohlášení nezávislosti československého národa jeho prozatímní vládou československou“ zvané též „Washingtonská deklarace“ předal 17. 10. 1918 Masaryk americké vládě.

27. 10. 1918 reaguje ministr zahraniční Rakousko-Uherska Andrassy a 14 bodů prezidenta Wilsona. Souhlas Rakouska-Uherska se všemi body znamenal souhlas se vznikem národních států a jeho zveřejnění následujícího dne vyvolalo živelnou reakci obyvatelstva. 28. 10. 1918 byl vydán Národním výborem zákon o zřízení samostatného státu.

Vznik samostatné republiky nebyl pouze dílem těch, kteří se ve věci viditelně angažovali, zejména politiků, kteří v exilu vytvořili zárodek politické reprezentace budoucího samostatného státu. Jejich snažení by nebylo možné bez podpory milionů Čechů žijících doma a denně zvládajících válečné útrapy a tlak úřadů. Díky aktivní práci T. G. Masaryka v zahraničí a jeho kontaktům se otázka české samostatnosti dostala do povědomí velmocí, které byly později ochotny uznat Československou republiku jako výraz touhy svébytného národa. I přes podíl na rozpadu rakouské monarchie a uznání nároku na sebeurčení byl ze strany vítězných mocností stanoven i Československu nemalý tzv. „liberační poplatek“, jako odměna vítězům za osvobození Československého státu z područí monarchie.

3 Katolická církev a moderní doba – tradice ve světle rozumu

Katolická církev sama neprocházela dějinami jako jednotný ideový celek, ale jako směs proudů s různým vztahem k instituci a dogmatu. Směřování církve jako celku tak bylo ovlivňováno doktrínou, kterou vyznával nejvyšší klérus. Církev ale vždy byla činitelem aktivně působícím na mnoho úrovní života společnosti, reflektovala své okolí a v církvi samé vznikaly myšlenky na její vlastní reformu. Především z řad nižšího duchovenstva zaznívala touha po demokratizaci, decentralizaci a snaha po hledání pravého křesťanství.

Nás však zajímá období po Velké francouzské revoluci, kdy se začal prosazovat osvícenský racionalismus, který měl pro katolickou církev v habsburské monarchii neblahé důsledky v podobě rušení církevních řádů, zabavování církevního majetku a zavedení její státní kontroly.

Během 19. století již přestává být katolická církev vnímána jako prostor pro život člověka, ale stává se pouze součástí sekularizujícího se světa. Jedinec tak již začíná mít právo volby a není podřízen předurčenosti nazývané církví *boží řád*. Před katolickou církví se tak rýsovaly dva póly, mezi kterými se bude odehrávat její budoucí existence. Buď přijmout sekularizující se svět, přizpůsobit se mu a po jeho pochopení nabídnout věřícím právě to, o co je tento vývojový zvrát ochudí, nebo lpět na tradici, nepřipustit žádnou změnu a postavit se k modernímu světu jako ochránitelka starých pravd, o kterých se nediskutuje.

V pastýřském listu vydaném rakouskými biskupy na závěr konference konané v roce 1849 ve Vídni za předsednictví pozdějšího pražského arcibiskupa Schwarzenberga odsoudili biskupové revoluční myšlenky a vyjádřili ochotu chránit trůn. Pro naše téma je zajímavé, že biskupové odsoudili i nacionalismus jako moderní pohanství. V roce 1850 byl vládním nařízením zrušen dohled státu nad církví. Církev se tak dostávala zpod vlivu Josefinismu.

Konkordát Rakouska–Uherska s Vatikánem uzavřený v roce 1855 vrátil církvi práva, které ztratila během josefínských reforem. Z celkem 36 paragrafů se nejproblematičtějšími staly ty, které podřizovaly nižší a střední školství výhradně dohledu církve a ty ve kterých se stát vzdává rozhodovacího práva v otázkách manželství. Konkordát vyvolal zejména v řadách liberálů značnou nevoli. Ustanovení konkordátu se jen pomalu dařilo realizovat.

V roce 1868 říšská vláda vydala zákony, kterými omezila práva katolické církve dané konkordátem týkajících se školství a manželství, kdy rozhodování o těchto věcech přecházelo na světské úřady. Po vyhlášení papežské neomylnosti v roce 1870 Rakousko–Uhersko konkordát vypovědělo úplně. Zákony z roku 1874 byla církev znovu postavena pod státní dozor. Z tohoto důvodu Pius IX. uvažoval i o exkomunikaci Františka Josefa I. V zájmu obou stran však bylo zachovat shodu. Takže i přesto, že církevní hierarchie nesouhlasila s postupem státu, otevřeně proti němu nevystoupila a tak zdánlivá jednota „*trůnu a oltáře*“ setrvala až do roku 1918. Katolická církev zůstávala jako celek necitelná k sociálním problémům měnící se společnosti 19. století a dostala proto punc středověké instituce nevyhovující potřebám moderního člověka. Církev sama však vysvětlovala problémy doby úpadkem mravů.

Masaryk v roce 1880 přestoupil z katolické církve k reformované církvi. Viděl v náboženství především otázku lidství a interpretoval českou reformaci ve smyslu její ideje humanity jako výzvu k příkladnému životu jednotlivce, který určuje náboženství. Protože mu díky pozitivismu chybělo porozumění pro biblické zjevení, zdůrazňoval, že domácí reformace nabízí živoucí program pro moderní svět. S odkazem na českou církevní historii po vzniku československé církve poznamenal:

„Všechny protestantské církve navazují na reformaci ... československá církev je církví husitskou.“²³

„Naše doba jest, jako stvořena pro nové náboženství napsal Masaryk ve svém spise o sebevraždě.“²⁴

Pro účely této práce bude sledován právě liberální proud v katolické církvi, který vedl ke vzniku modernismu a vzniku Československé církve. V této souvislosti je užitečné zabývat se blíže postoji papežů a pražských arcibiskupů k reformním modernistickým myšlenkám, případně jejich postojem k národnostním otázkám.

Pius IX. (1846 – 1878) zpočátku svého pontifikátu reformoval tehdy ještě papežský stát a liberální myšlenky mu nebyly cizí. Papež se tehdy musel vypořádat s italskými snahami o vytvoření republiky. Papežská armáda byla poražena v roce 1860 a papež se musel vzdát všech svých držav. Středověký papežský stát zaniknul v roce 1871, kdy byl Řím prohlášen hlavním městem Italské republiky. Světská moc papežství tak byla omezena pouze na Vatikán a exetoriální území.

²³ MASARYK, Tomáš Garrigue. Světová revoluce za války a ve válce 1914 – 1918. Praha: ČIN a Orbis, 1925, s. 607.

²⁴ VELEMÍNSKÝ, Josef. Masaryk osvoboditel Sborník. Praha: Ministerstvo školství a národní osvěty, 1920. s. 130.

„A tak papežství přišlo o možnost světského panování, kterou uplatňovalo po 19 století, navrátilo se ke svým kořenům a napříště mělo být jeho úkolem uplatňovat především svou duchovní autorit.“²⁵

Po své zkušenosti s italskými vlastenci se odklonil od liberalismu a začal naopak odsuzovat všechny nové ideologie a potíral jakékoli reformy. V encyklice „Quanta Cura“ a k ní připojenému „Sylabu errorum“ z roku 1864 odsoudil všechny bludy a omyly 19. století. Touto encyklikou také začíná otevřený boj papežství proti moderním myšlenkám. V roce 1854 vyhlásil dogma o Neposkvrněném početí Panny Marie, což bylo závažným krokem k doplnění katolické věrouky pokládané po staletí za ucelený systém. Jasně tak papež naznačil svůj příklon k tradici. Během svého pontifikátu svolal I. vatikánský koncil 1869 – 1870, kde bylo vyhlášeno dogma o papežské neomylnosti, které vedlo ke vzniku starokatolické církve.

Hlavním cílem Lva XIII. (1878 – 1903) bylo přizpůsobit římskou církev moderní době. Ve Vatikánu podporoval studium přírodních věd a zpřístupnil část archivů i nekatolickým badatelům. Přínosem pro český klérus bylo založení české koleje Bohemicum ve Vatikánu.

Za jeho pontifikátu byly vydány dvě encykliky, které měly vztah k Čechám. První byla encyklika „Grande munus“, vydaná roku 1880. Oceňuje v ní význam věrozvěstů Cyrila a Metoděje pro Slovanstvo. Oficiálně zavádí do katolické církve svátek věrozvěstů na 5. července tak, jak ho ustanovil již jeho předchůdce Pius IX. Připomíná tradiční ochotu papežů pomáhat slovanským křesťanským knížatům, kdy

²⁵ LÉBLOVÁ, Marta. Církev, sekularizace, nacionalismus: První vatikánský koncil, vznik starokatolické církve a vztah katolické církve k sekularizaci a s ní souvisejícímu nacionalismu v letech 1870-1885 v českých zemích habsburské monarchie. Brno: L. Marek, 2009. s 25.

„zvláště Rastislav, Svatopluk, Kocel, svatá Ludmila došli u Našich předchůdců láskyplného uznání.“ Ohledně pozdějšího reformního požadavku užívání národního jazyka při mši se zdá, že z hlediska církve tomuto není kladena žádná překážka:

„Ve skutečné věrouce není žádného zákazu, aby slovanským jazykem mše sv. sloužena nebyla, jakož i aby tímtéž jazykem svaté evangelium a všechna zbožná čtení starého i nového Zákona, pokud správně jsou přeložena, nemohla býti přednášena. Toto potvrdil také Benedikt XIV. apoštolským listem ze dne 25. srpna 1754.“

V roce 1903 vydal encykliku „Quae ad nos“ adresovanou českým biskupům, která vyjadřuje obavu z klesajícího počtu věřících a nabádá kněžstvo, aby se přeneslo přes vzájemné rozpory a semklo se k „obraně víry mezi svými krajany“ za použití „všech dostupných prostředků k obraně svého stáda“, protože „Nepřátelé víry nešetří úsilím ani penězi a snaží se ze všech sil zničit stádo věřících.“ Encyklika nabádá ke komunikaci mezi kněžstvem a vyzývá je, aby uspořádali co nejdříve společné zasedání, kde by se dohodli na obraně víry mezi svými krajany.

Po mírném přístupu svého předchůdce Pius X. (1903 – 1914) tvrdě zakročil proti modernismu, který označil za herezi, a zavedl opatření bránící průniku modernismu do církve a zároveň byli vyhledáváni modernisté mezi kněžstvem.

3. 7. 1907 vydal dekret „*Lamentabili sane exitu*“, který zavrhuje 65 bludných tezí modernistů zpochybňujících autoritu Bible, učení církve a moc papežského úřadu.

Po dekretu následovala 8. září téhož roku encyklika „*Pascendi dominici gregis*“. V úvodu se praví: „... zastánce bludů nesmíme dnes

hledat pouze mezi zjevnými nepřáteli, nýbrž, co jest nanejvýš politování hodno a nejvíce obav vzbuzuje, že se skrývají v samém lůně a středu církve, a tím více škodí, čím méně jsou zjevní a známí.“

V encyklice odsoudil odluku církve od státu a nadvládu vědy nad vírou. Na podporu postoje Pia X. zorganizoval katolický kněz Umberto Benigni (1862 – 1934) skupinu katolických intelektuálů – Sodalitium Pianum, zvanou také integristé. Jejich cílem bylo modernisty v církvi vyhledávat a bojovat s nimi. Papež také zavedl pro kněze, řeholníky a učitele církevních škol povinnost skládat protimodernistickou přísahu, která byla zrušena až v roce 1967.

Vzhledem k politické situaci byl po vypuknutí první světové války zvolen papežem zkušený diplomat Benedikt XV. (1914 – 1922). Během svého pontifikátu reorganizoval v duchu moderní doby strukturu církve. K modernistům se choval tolerantněji než jeho předchůdce. Během války vyhlásil neutralitu a aktivně se snažil konflikt urovnat pomocí mírových návrhů. Některé jeho myšlenky se objevily i v mírové výzvě amerického prezidenta.

Pražský arcibiskup Bedřich Jan Josef Celestin kardinál Schwarzenberg působil ve funkci v letech 1850 – 1885. Narozen ve Vídni byl zemský vlastenec a výrazná postava staročeské politiky. Inicioval petici, která žádala, aby se císař František Josef I. dal korunovat na českého krále. Zasazoval se také o zřízení české univerzity, když však vznikla, bránil se rozdělení teologické fakulty, protože pokládal za nutné, aby kněží mluvili oběma jazyky.

Jeho nástupce František z Pauly kardinál Schönborn-Buchheim-Wolfsthal působící v období 1885 - 1899 se narodil v Praze. Byl biskupem v Českých Budějovicích. Měl podíl na zřízení české koleje v Římě. Smyslem vzniku koleje bylo především vytvoření římského

ekvivalentu kněžské formace jako protiváhu k formaci v zemích monarchie poznamenaných josefínským pojetím role kněze ve společnosti. Období národnostních střetů přispělo k ukázaní možnosti společného soužití obou jazykově odlišných národností.

Lev kardinál Skrbenský z Hříšče pražský arcibiskup mezi lety 1899 – 1916 byl český šlechtic. V průběhu války byl přinucen z úřadu odejít na místo olomouckého arcibiskupa z důvodu nespokojenosti Františka Josefa I. s jeho nedostatečnou podporou válčícího Rakouska. Úřad olomouckého arcibiskupa zastával do roku 1920.

Místo Lva Skrbenského byl dosazen na místo pražského arcibiskupa roku 1916 Pavel Maria Josef Antonín hrabě Huyn. Jeho působení je z hlediska národnostního poněkud kontroverzní. Existují obvinění, že při obsazování farností dával přednost německým duchovním, za svého poradce si vybral pozdějšího německého nacistu benediktýna Albana Schachleitera (1861 – 1937), o jehož vyhraněném národnostním smýšlení není třeba pochybovat. K případnému negativnímu vnímání biskupovy osobnosti přispěla i jeho prudká povaha. Huyn si již jako brněnský biskup popudil veřejnost nařízením konat 29. července 1914, den po vyhlášení války Srbsku, v celé diecézi bohoslužby za vítězství rakouských vojsk. Ve funkci pražského arcibiskupa se mu nepodařilo získat podporu české veřejnosti. Jeho působení vyvolávalo spíše odpor. Vznik Československa ho zastihl na vizitaci v Chebu, odkud se už na pokyn vídeňské nunciatury do Prahy nevrátil a na svůj úřad rezignoval v září 1919. Na jeho působení během války vzpomínal Bohumil Zahradník–Brodský následovně:

„Musí se připomínat, jak se chovala církev řím. kat. ve válce u nás. ... Huyn 36 krát jel v Brně na svém kočáře vyprovázet maršálky a měl k nim ohnivě řeči, vybízel je k boji a žehnal jejich zbraním. Hrozný

jeho výrok zjištěn: „Čím více zastřelíte, tím spíše přijdete do království nebeského!“²⁶

František Xaver Kordáč arcibiskupem v letech 1919 – 1931. Byl rodilý Čech prostého původu. Ze studií v Římě se vrátil jako přesvědčený stoupenec ultramontanismu. Vyučoval na české bohoslovecké fakultě. Byl činný i politicky a v letech 1918-1920 byl poslancem Revolučního národního shromáždění za Československou stranu lidovou.

V německém prostředí usiloval o zmírnění národnostního napětí mezi Čechy a Němci, což se mu však přes smířlivé vystupování a toleranci nedařilo. Po odchodu předchozího arcibiskupa a vyhlášení národní samostatnosti, vzniklo v nejvyšším vedení české církve mocenské vakuum. Jednota katolického duchovenstva doufala, že jednáním s papežem v červenci 1919 ovlivní volbu vhodného kandidáta. Rozhodnutím papeže Benedikta XV. byl v září 1919 jmenován novým pražským arcibiskupem a primasem českým právě Kordáč. Stalo se tak ve velmi bouřlivém období útoků na katolickou církev, odchodů věřících z církve, snahami o provedení odluky církve od státu a vzniku Církve československé. Pro reformisty bylo jeho jmenování překvapivé. Vnímali ho jako stoupence bývalého režimu a odpůrce církevních reforem.

Kordáč vnímal jako základní princip církve poslušnost vůči autoritám dosazeným Bohem, reformisty potom jako lidi ovlivněné válečnou a převratovou dobovou atmosférou a jimi svedené, zejména mladé lidi, za nedostatečně mravně a intelektově zformované jedince.

²⁶ Archív Ústřední rady Církve československé husitské, Protokol pracovního sjezdu ČČS z 9. - 10. června 1920, sign. A II – 36.

Reformisty chtěl udržet pod kontrolou biskupů a umožnit jim jen přijatelné reformy.

Oskar Malý, katecheta farního kostela v Uherském Brodě, který byl na základě udání děkana suspendován po české mši, kterou sloužil 11. ledna 1920, referuje o jednáních, která vedl Dostál-Lutinov s prvním papežským nunciem v Československé republice Micarou a s arcibiskupem Kordáčem, ohledně užívání českého jazyka při mši. Zatímco Micara sdělil, že česká mše povolena nebude, byl Kordáčův postoj ke stejné otázce překvapivě vstřícný:

„Dostál-Lutinov však jednal také s Kordáčem, který prohlásil, že by se nezlobil, kdyby někde na obročené půdě zavedla se česká mše via facti, a že kdyby někdo chtěl takového kněze trestati, on by se ho zastal. Poukázal na faráře Škardu na Kr. Vinohradech, který to dělá.“²⁷

²⁷Archív Ústřední rady Církve československé husitské, Protokol pracovního sjezdu ČČS z 9. - 10. června 1920, sign. A II – 36.

4 Katolická moderna jako jednotící prvek českých reformistů

Reformní snahy českého duchovenstva zásadně nevybočovaly z celoevropského reformního proudu v katolické církvi. Příkladem těchto evropských snah je řízenský arcibiskup Karl Theodor Dalberg (1744 – 1807), který ustavil německou katolickou zemskou církev, která sice brzy zanikla, ale užívala jako bohoslužebnou řeč němčinu.

V českých zemích se osvícenské myšlenky v rámci katolické církve projevovaly již od počátku 19. století, navazovaly na osvícenský katolicismus, pro který je typická náboženská tolerance, snaha o očištění jádra křesťanství od přebujelosti, kritické zkoumání písemných zdrojů víry a důraz na církev jako strážkyni a nositelku morálky. Za jehož tvůrce je pokládán Jindřich Seibt (1735 – 1806), profesor a rektor Karlovy univerzity v Praze. Ve svém díle navazoval na myšlenky Leibnitzových žáků Christiana Wolfa (1679 – 1754) a Ludovica Antonia Muratoriho (1672 – 1750). Seibtovými dalšími pokračovateli byli Bernard Bolzano (1781 – 1848), který skloubil osvícenský racionalismus s vírou a František Serafín Náhlovský (1807 – 1853), rektor lužického semináře v Praze.

Důvody úbytku úcty ke křesťanství vidí Martin C. Putna u Bolzána následující:

„Za prvé kvůli pokroku – ale Bolzano přitom vnímá pokrok jako jev pozitivní, jako důsledek mnohasetletého působení křesťanství na lidstvo: „Dospěli jsme již tak daleko, ovšem nejvíce přispěním křesťanství, že můžeme rozhodovati o nejnmutnějších otázkách i bez zjevení svým vlastním rozumem, že nabýváme pouhým rozumem

*představy o Bohu jako všemohoucím, nejvyšším moudrém a dobrotivém otci
člověčenstva, že doufáme v život duše záhrobný, nabyvše této naděje
pouhými důvody rozumovými.“ (op. cit., svazek III., Praha 1884, s. 65).*

*Za druhé, na útoky nepřátel odpovídají křesťanští obránci
nedostatečně a neobratně.*

*Za třetí, křesťanství je spojeno se státní mocí, čímž u mnohých
vzniká živelný odpor k němu coby vnucené oficialitě.*

*Za čtvrté, křesťanství bývá ve školách a v katechezi pochybně
traktováno, totiž, „že berou a hájí se některé nauky do slova, ačkoli
platí jen ve smyslu obrazném“ (op. cit., s. 73).*

*Za páté, současná podoba křesťanské bohoslužby je nedokonalá:
Mnohému v ní už nerozumí a lid z ní nemá rozumnou potravu ducha
a zůstává tedy vnitřně neúčasten.“²⁸*

U Bolzána nacházíme všechny reformní požadavky, které se budou v českých zemích v následujících desetiletích neustále objevovat uvnitř církve – demokratizace církve, liberalizace v otázce celibátu a zavedení národního jazyka v liturgii. I přes svůj nucený odchod do ústraní stále silně ovlivňoval své četné žáky, mezi kterými bylo hodně Čechů.

Bolzáno výrazně ovlivnil Michaela Josefa Fesla (1788 – 1863), který pocházel z česko-německé rodiny a v roce 1816 se stal profesorem kanonického práva a církevních dějin v litoměřickém semináři a později i jeho představeným. Pod Bolzánovým vlivem a podle vzoru pruského spolku Tugendbund založil spolek Christenbund. Tyto jeho aktivity

²⁸ PUTNA, Martin C. Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848 – 1918. Praha: Torst, 1998, s. 46.

nakonec vedly v roce 1820 k jeho zatčení a ke čtyřleté internaci v klášteře ve Vídni. Svě funkce se musel vzdát i litoměřický biskup J. F. Hurdálek (1747 – 1833) z důvodu podezření, že Fesla podporoval. Střediskem bolzánových reformních myšlenek se stal Lužický seminář v Praze, kde Náhlavský připravil a v roce 1848 zveřejnil reformní požadavky českého duchovenstva. Tento program nebyl poplatný době svého vzniku, takže nezdůrazňoval prvky nacionalistické, ale ryze praktické pro fungování církve. 18. 5. 1848 svolal do lužického semináře shromáždění duchovenstva, kde svůj program přednesl a naznačil cesty jak jej realizovat. Navrhoval následující způsoby:

„první cestou by bylo ... vydávání časopisu, který by vycházel jako Archiv pro církevní reformu a mohl přinášet články německy a česky ... Jinou cestou by byly konference po celé zemi, které by byly ihned otevřeny a tyto předměty by důstojně prodiskutovaly ... Třetí cestou by bylo konečně sestavení kongregace kněží, kteří by měli plnou důvěru našich biskupů, jakož i ostatního kléru v zemi.“²⁹

Náhlavským vyznačená cesta zůstala funkční i v době založení církve československé, kdy se zformovalo Ohnisko, a byl vydáván časopis Právo národa. Náhlavský tam poprvé představil komplexní program českého katolického reformního hnutí. Jedním z bodů je i zavedení národního jazyka do liturgie. Jeho snahou bylo, aby v rámci církevní hierarchie svobodné kněžstvo mohlo úzce spolupracovat s vlastním národem, se kterým by utvořilo jednotu.

V reakci na světské dění se uvnitř katolické církve vyčlenil dva hlavní směry:

²⁹ LÁŠEK Jan B. František Náhlavský a revoluční program z roku 1848 na obnovu církve v Čechách. Theologická revue, ročník 20, 1987, s. 180.

„liberální, tzv. modernistický, proud usiloval o pochopení moderních procesů ve společnosti a zakomponování křesťanských liberálních myšlenek do církevních struktur. Konzervativní, tzv. tradicionalistický, proud, k němuž patřila většina vysokých církevních představitelů, toužil po návratu ke starým pořádkům.“³⁰

Náhlovského nadřízení se však obávali rozkolu v církvi, který mohly podnítit jeho názory, a proto byl donucen k odvolání svých názorů a byl zbaven funkce a přeložen do Německa.

Pod vlivem litoměřického semináře, který byl rozeznán v roce 1820, zůstávaly v severních Čechách živé myšlenky reformního katolicismu, což se významně projevilo po založení Starokatolické církve, kde se střediskem hnutí stal Varnsdorf a to právě nejen pro většinu německého obyvatelstva, ale i pro stálou přítomnost reformních myšlenek v tomto regionu.

„Při sčítání lidu dne 1. prosince 1930 se v Československu ke starokatolické církvi přihlásilo 22 712 osob. Z toho Němců bylo 21 301 a Čechů pak 1 346.“³¹

Hlavním iniciátorem založení starokatolické církevní obce pro Čechy byl JUDr. František Iška (1863 – 1921). Původně římskokatolický kněz. Po svém přestoupení ke starokatolictví působil nějaký čas v Curychu, kde konal i bohoslužby v češtině a pokoušel se o založení české národní církve. Vypracoval i liturgii pro českou bohoslužbu.

³⁰ ŠEBEK, Jaroslav. Malé zamyšlení nad textem K. Schatze. Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001, s. 46.

³¹ URBAN, Rudolf. Die tschechoslowakische hussitische Kirche. Marburg/Lahn: J. G. Herder-Institut, 1973, s. 5.

„Malá část starokatolíků se formovala v Praze a právě pražští starokatolíci byli od počátku orientováni na husitskou tradici a charakter jejich snah byl spíše nacionální, než teologický. Pražská starokatolická obec však vznikla až v roce 1900.“³²

„Ačkoli tedy úspěchy starokatolické církve byly mezi Čechy velmi skromné, jejich vliv sahal dokonce až k Čechům ve Volyni, kde se nacházeli též němečtí starokatolíci. Po roce 1871 zde jistý Josef Olič přichází s plánem založit českou husitskou církev. Pro starokatolickou církev se od roku 1872 snažil své krajany získat farář Jan Saska. Deset let trvaly snahy založit národní českou církev, až nakonec – po zavraždění Alexandra II. – pod ruským tlakem většina volyňských Čechů přestoupila k pravoslaví.

Tímto spojením starokatolicismu, českého husitství a ruského pravoslaví lze snad vysvětlit i pokus probudit koncem 19. století s podporou švýcarské starokatolické církve a ruské pravoslavné církve mezi Čechy hnutí za národní církev. Iniciátorem tohoto hnutí byl tehdejší farní vikář v Bernu, český starokatolický kněz dr. František Iška. Dne 7. července 1898 sloužil v starokatolickém hlavním kostele v Curychu „českoslovanskou“ katolickou bohoslužbu na památku upálení Jana Husa. Na popud Iškův a několika členů pravoslavné církve byla dne 8. ledna 1899 v Praze založena Národní církev českoslovanská. Tento pokus měl sice jen epizodický charakter, ale je

³² LÉBLOVÁ, Marta. Církev, sekularizace, nacionalismus: První vatikánský koncil, vznik starokatolické církve a vztah katolické církve k sekularizaci a s ní souvisejícímu nacionalismu v letech 1870-1885 v českých zemích habsburské monarchie. Brno: L. Marek, 2009, s. 61.

*nesporné, že datum, kdy byla tato církev založena, sehrálo svou úlohu při založení Církve československé dne 8. ledna 1920.*³³

Poslední čtvrtina 19. století je charakteristická prudkým vývojem přírodních věd a průmyslu. Na tento vývoj také reagovalo umění a začaly vznikat nové umělecké směry, které si nezabývaly již pouhým zobrazováním reality, ale zpodobňovaly vnitřní svět umělce. Realita se tak ukazovala relativní a umělci hledali alternativu.

Podle Ottova slovníku naučného pochází termín „moderní“ z latinského „*modernus – panující módě vyhovující*“, v umění vyjadřuje protiklad k antickému a středověkému. Poprvé užil slovo „moderna“ Hermann Bahr (Zur Kritik der Moderne) v roce 1890 k označení nejmladších sociálních, literárních a uměleckých směrů své doby.

V teologii se modernismem rozumí souhrn názorů, které se do víry snaží asimilovat poznatky moderní vědy. Zastává názor, že význam dříve ustavených dogmat se může postupem času vyvíjet s tím, jak se rozvíjí lidské poznání, a proto je není nutné brát doslova, ale hledat jejich vnitřní pravdu.

Katolická moderna nebyla jednolitým proudem, její představitele spojovala pouze nosná ústřední myšlenka sloučit víru a racionalismus. Katolická víra se tak měla začlenit do nově probuzeného českého národnostního uvědomování. Katolickým kněžím nebylo umožněno diskutovat o reformních myšlenkách uvnitř církve, proto se začali realizovat na uměleckém poli, kde cítili větší svobodu pro projevení svých myšlenek. Původním cílem modernistů bylo dostat českou katolickou literaturu na světovou úroveň. Záhy se ale proměnila v:

³³ URBAN, Rudolf. Die tschechoslowakische hussitische Kirche. Marburg/Lahn: J. G. Herder-Institut, 1973, s. 5.

„církevně-reformní formaci, v níž umění ztratilo prioritní postavení. Česká katolická moderna se postupně stávala opravným hnutím, skupiny kněží a laiků.“³⁴

Okamžikem vzniku české katolické moderny byl rok 1895, kdy byl vydán almanach „*Pod jedním praporem*“ a byl založen časopis „*Nový život*“. Vznikem organizované struktury moderny je však až sjezd „*Nového života*“ v roce 1897. Vrcholem katolické moderny byl její třetí sjezd v Přerově v roce 1906, kde byl odhlasován dvanáctibodový program, ve kterém mimo jiné byla požadována i bohoslužbu v národním jazyce.

Hlavním cílem Katolické moderny byla snaha přiblížit českou křesťansky orientovanou literaturu soudobým literárním proudům.

„Reformní myšlenky českého katolického kléru, ač byly navenek potlačeny, se spojovaly se stále silnějšími národnostními podtóny, které nabyly na dominanci a občas úplně překryly všechno ostatní a přinášely tak odcizení mezi české a německé katolíky a napětí v dvoujazyčném kléru ve smíšených oblastech.“³⁵

V hnutí Katolické moderny se objevoval v českém kléru pocit národního sebeuvědomění posilovaného rostoucí nevolí s dominancí německé církevní hierarchie v Čechách. Protože se jednalo spíše o pocitové protivenství a v zásadě se nedala tato situace řešit, projevovaly se snahy představitelů moderny spíše v umělecké rovině, slovy J. Š. Baara „*všechny síly národa musí sloužit národnosti*

³⁴ STRAŠÍKOVÁ Blanka. Jindřich Šimon Baar. Představitel katolického modernismu. Brno: L. Marek, 2002, s. 146.

³⁵ RABAS Josef. Reformbestrebungen im tschechischen katolischen Klerus Königstein/Taunus, 1973, s. 256.

myšlence.“³⁶ Rozhodujícím krokem katolických modernistů pro další vývoj bylo založení Jednoty katolického duchovenstva.

19. století bylo charakteristické rozpadem staletí zažitých myšlenkových struktur a rozvoj věd umožnil s úspěchem zpochybnit tradici. Docházelo tak ke střetu tradice s nutností nového chápání světa a úloze a možnostech člověka. Katolická literatura se tak stávala anachronismem. Na tyto změny reagovala česká umělecká scéna vydáním Manifestu české moderny, ve kterém je vyzdvihována individualita. O národnostní otázce se manifest vyjadřuje jako o politiku živeném nástroji, umělci preferovali dorozumění na bázi humanity. Přesto že se Katolická moderna od České moderny distancovala, bylo jejím záměrem přiblížit se k novým uměleckým proudům. Zároveň se nechtěla vzdát možnosti čerpat z předešlých témat tvorby, což jim i vzhledem k jejich počtu stěžovalo dosažení vytčeného cíle a stáli tak na okraji moderního českého umění. Největším nepřítelem modernistů se stala církev, jejíž vedení si uvědomovalo nebezpečí pronikání osvíceneckých myšlenek do církve a hrozící rozumové zkoumání dogmat a možné narušení monopolu své moci.

³⁶ RABAS Josef. Reformbestrebungen im tschechischen katolischen Klerus. Königstein/Taunus, 1973, s. 258.

5 Jednota katolického duchovenstva – stavovská organizace reformistů

Zemská jednota českého katolického duchovenstva v království českém byla založena 14. 4. 1902 v Praze. V jejím čele stál Tomáš Štěrebský a po jeho smrti v roce 1905 Jan Křtitel Pauly (1869 – 1944). Organizace stála sice na myšlenkách české katolické moderny, ale chtěla svou činností zlepšovat postavení kněží. Proto se znovu objevily nevyřešené otázky vyřčené již Náhlovským v roce 1848. Důvodem vzniku Jednoty byla starost o budoucnost církve v Čechách.

Církevní hierarchie však podobným snahám nepřála. Biskupská konference, která se sešla ve Vídni v roce 1906, konstatovala nepotřebnost kněžských organizací a odsoudila modernismus. V roce 1907 byla biskupským výnosem Jednota rozpuštěna na základě papežské encykliky „Pascendi dominici gregis.“

„Dostál-Lutinov na stránkách časopisů, které redigoval, Jednotě poskytoval relativně velkou publicitu. Řada požadavků Jednoty zjevně následovala ideje křesťanského demokracismu a křesťanského socialismu a díky tomu se program této odborové organizace často protínal s požadavky modernistů. Bylo by však mylné se domnívat, že se jednalo o čistě modernistické církevní uskupení.“³⁷

³⁷ MÁDR, Daniel. Vznik a prvorepublikový vývoj Církve československé se zvláštním zřetelem na meziválečnou genezi náboženské obce Církve československé v Brně: bakalářská práce. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2008, s. 7.

V politické a společenské situaci kolem vzniku republiky se začaly projevovat myšlenky, které dlouho jen dřímaly. Teprve ve spojení s politickými silami se mohlo dědictví minulosti realizovat. Rabas toto období hodnotí jako schismatické, nebyly obsazeny biskupské stolce v Praze a v Olomouci. Lev Skrbenský a Paul von Huyn byly jako příslušníci šlechty v tehdejší době nepřijatelní. Národnostní smýšlení vůdců zrušené Jednoty jasně dokazuje jejich aktivita, která se projevila po letech, když v roce 1917 vydali svůj manifest čeští spisovatelé. Reakcí na něj bylo na poli církevním prohlášení českých katolických kněží:

„České katol. duchovenstvo, věrno jsouc národní tradici svých předchůdců a pamětlivo blaha českého lidu, z něhož vyšlo, s nímž žije a pro jehož nejvznešenější ideály svědomitě pracuje, pokládá za svou svatou povinnost, souhlasí zplna s projevem českých spisovatelů, vítá vřele prohlášení Českého svazu na říšské radě a prohlašuje, že bude se svými zákonitými zástupci lidu v obětech a v práci za jedno v boji za provedení našeho sebeurčení.

„Za české katolické duchovenstvo, které nyní nemá vlastní organisace. František Kroiher, děkan v Borovanech, Jan Pauly, farář na Smíchově, bývalí předsedové Zemské jednoty českého katolického duchovenstva v král. Českém.“³⁸

7. 11. 1918 byla obnovena Jednota katolického duchovenstva. Jejím předsedou se stal Jindřich Šimon Baar (1869 – 1925). V té době byla místa arcibiskupů v Praze a v Olomouci neobsazená, biskupové v Brně a v Litoměřicích byli Němci. Katolická církev musela čelit

³⁸ DOLEŽAL, Josef. Český kněz. Praha, 1931, s. 35.

obviněním, že během války byla oporou monarchie. Boj proti katolické církvi stál v samých základech nového státu.

Druhý předseda jednoty děkan Kroiher (1871 – 1848), uvádí ke vzniku jednoty:

„Přišel převrat se svým opojením a rozčilením, národ jásal i bouřil, ale se stolců biskupských nezaznělo ani jediné slovo radosti ze svobody, ni pokárání nad činy, které ji hanobily.“³⁹

8. 1. 1919 formuloval Baar požadavky obnovené Jednoty. Cesta zástupců jednoty do Říma byla pojata jako první příležitost od dob Karla IV. K přímému jednání zástupců českého národa s papežem.

„Na schůzi Jednoty 23. 1. 1919 došlo k prvnímu výraznému vystoupení Karla Farského, kdy vyzval přítomné kněze, aby přísahali věrnost reformám. K našemu tématu je zajímavé, že oba hlavní řečníci – Zahradník-Brdoský i Farský věřili tomu, že díky mylným informacím vídeňských byrokratů nejedná Řím s Čechy správně, kdyby měl správné informace, šel by obrodným snahám vstříc.“⁴⁰

Po neúspěšném jednání zástupců Jednoty s papežem v Římě bylo radikální částí Jednoty vytvořeno „Ohnisko“ v čele se Zahradníkem-Brodským a Karlem Farským. Cílem vzniku tohoto sdružení uvnitř Jednoty bylo soustředit kněží usilující o reformy a neztotožňujícími se s postupem Jednoty, která neúspěšným jednáním v Římě již prakticky ztratila možnost dosáhnout nějakých reformních změn. Vzhledem ke stále platným církevním opatřením proti modernismu tak bylo

³⁹ FRÝDL, David. Reformní náboženské hnutí v počátcích československé republiky. Snaha o reformu katolicismu v Čechách a na Moravě. Brno: L. Marek, s. 177.

⁴⁰ ŠEBESTOVÁ, Jana. Kněz Karel Farský a vznik církve československé: diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Katolická teologická fakulta, 2006, s. 49.

Ohnisko spíše tajným spolkem. Název pochází z olomouckého semináře, kde na konci 19. století založili polští studenti pod vlivem myšlenek polského modernismu společenství se jménem „Ognisko“.⁴¹

10. 7. 1919 se na schůzi v Praze usneslo 200 kněží prosazovat reformy cestou uskutečnění - via facti. Jelikož vyhlášení tohoto způsobu reforem nedostalo masovější podpory československého duchovenstva a došlo i k rozkladu samotného Ohniska, rozhodli se ho jeho vedoucí rozpustit a vytvořili v 15. 9. 1919 Klub reformních kněží. Tento krok měl přispět k rozšíření reformního hnutí. Klub se stal svou strukturou - spolkem. Předsedou byl zvolen Karel Farský, který ve funkci nahradil Zahradníka-Brodského. Došlo k rozšíření okruhu reforem prováděných cestou činu. Dominantní myšlenkou bylo představení reforem co nejširší veřejnosti. Farský již nechtěl držet krok s Jednotou a na schůzi klubu 7. listopadu 1919 již připravoval vytvoření národní církve, přesto že byl mnohými varován před uspěchaným krokem.

Nově utvořený Klub reformního kněžstva tak více připomínal politické uskupení. Nová národní církev se měla původně jmenovat Česká církev katolická, jak navrhoval na schůzi důvěrníků klubu 27. listopadu 1919 v Národním domě na Smíchově Karel Farský. Církev nakonec získala své jméno na návrh

„slovenského kněze Albína Šťastného, dle státu a národa československého v touze po náboženské a církevní svobodě

⁴¹ KADERÁVEK, Václav. TRTÍK, Zdeněk. Život a víra ThDr. Karla Farského. Praha, 1982, s. 16.

*v samostatné republice Československé. V odůvodnění tohoto návrhu Šťastný přímo sdělil, že máme stát a národ československý.*⁴²

Nelze jednoznačně tvrdit, že název nové církve jasně ukázal na vliv čechoslovakismu. Dílem jistě ano, ale zároveň měl poukázat na celostátní rozměr tohoto počínu. Z tohoto důvodu je třeba ho vnímat jako označení národní a nikoli národnostní. Jde sice o vyznačení určitého teritoria, v němž církev působí, ale nejde o vyvyšování této oblasti nad jiné, ale o navázání na v daném území zachovanou duchovní a náboženskou tradici. V tomto smyslu se nejedná o název Československým státem založené církve, ale o snahu československých reformních katolických kněží navázat na národní duchovní tradice a v duchu evangelia dále pokračovat v zušlechťování vlastního národa.

Ulrich Daske upozorňuje na to, že německé pojetí nacionalismu nemohlo v českých zemích uspět, protože jeho pojetí se neshoduje s českou reformační minulostí, proto ani nemohly uspět snahy povyšující nacionalismus na náboženství budoucnosti a nedošlo ke zbožštění národa. (Daske: Die Tschechoslowakische Hussitische Kirche in der deutschen theologischen Literatur und in Selbstzeugnissen). Český nacionalismu se tak ve svém běžném projevu neidentifikoval s agresivním šovinismem, jeho primárním cílem bylo chránit a rozvíjet předky vybudovanou duchovní tradici. Svoji úlohu si Československá církev našla duchovním zušlechťování československého národa v Kristově duchu. Odpůrci Československé církve snažící se dehonestovat ji jako zpolitizovanou instituci předkládají spojení církevních představitelů s politickými stranami své doby. Připomínání

⁴² KADERÁVEK, Václav. TRTÍK, Zdeněk. Život a víra ThDr. Karla Farského. Praha, 1982, s. 36.

jsou v této souvislosti poslanci národně socialistické strany, pilíře politického systému té doby a podpůrkyně „Hradu“ a zároveň členové ústřední rady církve - Ferdinand Prášek (1886 – 1971) a Václav Sladký (1879 – 1940). Nehledě na práci Karla Farského a Zahradníka-Brodského ve státním aparátu. Také to, že Alois Alois Spisar (1874 – 1955) jako významná teologická autorita v Československé církvi uveřejnil k 75. narozeninám prezidenta republiky v Českém zápasu tezi, že Masarykova filosofie se stala základem pro učení církve. Odkazuje na shodu mezi českými politiky a českými katolickými reformisty v boji proti Římu a Vídni. (Daske: Die Tschechoslowakische Hussitische Kirche in der deutschen theologischen Literatur und in Selbstzeugnissen).

Ke vztahu Československé církve v politické reprezentaci nového státu lze uvést, že v demokratickém státě se kněží mohli politicky angažovat podle svého politického přesvědčení, protože tak měli možnost ovlivnit vývoj v zemi, pro niž se snažili pracovat. Kdyby ale Československá církev byla pouhou prodlouženou rukou politiků, nebylo by možné vysvětlit ohromný nárůst členů církve v prvních letech její existence těžko vysvětlitelný pouhou sympatií obyvatelstva k politickým stranám, jichž byly exponenti církve členy.

Vznik československé církve byl dílem Klubu reformních kněží, kteří jejím vyhlášením vyřešili patovou situaci. Ukázalo se, že se zástupci Jednoty nebude nejvyšší církevní hierarchie jednat o předkládaných požadavcích. Při volbě tohoto kroku tak reformisté více spoléhali na to, že se národní církvi v národním státě dostane potřebné podpory od státních orgánů a široké veřejnosti.

Posledním krokem Klubu reformního kněžstva před vyhlášením církve bylo sloužení vánoční mše v českém jazyku. Tento čin měl

velký ohlas mezi věřícími a stal se nejviditelnějším činem uskutečňování reformy formou *via facti*. České bohoslužby vykonal v Praze sám Karel Farský v kostele sv. Mikuláše.

„Známkou vyšší náboženské vyspělosti jest společná bohoslužba, konaná za součinnosti všech přítomných v jazyku mateřském.“⁴³

„Existují svědectví řadových účastníků schůze 8. 1. 1920, v drtivé většině příslušníků Klubu a moravské zemské jednoty, kteří uvedli, že do poslední chvíle netušili, že je připravováno schisma, že tímto záměrem disponovala úzká skupina soustředěná kolem Karla Farského a Bohumila Zahradníka-Brodského: nakonec i on doporučoval nespěchat a vše ještě uvážit. Jestliže se přece jen podařilo schisma prosadit, bylo tomu tak zejména proto, že u mnohých rozhodovala existenční nejistota, vědomí, že ženatý kněz nemůže zůstat v římskokatolické církvi. Nová církev jim nabízela možnost pokračovat v pastorační práci.“⁴⁴

K faktickému založení Československé církve pak došlo 8. 1. 1920, kdy na schůzi členů klubu reformního kněžstva byla odhlasována většinou přítomných členů. Československá církev přinesla víru modernímu člověku, která musí vycházet z jeho vědění. Pravdu je třeba hledat v harmonickém sepětí víry a vědy. Násilné oddělení vědy a víry je důsledek vyhlášení dogmatu o papežské neomylnosti na Prvním vatikánském koncilu, které nadřadilo víru vědě. Věda se potom vyděluje tvrzením, že jí náleží zkoumání rozumových věcí, zatímco víru nezkoumá, protože je to záležitost citu. Ústřední myšlenkou nové církve se stala svoboda svědomí.

⁴³ Český Zápas 1922, č. 5, s. 59.

⁴⁴ MAREK, Pavel. Církevní krize na počátku první Československé republiky (1917 - 1924). Brno: L. Marek 2005, s. 153.

Vznik nové církve byl komentován i dobovým tiskem, který v jejím založení primárně nespatoval vliv nacionalismu. Ocenil její přínos pro přiblížení církve národu a její přívržence rozdělil do skupin podle témat okruhů reformy, což se později projevilo na kritice Československé církve.

„Omezí-li se reformní hnutí na věci více formální, jako je především bohoslužebný jazyk, může se dodělati úspěchu vnějšího, může třeba získati velmi mnoho přívrženců z řad dosud stojících při katolické církvi, ale musí si pak ujasniti, že se tu nejedná ani o reformu ani pokrok a že nemůže počítati s vážnějšími sympatiemi vrstev inteligentních. Odváží-li se však jíti hloub, domysliti svobodu svědomí až do konce a nezastaviti se před energickým zúčtováním s dogmaty modernímu myšlení cizími a nepřátelskými, vydává se v nebezpečí, že ztratí půdu v širokých vrstvách věřícího lidu, o který se dosud opírá, ba že pozbude vlastně potřebného organizačního jádra.“⁴⁵

⁴⁵ O NOVOU CÍRKEV. Národní listy 1920, roč. 60, č. 17, s 1.

6 Zakladatelé Československé církve

Za zakladatele církve lze považovat nejaktivnější členy Ohniska a zakladatele Klubu reformních kněží a zejména pak ty, kteří jsou podepsaní pod svoláním nové církve. Stručně zde budou připomenuty jejich životy s ohledem na případnou politickou a publicistickou činnost, která má vztah k pojednávanému tématu.

6.1 Bohumil Zahradník-Brodský – literát proti církevní hierarchii

Narodil se 21. srpna 1862, v Hostačově, zemřel 26. listopadu 1939 v Průhonicích. Pocházel z rodiny zámeckého zahradníka. Vystudoval katolickou teologii v Hradci Králové a roku 1886 byl vysvěcen na kněze. Nejprve byl kaplanem ve Zruči nad Sázavou a v letech 1889 až 1919 farářem v Ouběnicích, V roce 1908 se tajně oženil. Roku 1919 se Zahradník-Brodský přestěhoval do Prahy a pracoval jako úředník na ministerstvu školství a národní osvěty a od roku 1922 jako ministerský rada. Z katolické církve vystoupil a roku 1920 se stal spoluzakladatelem československé církve. Z této církve však později vystoupil a přestoupil na pravoslaví. Roku 1924 odešel do důchodu. Agrární strana, které byl členem, se jako strana českých zemědělců projevovala i nacionálně. Její nacionalismus se omezoval převážně na pocity hrdosti nad slavnou národní minulostí a vztahem ke státu jako domovině. Knárodnostním menšinám se strana chovala pozitivně, pokud tyto přijmou území státu jako svou domovinu.

Zahradník-Brodský je autorem více než stovky románů a povídek, jejichž náměty čerpal většinou ze své současnosti. Zápletky bývají milostné a často sociálně a někdy i nacionálně zabarvené. V jeho tvorbě se projevuje silná inklinace ke světským tématům, což mu získalo popularitu. Díla Zahradníka-Brodského získala značnou čtenářskou oblibu a některá byla i zfilmována.

Podle názoru představených ho právě literární tvorba odváděla od pastorační činnosti. Z tohoto důvodu začal své nadřazené kritizovat a své postoje v oblasti kritiky církve radikalizovat. O jeho kněžském působení v době války je zajímavá zmínka v knize Karla Čvančary:

„Za válečné doby konal svou povinnost jako český člověk, jako příslušník po staletí deptaného národa. Kázal „revolučně“, napomínal nováčky, aby nestříleli na nepřítel, ale do vzduchu a aby přecházeli k nepříteli.“⁴⁶

Zahradník-Brodský inklinoval k agrární straně, což bylo umocněno příbuzenstvím s bratrem Bohdanem (Isidorem), původně poslancem říšské rady za agrární stranu, který se stal v roce 1918 ministrem železnic. Pro naše téma je zajímavé, že bratr Zahradníka–Brodského Bohdan (Isidor), byl jedním z organizátorů převratu 28. 10. 1918 v Praze. Zároveň to ukazuje i na osobnostní rys v povaze obou bratrů reagovat spontánně a teatrálně.

„Stalo se tak kolem 11. hodiny dopoledne na Václavském náměstí u sochy sv. Václava, kdy Zahradník vystoupil spontánně z davu a pronesl větu, která je považována za vyhlášení československého státu: „Jsme svobodní. Zde u stupňů pomníku českého knížete svatého Václava

⁴⁶ ČVANČARA, Karel. Bohumil Zahradník–Brodský, jeho význam, dílo a život. Praha: Československé podniky tiskařské a vydavatelské, 1923, s. 44.

přisaháme, že chceme této svobody se státi hodnými, že ji chceme hájiti i svými životy.“⁴⁷

⁴⁷ ISIDOR ZAHRADNÍK. In: Wikipedie.

6.2 Karel Farský – modernistický kritik a reformátor

Narodil se 26. července 1880 ve Škodějově, zemřel 12. června 1927 v Praze. Vysvěcen na kněze byl v roce 1904. V roce 1909 získal doktorát teologie. Po konfliktu s pražským arcibiskupem rezignoval na akademickou dráhu a jako středoškolský profesor náboženství vyučoval na gymnáziích v Praze (1910-1914), a v Plzni (1914-1919), kde již vyvíjel publikační činnost a podle pamětníků:

„se účastnil manifestačních projevů proti monarchii, jezdil za nimi do Prahy a po návratu v Plzni o nich nadšeně vyprávěl.“⁴⁸

Cenzura neschválila jeho učebnici mravouky pro její vstřícný pohled na českou reformaci a kritiku Husovy persekuce. O Vánocích roku 1919 vydal Český misál, z něhož byly slouženy bohoslužby v českém jazyce.

Farský byl dlouhodobým stoupencem idejí modernismu, což se pravděpodobně projevilo už v roce 1909, kdy ve svém sporu s tehdejším arcibiskupem Lvem Skrbenským z Hříště poukazoval na nutnost provést revizi bohosloveckého školství. Modernisté požadovali více vzdělání v oblasti přírodních věd. Spor s arcibiskupem mělo pro něj i ten důsledek, že byl přeložen jako učitel mimo Prahu.⁴⁹ Farský se po obnovení činnosti Jednoty katolického duchovenstva stal jejím členem a aktivně se zapojil i do činnosti Ohniska. Po jeho rozpuštění se stal 15. 9. 1919 předsedou Klubu reformních kněží.

⁴⁸ ŠEBESTOVÁ, Jana. Kněz Karel Farský a vznik církve československé: diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Katolická teologická fakulta, 2006, s. 29.

⁴⁹ viz. KADERÁVEK, Václav. TRTÍK, Zdeněk. Život a víra ThDr. Karla Farského. Praha, 1982, s. 11.

Vzhledem k náročnosti výkonu této funkce vyžadující jeho přítomnost v centru hnutí opustil Plzeň a nastoupil na místo tajemníka v církevním oddělení Ministerstva školství a národní osvěty, kde působil do podzimu roku 1920. Od roku 1918 byl členem strany Československé národně demokratické.

„Co nás ke straně vábilo, byl jednak její národní program, kulturně nám přijatelný, jednak její prestiž, že je to soustředěná strana české inteligence, okolnost, že se do ní zejména v místech hlásí převalná část obecnstva nábožensky dobře smýšlejícího a hlavně snad ten důvod, že mužové novou tuto stranu zakládající, těšili se protekci, tentokrát v našich zracích největší, totiž protekci nejváženější politické perzekuce protičeské z Vídně. Bylo až příliš dobře znáti, že Rakousku je v českém národě jen jedna strana nepohodlná a jen té jedné, že se bojí, totiž státoprávní demokracie.“⁵⁰

„A tu mám za to, že národ československý není nejmenšího významu ve světě. Neboť, je-li na světě některý národ, který by se dovedl sbratřiti s celým světem, jsme to jistě my, poněvadž jsme tolik vytrpěli, že duch náš dávno zatoužil po sbratření všelidském, jehož prvkem mělo svého času býti české bratrství.“⁵¹

Strana národně demokratická vznikla sloučením strany mladočeské, staročeské a realistické. Strana prosazovala sociální spravedlnost, vyznávala demokracii, zároveň ale i silný stát a český nacionalismus. Národnostním menšinám přiznávali rovnoprávnost v případě, že akceptují československý stát. Odmítali přijímat Němce do vlády, protože právě oni tento princip porušili tím, že odmítali uznat

⁵⁰ FARSKÝ, Karel. Český problém církevní. Praha, 1919, s. 6.

⁵¹ FARSKÝ, Karel. Český problém církevní. Praha, 1919, s. 33.

Československo a připravili se sami o své státoprávní nároky. V církevních otázkách prosazovali sekularizaci a svobodu vyznání.

Předseda strany Karel Kramář zastával nacionalistické názory. Byl zastáncem národního a ne národnostního státu. Praktickým důsledkem Farského angažovanosti bylo i využívání sídla strany v Národním domě na Smíchově ke schůzím Klubu reformních kněží. Strana zastávala i postoje ekonomického nacionalismu, čímž byla míněna domácí kontrola hospodářství s cílem protěžovat národní ekonomické zájmy.

Počátkem 20. let vykryštovalo z Národně demokratické strany silně nacionalistické Národní hnutí. Toto sdružení „*vlasteneckých, národně smýšlejících příslušníků českého národa*“ v svolání československému národu mimo jiné uvádí:

„Občané, republikáni, chceme jen jedno! Silný demokratický a republikánský československý stát národní, který by byl bezpečnou zárukou rozkvětu a štěstí národa, všech jeho vrstev.“⁵²

Národní hnutí se později stalo jedním z pilířů, ze kterých vznikla Národní obce fašistická.

Zlomem v životě Karla Farského byl podle jeho slov zážitek z návštěvy arcibiskupa Huyna v Plzni, kde Farský vyučoval.

„Touto příhodou zlomilo s ve mně všecko. Já začal si uvědomovati od té chvíle rozdíl mezi křesťanstvím a církví, mezi Kristem a římským biskupem, mezi evandéliem, které lidem máme hlásati a jejich život obradostňovati a mezi panovačným karabáčnictvím, které k udržení

⁵² PEJČOCH, Ivo. Fašismus v českých zemích. Praha: Academia, 2011, s. 27.

*svého panství římský biskup dává lidem vnucovati. Tam začalo dílo církve československé pracovati o mně a o něm i já.*⁵³

Farský svůj názor na vztah katolické církve k českému národu popisuje ve svém díle „Papežství a národ český“, které vydal v roce 1919 pod pseudonymem Pavel Nemo. Farský sám nebyl školeným historikem, přesto z historie čerpal látku pro svou teologii českých dějin, kterou nerozpracoval v ucelený systém. Jeho názory jsou vyjádřením vlastního pohledu na poznanou historii a reakcí na probíhající dobové změny. Českou historii Farský vnímá jako náboženský problém, který začíná věrozvěsty, má svůj vrchol v husitství a českobratrství, upadá po Bílé Hoře a znovu se vrací po vzniku republiky. V jeho pojetí je otázka národnostní jednoznačně spojena s otázkou náboženskou. V tomto smyslu je podáno i pojetí dějin v Provolání československé církve z roku 1920, kde stejně jako v pojetí T. G. Masaryka je česká historie postavena na náboženských základech a projevuje se v ní střet germánství a slovanství. Je potom logické, že národ po svém osvobození politickém bude hledat svobodu v náboženství. Farský kritizuje současnou katolickou církev, protože náboženství mění na církevní politiku. Kněžstvo nemá vládnout, ale sloužit národu. Sama struktura církve má být demokratická.

Farský vnímá dějiny citově. Velké postavy, zejména české reformace, se obětují z lásky k Pravdě, kterou se snaží osvobodit. Tento odkaz našich dějin je třeba probouzet a rozvíjet ve svobodné demokratické republice Československé. (Karel Farský: Z pode jha). Ústřední myšlenku je poznání, že pro zajištění pokrokové práce pro lepší budoucnost je důležitá láska k národu a jeho historii. Z tohoto zdroje také odvozuje jistou výjimečnost českého národa spočívající

⁵³ FARSKÝ, Karel. Přelom. Praha, 1921, s. 31.

v jedinečné ose národních dějin, kterou je duchovní osvobození, které započal Jan Hus.

„Tam, kde si školení historici uchovali odstup od tématu, radikálně modernistický teolog skrytý v anonymitě vyjadřuje pamfleticky své myšlenky.“⁵⁴

V revoluční době kolem rozpadu monarchie se dějepisectví stalo zejména v nacionálně orientovaných kruzích důležitým jednotícím prvkem, který potvrzoval kontinuitu osídlení určité oblasti národem, který si na ni i nadále činí svrchovaný nárok. Katoličtí modernisté zase historií prokazovali nárok na samostatnou českou církev.

Ke komplexnímu pochopení Farského vnímání národních myšlenek je třeba zmínit i jeho přátelství s Karlem Kramářem, jehož hájení českých zájmů v říšské radě ve Vídni ho vyneslo do čela české národní politiky. Snahu o národní stát nevnímal jako šovinismus, ale vrchol národního idealismu. Kramářova politika nezůstávala jen uvnitř státu, ale měla širší slovanský rozměr v podobě novoslavismu. Cílem panslavismu 19. století bylo politicky sjednotit všechny Slovany pod vládou ruského cara a nábožensky pod pravoslavnou církví. Naproti tomu měl novoslavismus zaručit svobodu a rozvoj individuality slovanských národů. Úloha novoslavismu v přípravách na národní osamostatnění spočívala v prohloubení a utužování vztahů s ostatními Slovany, nesměřoval již k vytvoření slovanské veleříše. Rusko se mělo stát pouze ochráncem svobody všech Slovanů. Tyto myšlenky byly reakcí na prohlubující se přátelské vztahy mezi Rakouskem a Německem. Měla tak vzniknout slovanská opozice proti rozmáhajícímu

⁵⁴ HRDLIČKA, Jaroslav. Dr. Karel Farský a jeho teologie českých dějin. *Historica Olomucensia* 2016, č. 50, s. 184.

pangermanismu a pocit sounáležitosti slovanských národů jim měl dodat sebevědomí a sílu k uskutečňování politických cílů. V novoslovanství se český nacionalismus projevoval hlavně v myšlence, že by v čele hnutí měli stát Češi, kteří jsou kulturně a hospodářsky nejvyspělejším slovanským národem.

Teprve vznikem Církve československé se vítězně završilo úsilí české duchovní emancipace, o kterou po staletí národ usiloval. Farský nebyl pro odluku církve a státu, protože spíše prosazoval model kooperace, což koresponduje s jeho vnímáním církve jako duše národa, která v jednotě se svým národem ho dovede k duchovnímu osvobození. Duše a národ k sobě patří, a musí se proto navzájem podporovat v úsilí o dosažení vytčeného cíle.

Celoživotní úsilí Karla Farského shrnul ve smuteční řeči první československý předseda vlády následovně:

„... jako málokdo jsem zrovna já věděl, jak čistá byla duše Dra. Farského, jak hluboko, upřímně věřil a jak mu nade vše byla víra jeho národa, jež tak celým srdcem miloval.“⁵⁵

Stejně tak ocenil Farského zásluhu o národní církvev Ferdinand Prášek poslanec za Československou stranu národně socialistickou:

„On hledal více: Hledal náplň pro duši českého člověka v náboženství, které osvobozuje duši i rozum. Viděl doplnění ve vědeckém bádání, hledal sloučení otázky náboženské s otázkou národní, představoval si, že církev československá stane se pojítkem mezi všemi národy slovanskými. On snil o tom, že svobodná církev československá pomůže budovati kulturní statky nového státu, a že náboženství nové

*doby, opírajíc se o tradici českého národa – bude znovu vévodit Evropě.*⁵⁶

Karel Farský svým přesvědčením ukazoval stěžejní ideály nové demokratické národní církve. Věřil, že na základě evangelia je možné v mravně uvědomělém národě vybudit tvořivou sílu k jeho realizaci v dějinách. Karel Farský pak dokončil snažení svých duchovních předchůdců – Husa, Komenského, Palackého, Borovského a svého současníka T. G. Masaryka, vtělením ideje humanity do národu prospěšné instituce, která se stala vyústěním náboženského zápasu, který tak dlouho národu odčerpával síly.

⁵⁶ POKORNÝ, František. Sborník Dra Karla Farského, s. 171.

6.3 Gustav Adolf Procházka – vlastenec a reformista

Narozen 11. března 1872 v Kosmonesech, zemřel 9. února 1942 v Praze. Vystudoval seminář v Litoměřicích. Na kněze byl vysvěcen v roce 1895, poté až do roku 1912 působil jako kaplan ve Vysokém nad Jizerou, Lounech a Jenišovicích u Turnova. Od studentských let měl blízko k ideám české reformace a katolického modernismu. Pracoval v Zemské jednotě katolického duchovenstva do roku zákazu. Dlouho neřešené problémy kněžstva se během první světové války stávají veřejně diskutovaným tématem, protože kněží se stávají členy politických stran a je jim umožněno využívat stranický tisk k seznamování široké veřejnosti se svými požadavky. V tomto směru byl průkopníkem právě Gustav Adolf Procházka, který anonymně uveřejnil v roce 1917 v Národních listech článek s názvem *“Požadavky českého katolického kněžstva.”*⁵⁷

*„Procházka sám patrně nebyl straníkem, ale skutečnost, že své názory publikoval v politické tribuně mladočeské strany, která je otištěním fakticky podpořila, dala jeho vystoupení stranicko–politický náboj.”*⁵⁸

Ve svém článku poukazuje na to, že kněžské požadavky nejsou pouze stavovské, ale že kněžstvo je součástí národa a má tudíž právo na jeho součinnost. Zasahování laiků do vnitřních věcí církve se tak již nemůže církevní vrchnost bránit. Ostře kritizoval nedemokratičnost

⁵⁷ Procházka, G. A. Požadavky českého katolického kněžstva. Národní listy 1917, roč. 57, č. 257, s. 2

⁵⁸ MAREK Pavel. České schisma. Příspěvek k dějinám reformního hnutí katolického duchovenstva v letech 1917 – 1924. Rosice u Brna: Gloria, 2000, s. 9.

církevních struktur. Kněžstvo si samo pomoci nemůže, musí se ho ujmout národ, brojí i proti celibátu. Sám se oženil v roce 1919.

Další Procházkův článek v Národních listech z února 1918 již otevřeně mluví o nové národní církvi:

„tak jako jsem přesvědčen o budoucí samostatnosti svého národa, jsem pevně přesvědčen, že k zřízení národní církve logicky dojít musí a dojde.“

Po vzniku samostatné republiky se aktivně zapojil do činnosti obnovené Jednoty katolického duchovenstva československého a následně i Klubu reformních kněží. Patřil k nejaktivnějším účastníkům valného sjezdu klubu 8. 1. 1920, v jehož průběhu dal bezprostřední podnět k založení Církve československé.

6.4 Ferdinand Stibor – slezský osvoboditel církve

Narozen 5. 9. 1869 Řepiště (Frýdek – Místek), zemřel 12. 10. 1956 v Radvanicích (Ostrava). Teologii studoval na bohoslovecké fakultě ve Vídni a v Olomouci. Působil v těšínském generálním vikariátu vratislavské diecéze (1894-1907), jako kaplan a katecheta ve farnostech Dolní Lipová, Skalice u Frýdku, Dobrá u Frýdku, Jistebná a Polská Ostrava. Na základě svých přímých zkušeností poznával národnostní, politické, náboženské i sociální poměry tehdejšího Ostravska a Těšínska. Byl organizátorem národního života v těšínské části slezského regionu a odpůrcem germanizačních snah (např. matriky vedl důsledně v českém jazyce) a byl zastáncem prostých lidí proti zvláštním úřadům i zaměstnavatelům.

Po 28. říjnu 1918 se plně zapojil do činnosti obnovené Jednoty katolického duchovenstva československého a následně i Klubu reformních kněží. 25. 9. 1919 se oženil. Zúčastnil se valného sjezdu Klubu reformního kněžstva 8. 1. 1920 v Praze, v jehož průběhu byla ustavena Církev československá. Po vyhlášení církve byl suspendován a exkomunikován, přesto své kněžské působení neopustil. Stal se členem Církevního výboru nově vzniklé církve a od roku 1923 byl zvolen biskupem ostravské diecéze.

Z výše uvedeného vyplývá, že všichni zakladatelé církve byli kněží, kteří při své službě poznali národnostní a sociální problematiku v místě svého působení. K radikalizaci jejich postojů vůči autoritě církve došlo z různých důvodů. Sjednocovaly je myšlenky modernismu a aktivní přístup v jejich i praktickém prosazování a ochota seznamovat s nimi i širší laickou veřejnost. Nebyli bojovnými nacionalisty, ale cítili potřebu umožnit českému národu na vlastním území konat české

bohoslužby. Využili příležitost, jakou bylo založení republiky, a po zkušenostech s ne vždy národu nakloněnou církevní hierarchií se rozhodli založit církev ryze českou, která by nejen splňovala požadavky kněžské, ale prospěla i národu a po osvobození politickém následovalo osvobození i v oblasti církevní. Oproštěním od původní hierarchie mělo vyniknout národní křesťanství, které mělo v naší zemi dlouhou tradici. Bezprostředním podnětem pro vznik církve byla projevená neochota vedoucích činitelů katolické církve reagovat na nové proudy v samotné církvi a na novou politickou situaci v českých zemích. Doba byla využita i pro prosazení požadavků neslučitelných s naukou katolické církve.

7 Texty související s reformním úsilím českého duchovenstva a vznikem Československé církve

Texty byly vybrány z časového období 1906 – 1931. Jsou zvoleny tak, aby mapovaly národní reflexe objevující se již v hnutí katolické moderny a v Jednotě katolického duchovenstva prezentující se v memorandu určeném pro papeže a procházející dílem zakladatelů Církve československé. Při analýze jednotlivých textů budu podle použitých pojmů identifikovat, do jaké míry lze podle výše uvedené definice použité vyjádření považovat za nacionalistické. Důležité termíny budou z důvodu pochopení jejich významu popsány podrobněji, zejména popíši jejich původ a využití v daném dobovém kontextu.

Texty byly, pokud to bylo považováno za účelné, ponechány vcelku, aby tak byl zachován celkový ráz textu a nedošlo ke zkreslení vytrháváním z kontextu.

Pro provedení analýzy byly vybrány následující texty:

1. 1906 - Program představený na III. sjezdu Moderny v Přerově
2. 1918 – Výzva
3. 1919 - Referát přednesený 23. 1. 1919 Zahradníkem–Brodským
4. 1918 - Obnova církve katolické v československé republice
5. 1919 - Memorandum delegace do Říma ze dne 28. června 1919
6. 1920 - Výzva ke vstupu do církve československé
7. 1920 - Lidu československému

8. 1920 – Karel Farský – Z pode jha
9. 1921 - Memorandum duchovenstva československého
10. 1924 – Kuneš Bauer: Myšlenkové proudy v československé
církví
11. 1924 – Karel Farský: Náboženství v národě československém
12. 1931 – Josef Doležal: Český kněz.

7.1 Program představený na III. sjezdu Moderny v Přerově 31. 7. 1906

My katoličtí kněží a laikové, shromáždění v Přerově dne 31. července 1906, věrně stojíce v kanonické oddanosti ku svým biskupům a nejvyššímu pastýři římskému papeži a stejně vřele oddaní synové národa československého, porokovavše vážně o situaci katolické církve zvláště v zemích českých, usnesli jsme se prohlásiti toto:

- 1. Odmítáme útoky na katolickou církev, jako by se byla přežila a jako by ona byla příčinou nedostatků našeho národa. Naopak jsme přesvědčeni, že pravý katolicismus hlásá a podporuje ony pravdy a ctnosti, které každému národu pomáhají k rozkvětu mravnímu, kulturnímu i hmotnému. V církvi katolické vidíme skálu a baštu civilisace v příboji podvratných a protikulturních instinktů evropského lidstva. Odmítáme tudíž heslo „Pryč od Říma“. Naším heslem jest: Uplatni se v Římě, imponovat vedení církevnímu silou mravní a kulturní i hmotnou a získati jeho vlivu a autority ku prospěchu a slávě církve české.*
- 2. Láska k církvi Kristově nečiní nás slepými k jejím časovým a místním nedostatkům. Právě proto, že ji milujeme, snažíme se o odstranění jejich vad. Přední vadou církve v zemích našich vidíme v tom, že hierarchie namnoze vládou volená, a to někdy i ze živlů národu cizích a odvislá, příliš lpíc na názorech a ústavech středověkých, staví se na odpor snahám po časových reformách, nedbá absolutně ducha lidu a rozvoje vědeckých ústavů církevních. Žádáme tudíž, aby hierarchie byla volena kněžstvem, bez ohledu na středověká privilegia, a aby statků církevních využívala ve prospěch církevních účelů kulturních a humánních v naší zemi, aby v kněžstvu*

neviděla svých němých sluhů, nýbrž bratry pomocníky, kteří mají býti slyšeni a podporováni. Mají-li kněží místi skutečně bratrský styk se svými biskupy, žádáme, aby děkanové (vikáři) byli od biskupů jmenováni z kněží od kněžstva děkanátního navržených. Žádáme, aby i katolickým laikům popřáno se více vlivu na záležitosti církevní.

3. *My kněží českoslovanští máme za zvláštní povinnost hájiti dědictví našich velebných věrozvěstů sv. Cyrila a Metoděje. Dědictví to vidíme nejen ve víře katolické, nýbrž i v bohoslužbě národní a v církevní samostatnosti české. Žádáme tudíž o zavádění slovanského jazyka do bohoslužby a vymanění episkopátu primatiální oblasti české z područí Vídně. Prosíme o zřízení bohoslovné akademie cyrilo-metodějské, která by sdružila všechny kmeny slovanské na poli bohoslužebném.*
4. *Protestujeme proti zneužívání církevní moci se strany biskupů maďarských proti národním a církevním snahám kněžstva a lidu bratrského kmene slovenského a v zájmu církve žádáme p. t. episkopát moravský o intervenci.*
5. *V zájmu víry katolické žádáme církevní vrchnost vídeňskou, litoměřickou a jiné, aby daly českému lidu české služby Boží.*
6. *Vzhledem k tomu, že celibát kněžstva je čistě disciplinárním zřízením a vzhledem k tomu, že stává se mnohým kněžím kamenem úrazu, takže působnost i kněží bezúhonných ochromuje, rozervanost duševní zaviňuje, ba část kněžstva dokonce k odpadu od církve dohání, žádáme časovou úpravu tohoto čistě disciplinárního zřízení.*
7. *Omezujeme zásadu, jako by škola patřila pouze učitelstvu. Škola v první řadě patří těm, komu patří děti: rodičům. Jménem pak rodičů smí působiti na školu, národ a společnost náboženská a veřejnoprávní, kterýmž rodičové přinálezejí. Ve smyslu těchto faktorů vychovávejž dorost stav učitelský, k svému předuležitému úkolu co nejlépe vzdělaný. Svobody občanské, pokud se nepřičí*

tomuto úkolu učitelstva, nebud' teŕ nikterak zlehčovány. Tak jako je nám samozřejmou zásada. České dítě do české školy, tak je nám samozřejmou zásada: katolické dítě patří do katolické školy, nekatolické dítě do nekatolické školy. Katolická škola pak předpokládá katolického učitele, neboť výchova musí býti jednotná. Ve vyučování náboženství na školách žádáme zachování nejčasovější metody. Zvláště důležitými jsou nám místa katechetů na středních školách, žádáme tudíž, aby na místa ta dosazováni byli lidé nejvzdělanější.

- 8. Katolická moderna sympatizuje s pracujícím lidem, cítí důležitost otázky sociální, vidí v ní též otázku mravní a náboženskou a vítá s potěšením organisace na základě křesťanském a vybízí své stoupence k účinnému spolupůsobení. Žádá se též spravedlivá úprava sociálních poměrů kněžstva, zvláště úpravu kongruy, patronátů, stóly, atd.*
- 9. K politice zaujímáme stanovisko. Poněvadž v konstitučním státě politika zasahuje do všech oborů života i do náboženství, uznáváme potřebu, aby uvědoměli katolíci zúčastnili se veřejného života politického a hájili zájmů katolického občanstva, ať už ve straně kterékoliv, pokud nestojí na stanovisku protikřesťanském.*
- 10. V době, kdy všechny stavy organisují a kdy se úspěchu dosahuje pouze organisací, žádáme také pro katolické kněžstvo svobody sdružování k hájení jeho zájmů.*
- 11. Žádáme, aby katolický tisk byl na výši doby, aby byl v rukou lidí skutečně vzdělaných a neodvislých a dobře placených a aby už bohoslovci byli vedeni ku sledování všech proudů časových k publicistické činnosti a aby byli vychovávaní k charakterní samostatnosti. Žádáme, aby nejen klérus nižší dopisováním a řádným předplácením katolický tisk podporoval, nýbrž aby i*

hierarchie ze statků církevních tento moderní apoštolát podporovala.

*12. Sjezdovému výboru ukládáme, aby zřídil Sbor katolické inteligence československé.*⁵⁹

Důvodem svolání 3. sjezdu Katolické moderny, byla reakce na vystoupení některých kněží z církve a tím vzniklých dohadů ohledně negativního vlivu modernistických myšlenek. Sjezd chtěl představit skutečné cíle Moderny. Hlavní podíl na formulaci programu měl Dostál-Lutinov. Program modernistů se hlásil k zásadám katolické církve a představoval požadavky nižšího kléru v oblasti organizační, výchovné, národnostní a sociální.

V úvodní části programu vyjadřují českoslovenští kněží povinnost hájit dědictví věrozvěstů, jejichž odkaz vidí nejen v církevní, ale i české národní samostatnosti. Zařazení požadavku na nezávislost umístěný na počátku programu usvědčí o jeho důležitosti. Mluví se i o cyrilometodějské akademii, která by na poli bohoslužebném sjednotila všechny slovanské kmeny. Slováci jsou nazváni „bratrským kmenem“ a je kritizována maďarská církevní politika na Slovensku.

Text obsahuje stavovské požadavky českých kněží, tak jak byly prosazovány českými reformními kruhy v katolické církvi již od poloviny 19. století, které se později sdružily v Jednotě katolického duchovenstva. Z hlediska národního se v článku č. 2 objevuje poukaz na nutnost vlastní české hierarchie. Ukazuje na často viditelnou skutečnost, že do vysokých církevních úřadů byli dosazováni Němci

⁵⁹ MAREK, Pavel, SOLDÁN Ladislav. Karel Dostál-Lutinov bez mýtů, předsudků a iluzí. Třebíč: Arcs Jma, 1998, s. 207 – 210.

a nižší klérus neměl možnost si své zástupce sám vybrat. Jasně se tak ukazuje, že již v této době docházelo k uvědomování si nutnosti vlastní české církevní hierarchie, která bude znát a prosazovat zájmy vlastního národa na svém území a tudíž i požadavek na volbu hierarchie kněžstvem. V tomto kontextu se potom volání po demokratizaci jeví značně nacionalisticky, protože se jako hlavní kvalifikace pro vyšší post preferovala národnostní příslušnost.

V článku č. 3 se mluví o „českoslovanských kněžích“, „národní bohoslužbě“ a zavedení „slovanského jazyka“ do bohoslužby o „církevní samostatnosti české“ a o „sdružení kmenů slovanských na poli bohoslužebném“. Bohoslužba v národním jazyce je znakem národní uvědomělosti národa a ukazatel míry jeho emancipace. Toho si byly radikálnější kruhy v duchovenstvu vědomy, a proto tento požadavek provází reformní snahy od poloviny 19. století. Již v této době se užívá pojem „československý“. Tento výraz je zcela klíčovým, protože se bude často objevovat v různých provoláních, a stane se oficiálním názvem státu a později i národní církve.

Z hlediska zkoumání použitých termínů je nutné popsat etymologii v programu použitého pojmu „československý“ pocházející z ideologie slovanské vzájemnosti. Jeho význam však býval zužován na označení vzájemné sounáležitosti Čechů a Slováků a z tohoto důvodu transformovaný do podoby „československý“. Neočekávaně je třeba hledat původ tohoto slova na Slovensku, kde v roce 1742 vyšla „*Orthographia bohemo-slavica*“, načež byla vydána r. 1746 „*Gramatica Slavico-Bohemica*“ a r. 1752 „*Elementa linguae Slavo-Bohemicae*“. A právě z přídatného jména „*slavo-bohemicae*“ pak vzniknul nynější výraz „československý“, použitý již r. 1805 v tehdejší Prešpurku v názvu vydané „*Československé gramatiky*“.

V letech 1830 - 1 vycházel v Hradci Králové časopis „*Čechoslav*“ informující o dění ve slovanském světě. Jeho název redakce vysvětlovala jako spojení slov „český Slovan“, respektive „*Čechosláv*“, podle termínu „*Sláva*“, tj. „*Slovanstvo*“, užitého v Kollárově díle „*Slávy dcera*“ (1824). Ján Kollár navrhl r. 1849 zřízení státního útvaru s názvem „*Slávočechie*“ ve smyslu někdejšího Československa. Oblibu složeniny „*Čechoslovan*“ kolem roku 1848 a v dalším období vyostření národnostních střetů, lze již jednoznačně vysvětlovat nacionální opozicí k teritoriálnímu výrazu neslovanského obyvatele země - „*Čechoněmec*“ (Deutschböhme). Tak již forma pojmu začala dostávat nacionalistický obsah a za přispění umělců časem dosáhla svého naplnění již jako nedílná součást ideologie samostatného československého státu.

Na vznik myšlenky čechoslovakismu silně zapůsobil umělecký romantismus, kdy básník Adolf Heyduk (1835 – 1923) a spisovatel Karel Kálal (1860 – 1930) opěvovali slovenský jazyk. Pojem sám vzniknul v 19. století s přispěním Kollára a Palackého. Na samotném Slovensku byl maďarský národnostní útlak těžší než v Čechách německý. V roce 1874 uzavřely maďarské úřady slovenská gymnázia a zrušily Matici slovenskou. Slovenští studenti proto zakládali své národní spolky ve velkých městech monarchie, kde studovali. Jejich snahu vítal i T. G. Masaryk, který mladou slovenskou inteligenci podporoval. Spisovatel Karel Kálal vyložil důvody české angažovanosti ve slovenských otázkách ve své knize „*Proč se o Slováky staráme*“ následovně:

„Slováci jsou naši bratři, a tak se starati o ně pudí nás národní cit a humanita.“⁶⁰

Pro české politiky byla slovenská otázka na přelomu 19. a 20. století nezajímavá. Objevovaly se panslovenské názory o slovanském mostě na východ, ale pro početní malost slovenského národa se rýsovaly jen dvě cesty budoucího vývoje: směřující buď ke spojení se sousedním větším národem, a to sice českým nebo maďarským. Slovanská příbuznost a nedobré zkušenosti s Maďary rozhodly o tom, že došlo ke sblížení s Čechy.

Klíčovým pro další vývoj byl rok 1906, kdy byla založena Československá jednota. Jejím cílem bylo posilování českého živlu v okrajových částech Čech. Slovenská inteligence se organizovala kolem časopisů podporovaných jednotou, ve kterých kritizovala pasivitu vlastních politiků a národnostní útlak. Podporovali sblížení s Čechy. Přijímali čechoslovakismus, který se během první světové války stal nosnou myšlenkou osvobozenického boje.

Do světového povědomí se národnostní útisk na Slovensku dostal v roce 1907 tragédií v obci Černová u Rožumberoku, kdy maďarští četníci zastřelili 15 místních obyvatel, kteří protestovali proti Maďary dosazenému faráři, který měl vysvětit jejich kostel, přestože o jeho zřízení se zasadil slovenský kněz Andrej Hlinka, který tento akt z důvodu suspenze nemohl provést.

Časem začaly být Češi a Slováci chápáni jako jeden národ, především z důvodu geografické blízkosti, podobnému jazyku,

⁶⁰ VELKÉ DĚJINY ZEMÍ KORUNY ČESKÉ. Díl XII b. Praha, Litomyšl: Paseka, 2013, s. 355.

slovanskému původu a snah o jejich porobení sousedním neslovanskými státy.

K myšlence čechoslovakismu se hlásili tehdejší významní čeští a slovenští politikové Masaryk, Beneš, Šrobár a Štefánik a počátkem 20. století vytvořil myšlenkovou základnu nového společného státu. Pojem sám je umělý, nevyjadřuje žádnou historickou skutečnost. Jediným důvodem pro jeho zavedení byla snaha jednoznačně vymezit slovanské obyvatelstvo na území, které bylo požadováno pro budoucí československý stát. Čechoslovakismus také částečně tlumil touhu Slováků po samostatném Slovensku, což bylo v dané době nežádoucí a tříštilo by síly. Tehdejší slovenská politická reprezentace si uvědomovala ekonomickou slabost samostatného slovenského státu a ve spojení s hospodářsky silnějšími českými zeměmi viděli jednoznačný prospěch. Po vzniku Československa se tato doktrína stala oficiální zakotvenou v ústavě. Koncepce čechoslovakismu nebyla ovšem přijatelná pro všechny Slováky, střetávaly se národní touhy dvou sice blízkých, ale historickým vývojem nespojených národů. Český nacionalismus akcentoval českou reformaci, což nebylo blízké slovenské katolické většině. Ale ani evangelická část slovenské reprezentace nebyla srovnatelná s pojetím své národnosti jako odnože českého národního kmene. V rámci čechoslovakismu tak došlo ke střetnutí českého a slovenského nacionalistického proudu spojeného pouze společnou touhou po vlastním státě.

Prvním výrazem vzájemného spojení obou národů v rámci emigrace bylo uzavření Clevelandská dohody 22. 10. 1915, ve které se zakotvuje samostatnost obou národů ve společném federativním svazku. Tento dokument byl nahrazen Pitsburskou dohodou z 31. 5. 1918, v níž se již hovoří o Česko-slovenském státu, kde ale každý národ bude mít vlastní správní orgány. Po vzniku republiky byla

při řešení slovenské autonomie svými českými aktéry zpochybňována, jako dokument platný pouze lokálně, uzavřený pouze mezi Čechy a Slováky v exilu.

Na zasedání Slovenské národní rady 30. 10. 1918 vznikla Deklarace slovenského národa zvaná Martinská deklarace. Tento dokument byl ryze slovenskou záležitostí. Mluví o slovenské větvi jednotného česko-slovenského národa a rada opravňuje sebe samu jako jedinou instituci, která může hovořit za Slováky. Deklarace byla v meziválečném období zpochybňována zejména proto, že údajně zeslabovala národní požadavky Slováků ve prospěch české strany a je vůči Čechům příliš vstřícná. Text byl označován za padělek, protože originál se ztratil. Text byl údajně Milanem Hodžou (1878 – 1944) upraven před vyhlášením tak, že byly odstraněny požadavky na národní sebeurčení Slováků. Byla kritizována nedostatečná účast zástupců z celého Slovenska a velký počet evangelíků mezi jejími signatáři. Tato nejednota slovenské strany vedla k jejich oslabení při dalším jednání s Čechy.

Čechoslovakismus měl bezesporu nacionální původ a ve své době svou úlohu splnil. Historie ukázala, že se jednalo z české strany spíše o zbožné přání. Slovenský nacionalismus se ukázal mnohem životaschopnější, vždy připravený využít sebemenší příležitosti ke svému projevení. O tom, že se jednalo o umělou konstrukci, svědčí neustálé snahy Slováků, během společné historie, o vznik samostatného státu, což se jim nakonec, zatím na nejdelší dobu, podařilo v roce 1993.

Z posledního článku programu vysvítá zájem Katolické moderny o vytvoření určité pevné organizační struktury, ale vzhledem k perzekucím ze strany církve a nejednotnosti názorů v samotném hnutí se jí to nepodařilo. Uvedené požadavky budou provázet později vzniklé

reformní hnutí a stanou se základem pro pozdější rozchod s katolickou církví. Modernisté tak zůstali sdružení kolem svých časopisů. Sounáležitost s národními myšlenkami dokazuje článek uveřejněný v časopise „Rozkvět“ v lednu 1907, kde se o Moderně píše, že:

„... akcentuje nejen katolictví, které je vyznáním českého národa, nýbrž i slovanskost. ... Byť byla dnes od mocných deptána a křížována, ona v brzku dočká se s Kristem vzkříšení.“⁶¹

⁶¹ MAREK, Pavel, SOLDÁN Ladislav. Karel Dostál–Lutinov bez mýtů, předsudků a iluzí. Třebíč: Arcs Jma, 1998, s. 211.

7.2 Výzva

Nazvali jsme list „Právo Národa“. Zároveň to má být list kněžský. Již tím postavili jsme se v jeden šik s národem v boji za jeho nezadatelná práva, v požadavcích samostatného neodvislého státu československého.

Uznáváme nutnost jednotné fronty československé, zdůrazňujeme, co nás pojí s národem, odsunujeme, co nás dělí v kulturních bodech programových od jiných stran. Uznáváme Český svaz a Národní výbor za jediné oprávněné generální štáby své v tomto boji.

Prohlašujeme se pro samostatný neodvislý stát československý bez výhrady a bez klausulí. Chceme bojovat za národní svůj ideál bez odměny, bez náhrady, jako dobří pastýři lidu svého a nikoli jako nájemníci. Uznáváme to za svou povinnost, kterou nám ukládá přirozené právo národa. Naše věc je spravedlivá – netřeba se nám tedy báti, že poskvrníme svědomí své. Bud' zvítězíme – anebo padnem, ale vždy s národem. Než my pevně věříme, že zvítězíme. Toť náš slib, toť naše přísaha.

Voláme k veškerému kněžstvu československému, aby se postavilo za náš list, aby podporovalo list náš mravně i hmotně, aby vyrostl z něho kněžský list nezávislý. Prozatím je zrnem hořčičným, ale má státi se stromem!

Bratří, kteří s námi souhlasíte, zasílejte nám prohlášení svá, z nichž v příštích číslech uveřejníme ohlasy, aby věděl národ, kde jsou duchovní vůdcové duší jeho, když vede boj na život a na smrt za své bytí a nebytí, za své statky duševní a hmotné.

Chceme změřit síly kněžstva československého a jeho uvědomění politicko-národní. Národ to právem žádá od svého kněžstva. Národ čeká, čekají všichni, ale čekají zvláště ti, kterým byl klérus i politickým vůdcem. Nuže, bratři, usnadněte lidu tomu jeho postavení nynější.

Již dávno se tak mělo státi. Již tehdy, kdy přiletěly v kraje naše první vlaštovice naděje na jaro československé samostatnosti. Mají pravdu, kdož říkají, že kněžstvo české kráčelo kdysi v čele národního života. Zůstali-li jsme pozadu za skvělými vzory kněží-buditelů svých, nejsou vinna naše srdce, která zahřívá vřelý cit lásky k lidu, k národu, jehož částí býti považujeme za čest. Ale nejsme bez viny. Politické boje z minula otrávily vůli naši, jíž třeba posily.

Bratří! Jest svatou naší povinností, abychom nejen neopouštěli lidu svého v dobách vážných, ale abychom dávali mu dobrý příklad. Nuže, máte nyní příležitost prohlásit se. Uchopte se příležitosti té, dokud není ještě pozdě, ač blíží se již hodina 12tá! Žádá to od nás Bůh hlasem lidu: Hlas lidu – hlas Boží.“⁶²

Týdeník „Právo národa“ založil v Přerově kněz Matěj Pavlík (1879 – 1942) jako list reformních kněží. Již volbou svého názvu se časopis „Právo národa“ jasně vyhranil jako list československých kněží, kteří jsou semknuti se svým národem a jsou odhodláni bojovat za jeho práva. A stal se tak tribunou pro vystoupení radikálních směrů v duchovenstvu.

I v oblasti církevní se objevuje přijetí myšlenky čechoslovakismu, čímž autor i s poukazem na uznání národních politických orgánů, vyjadřuje jednotu s vedením pracujícím na vzniku samostatného státu.

⁶² Právo národa 1918, roč. 1, č. 1, s. 29.

V duchu tehdejších prohlášení ovlivněných revoluční náladou autor vyjadřuje odhodlání kněží zůstat se svým národem v případě vítězství i prorážky. Výzva vyjadřuje závazek kněžstva neopouštět svůj lid, protože ten jedná z vůle Boží. Kněží jsou osloveni, aby se připojili k výzvě a ukázali, že i jeho duchovní vůdcové jdou s národem. Vzorem jsou kněží z minulosti, kteří vždy stáli v čele národního života.

Ve smyslu státoprávního uspořádání českého národa po skončené válce se v katolickém táboře rozdělila stanoviska s ohledem na národnostní příslušnost svého nositele. Zatímco hierarchie uvažovala o federativním uspořádání monarchie, nižší klérus zastával názor, že je třeba založit vlastní český stát. Právě tribunou tohoto proudu se stalo „*Právo národa*“, které plně podpořilo program české nezávislosti a národního sebeurčení, a byly požadovány reformy uvnitř církve i ve vztahu mezi církví a státem. Časopis upozorňoval i na to, že biskupská místa jsou obsazena Němci a tím pádem nemají zájem na prosazování českých národních požadavků. Prohabsburský postoj katolické církve během války měl potom vliv na odmítání katolicismu a snižování jeho moci v novém státě, kdy byla velice živá myšlenka odluky církve od státu. Váhavost biskupů v době po převratu jen umocnila neschopnost církve pružně reagovat na aktuální situaci.

„*Právo národa*“ se nadále radikalizovalo a poté, co se stalo tiskovým orgánem Klubu reformních kněží, byl vydán zákaz ho číst. Vrcholem národnostních snah byla výzva kněžím sloužit půlnoční mši o Vánocích 1919 v češtině a celkem otevřenou výzvou k revoltě:

„Chcete-li již míti jednou mír ve svém nitru, ve své osadě, se svým národem, připravujte válku s biskupy i Římem.“⁶³

V české bohoslužbě bylo spatřováno pokračování cyrilometodějské tradice.

Podle v úvodu stanovené definice nacionalismu tato výzva reaguje na národnostní sjednocení všech vrstev společnosti v tom smyslu, že kněžstvo jako držitel duchovní moci je sjednoceno etnicky se svým národem a nastává tak ideální stav, kdy nejen politická, ale i duchovní elita pochází z národa, kterému vládne.

⁶³ Právo národa 1919, roč. 2, č. 22, s. 362.

7.3 Referát přednesený 23. 1. 1919 Zahradníkem– Brodským

„Je beze sporu, že tak jako dosud, nemůže latina zůstatí. Příčí se to celému našemu cítění. A odporuje to celému charakteru našeho národa. ... Obřady ovšem se bez češtiny neobejdou a nejlépe je udělati to, jako to dělá mnoho kněží, že zavádějí české obřady via facti. Neprovedou-li nic horšího, do pekla se z to nedostanou.“⁶⁴

„Představte si, co by kněžský stav pro národ znamenal, kdyby se kněží směli ženiti. ... kolik vychovaných a v morálních zásadách vedených mladých mužů a žen vycházelo by z kněžských domů a stali by se pro národ neocenitelným ziskem.“⁶⁵

„Velká řada hlasujících žádá, aby české duchovenstvo podalo žádost na revisi Husova procesu. Faktum je, že proces byl odbýván v době všeobecné církevní korupce, a že každý soudný člověk je přesvědčen o nezbytnosti revise procesu Husova. Jestliže něčím mohl by nalezen býti můstek mezi papežem a českým národem, pak je to rehabilitace Husova.“⁶⁶

„Papežská stolice dnes dobře ví, kdo a čím Češi jsou a co pro ni Češi znamenají. Ona také ví, že se na Čechách za posledních tři sta let – a bohužel i dříve – prohřešila. Měli jsme v Římě pověst národa rebelů a Husitů, ale nevím, pánové, který národ by byl zůstal Římu věren, jako jsme zůstali my, když soustavně jsme byli snižováni a uráženi

⁶⁴ ZAHRADNÍK-BRODSKÝ, Bohumil. Referát přednesený v Praze na valné schůzi československého duchovenstva dne 23. ledna r. 1919, s. 7.

⁶⁵ Tamtéž, s. 8.

⁶⁶ Tamtéž, s. 11.

dosazováním biskupů, kteří byli v první řadě Němci a šlechtici a až na konec pastýři.“⁶⁷

Z poznámky redakce „Práva národa“:

*„Vzkříšený československý stát obsahuje území – byť ne úplně přesně, přece zhruba – bývalé říše Svatoplukovy. Nuž to samo nás opravňuje žádati rehabilitaci cyrilomethodějského církevního zřízení, které padlo hlavně násilným zničením onoho státu. V rámci cyrilomethodějském, který – tak doufáme – bude přijatelný i menšině, bude možno snáze formulovati a zákonitě provésti též časové a nutné reformní návrhy, neboť jsou z části podobny tomu (ne-li totožny), co u nás sv. Cyrilem a Methodějem bylo zavedeno, a potom bylo potlačeno“.*⁶⁸

Obnovená Jednota katolického duchovenstva vyjadřovala svůj reformní program v různých dokumentech. Tento text Zahradníka–Brodského patří k příspěvkům snažícím se vytvořit ucelený program Jednoty katolického duchovenstva. Autor v něm představuje výsledky své soukromé iniciativy, kdy provedl korespondenčně anketu mezi kněžstvem s cílem zjistit postoje nižšího duchovenstva k případným reformám. Dotazované body zásadně nepřekračují rámec již dříve diskutovaných požadavků. Důraz je kladen především na aktuální řešení stavovských požadavků.

⁶⁷ Tamtéž, s. 13.

⁶⁸ Tamtéž, s. 14.

Ve svém projevu poukazuje na rozehnutí původní české Jednoty, zatímco německá organizace byla pardonována, a autor v tom vidí vyhovění německému arcibiskupovi. Vzrůst negativních postojů laické veřejnosti vůči katolické církvi je spojen s její negativní úlohou za světové války, kdy se stala vykonavatelkou vůle vládnoucí dynastie.

Jeho výzkum se týkal především názoru duchovních na otázky vnitřní organizace církve, jako je volba farářů a biskupů, hmotné zaopatření kněží, odstranění celibátu, atd. Kromě sedmi dotazovaných bodů měli respondenti ještě možnost vyjádřit se k jakémukoli tématu. Celkem zpracoval odpovědi necelé čtvrtiny kněžstva v Československu.

České kněžstvo chápe jako „*spojené stejnou krví s lidem*“ a současný politický vývoj vnímal jako pochod „*veliké spravedlnost věků*“. Konstatuje, že před obnovením Jednoty měla být provedena dostatečná osvětová kampaň, která by zajistila větší členskou základnu. Jednotu chápe jako stavovskou organizaci, neměla by se orientovat politicky.

V tomto textu se Zahradník–Brodský odkazuje na historické právo požadovat dřívější církevní zřízení. Pro nacionalismus je typické odkazování na slavnou minulost národa a z minulosti vyvozuje oprávnění pro národní nároky. Dávná minulost je líčena jako jakýsi ideální stav, který skončil násilným rozvratem způsobeným odvěkými nepřáteli Slovanů – Němců a Maďarů. Silně národní je i požadavek na revizi Husova procesu, který národ vnímá jako křivdu na něm spáchanou Římem, který Čechy vnímal jako rebely díky překroucenému obrazu podaného německou církevní hierarchií. Požadavek odstranění celibátu má prospět národu morálně silnými jedinci vzešlymi z kněžských manželství.

Autor byl zastáncem cyrilometodějské ideje, což se projevilo v počátečním období existence československé církve, kdy se hledalo ideové zakotvení nové církve. Cyrilometodějská tradice ovlivněna ideou panslavismu začala splývat s pravoslavím. Z dopisu Zahradníka-Brodského Karlu Farskému vyplývá, že s případnou změnou učení nové církve by se mělo počkat, až se situace ustálí a vliv Říma bude zlomen. V reformním hnutí se ozývaly hlasy po změně dogmatu. Právě v tom vidí Zahradník-Brodský zárodek zkázy nové církve. Proti změně dogmatu namítá:

„...mám však na paměti veliký náš úkol: získati široké masy lidové čili národ, a náš lid není tolik nábožensky uvědomělý, aby pochopil tyto změny, bude to pokládati za boj proti náboženství a naši nepřátelé budou míti, co by jásavě do světa vyvolávali jako nové naše kacírství.“⁶⁹

Zahradník-Brodský cítí slabost nové církve a hledá spojení. Navrhuje spojení s anglikánskou církví episkopální v Americe, nebo se srbskou pravoslavnou církví. Obě byly ochotny nově založenou církev podpořit finančně i personálně.

V podpoře anglikánské církve vidí spíše její snahu hledat cestu pro expanzi na Balkán. Sám preferuje srbskou pravoslavnou církev, se kterou jednal za přítomnosti spisovatele Josefa Holečka (1853 – 1929), představitele ruralismu a slavjanofila. Zahradníkem-Brodským zvýrazňovaná finanční podpora od Srbů je ovšem pochybná, spíše se jednalo o půjčku, jeho preference pravoslavné církve je spíše citová.

⁶⁹ Archív Ústřední rady Církve československé husitské, Karel Farský, sign. A II – 36, dopis Bohumila Zahradníka Brodského Karlu Farskému, srpen 1920.

„Nezapomeňte, že k organisaci nové církve je potřeba peněz a je potřeba nových dogmatických knih, nehleďte k tomu, že bychom si výlohy tyto museli hraditi sami.

Doba je nesmírně důležitá, uvažujte chladně, dbejte na lid a na ideu cyrilometodějskou. Můžeme buď vše vyhrát, nebo prohrát. ... Tento dopis posílám Vám bez vědomí koho jiného a sám zaň беру zodpovědnost.“⁷⁰

Příklon části reformátorů k pravoslaví znamenal počáteční léta nové církve. Byli kritizováni kvůli obavě z toho, že opět nějaká nová moc vystřídá Řím, kterého se s takovým úsilím zbavili. Zastánci naopak preferovali finanční přínos spojenectví a nutnost přijetí podmínek druhé strany pokládali za sice nepříjemné, avšak do budoucna změnitelné. Takže se již znovu začalo počítat s novým bojem za reformy. V nové církvi tak vykrytalizovaly dva antagonistické směry. Tyto vnitřní sváry velice poškozovaly církve v kruzích české inteligence. Kompromisní řešení této situace již nebylo možné a došlo k odchodu příznivců pravoslaví z Československé církve. Církve tak ztratila možnost udržet apoštolskou posloupnost. V myšlenkách Zahradníka–Brodského se projevovala tendence spojit všechny české křesťany.

„Můžeme se však obrátiti na východ. Odvážili jsme se tohoto kroku, neboť chceme bojovati proti ohromné moci Říma. ... Proto také malý národ musí se zpravidla opřít o nějakou silnější jednotku. A my musíme míti někoho za sebou, neboť česká veřejnost chová se k nám

⁷⁰ Archív Ústřední rady Církve československé husitské, Karel Farský, sign. A II – 36, dopis Bohumila Zahradníka Brodského Karlu Farskému, srpen 1920.

netečně ... Od nikoho z Čech ničeho nedostaneme. Nespoléhejme se na pomoc politických stran...“⁷¹

Zahradník–Brodský, který již od vzniku církve prosazoval příklon k pravoslaví v duchu cyrilometodějské ideje znovu projevil svůj vztah k pravoslaví v duchu slovanské vzájemnosti. Po ukončení pravoslavné krize napsal:

*„Pamětliv pohnutek a ideí, které mě a většinu kněží v pohnutém roce 1919–20 vedly k založení církve československé, jako církve národní, křesťanské a slovanské, považuji za svou povinnost veřejně ohlásiti, že se stotožňuji s bratrem biskupem Gorazdem, který svým časopisem „Za pravdou“ kladl ideové základy k české reformaci v duchu cyrilometodějském a husitském. Zůstávám věren tomu, co jsem na nesčetných schůzích lidu o náboženském českém převratu mluvil a co první dva sněmy církevní přijaly. Jelikož církev československá vlivem hlavně těch, kdož v prvních nejhroších dobách stranou stáli a teprve potom do ní vstoupili, změnila svůj směr, nemohu váhati prohlásiti, že směr bratra Gorazda je směrem, za kterým lid do našich řad vstupoval. Jsem šťasten, že zůstane mezi námi a srbskou církví zákonný církevní poměr a spojení, po jakém toužili Sladkovský, Barák, Mrštík a mnozí jiní, a vidím v tom záruku lepší mravní i náboženské budoucnosti národa.“*⁷²

Přednesený referát měl velký ohlas a ta především z důvodu veřejné známosti Zahradníka–Brodského jako spisovatele. Negativně ovlivnilo vnímání jeho osoby mezi kněžstvem jeho manželství, uzavřené již v roce 1908.

⁷¹ Archív Ústřední rady Církve československé husitské, Protokol pracovního sjezdu ČČS z 9. - 10. června 1920, sign. A II – 36.

⁷² Za pravdou č. 31 ze dne 31. 7. 1924

Jeho názor na hierarchii ovlivněný jeho osobními zkušenostmi a příklon k cyrilometodějské tradici připravil půdu pro pozdější radikální řešení nadnesených problémů cestou *via facti*.

7.4 Obnova církve katolické v Československé republice

„Není krásnějšího a přiléhavějšího obrazu pro osudy našeho národa v posledních letech. Od vypuknutí světové války vsadil vídeňský Herodes český národ do žaláře, dal nás strážiti i spoutat a těší se, že nás na smrt vyvede. Ale stal se zázrak. Nastala naše Velká noc, ve které spadly řetězy z rukou našich, nás spící udeřil anděl svobody do boku a zavelel: Vstaň rychle! My jsme vstali...“⁷³

„Reformní hnutí, které dnes živelnou silou v našich řadách propuklo, není vyvoláno teprve dnem 28. října 1918. To je hnutí prastaré, které v Čechách hned od počátku doby křesťanské je domovem.

Náš národ nikdy nepřijímal bezmyšlenkovitě a nekriticky pravdy učení Kristova z nepřátelských úst německých, ale ochotně naklonil jim sluchu svého, když hlásány byly apoštoly slovanskými.“⁷⁴

„A tenkrát před půl stoletím, kdy vzkříšený národ počal už silně žít i politicky, dopustilo se oficiální vedení katolické církve v Čechách osudné chyby, že stavělo se mimo národ, přimklo se k Vídni a dělalo politiku vládní i tenkrát, kdy celý národ naladěný byl opozičně.“⁷⁵

„...náš národ stál vždycky v křivém poměru k Vídni, nenáviděli jsme Rakousko i nám nepřátelskou dynastii, za kterou se církev oficiálně modlila. Tato nenávisť přenášela se přirozeně i na církev, nezdravé

⁷³ Obnova církve katolické v československé republice. Návrh Jednoty československého duchovenstva v Praze, s. 3.

⁷⁴ Tamtéž, s. 4.

⁷⁵ Tamtéž, s. 5.

*a nepřirozené spojení mezi církví v Čechách a rakouským státem plodilo pak nezdravé ovoce.*⁷⁶

*„... chceme v poslední chvíli zachrániti dnes už těžce ohrožené dědictví otců – ideu cyrilo-metodějskou. Toto dědictví tvoří náš společný duchovní majetek. Ono patří nejen Čechám a Moravě, ale stejně i Slezsku a obzvláště Slovensku.*⁷⁷

*„I Slovensko má právo na to, aby církev byla tam vysvobozena z otrockého prostředí, do něhož byla stlačena a v němž byla držena za vlády feudálních maďarských hierarchů, kteří z církve Boží udělali děvku.*⁷⁸

*„Slovensko má s Čechami, Moravou a Slezskem společné dědictví cyrilo-metodějské, jehož ztráta všechny kmeny československého národa v minulosti tak těžce a osudně postihla.*⁷⁹

Konečná podoba reformního programu jednoty zveřejněná v textu *„Obnova církve katolické v československé republice“* sice neobsahuje naprosto všechny reformní požadavky předložené výboru Jednoty, ale u rozpracovávaných požadavků poskytuje i návrhy na jejich řešení. V programu zůstávají reminiscence na Katolickou modernu ohledně požadavků nižšího kléru. Oproti požadavkům z přerovského programu z roku 1906, představuje tento program spíše touhu po vytvoření samostatné národní církve, čímž poněkud upozaduje požadavky upravující postavení řadového kněze jako jednotlivce v církvi. Tento přístup jednoznačně reaguje na změnu státoprávního postavení českého národa, která podpořila sebevědomí Jednoty. To, co pojí jádro

⁷⁶ Tamtéž, s. 5 – 6.

⁷⁷ Tamtéž, s. 6 – 7.

⁷⁸ Tamtéž, s. 7.

⁷⁹ Tamtéž, s. 7.

požadavků pocházejících z 19. století, pojí s tímto programem vědomí, že změnou církve se prospěje národu.

Program se skládá ze dvou větších částí. První oddíl zdůvodňuje vznik reformního hnutí hlubokou krizí církve a náboženství vůbec. Z tohoto důvodu je třeba v Čechách znovu o něj oživit zájem a z tohoto důvodu je nutné provést reformy. Reformátoři navrhují zachovat dogmatiku, ale zreformovat církevní strukturu.

Ve druhém oddílu jsou rozebírány jednotlivé reformní požadavky zdůvodněné biblickými odkazy, cyrilometodějskou tradicí a dalšími historickými reminiscencemi. Text je proložen myšlenkami národní emancipace, kritikou rakouské vlády v Čechách a maďarské na Slovensku, což se projevilo i v odporu proti katolické církvi, která se proti svému vlastnímu národu stavěla s dosazenými cizími biskupy za nenáviděné cizí vlády. Program vyjadřuje touhu po demokratizaci církevního systému, omezuje v něm moc vyšší hierarchie a upravuje některá zastaralá a praxi komplikující zásady. I tehdejší protivníci církve v těchto reformách viděli cestu k upevnění statutu katolické církve v českém národě. Z tohoto programu jasně krystalizuje myšlenka na vytvoření národnostně homogenní české církve.

Způsobem realizace tohoto požadavku mělo být vytvoření patriarchátu, což měla být ústřední církevní instituce v republice, která by garantovala právě národní charakter církve a reprezentovala by ji před československou vládou a Vatikánem. Patriarchou by měl být zvolen pražský arcibiskup. Dalším krokem by byla odlika státu a církve, která by nadále zaručila její autonomní vývoj.

Zavedením národního lidem srozumitelného jazyka do liturgie by se církev více přiblížila národu a zároveň by došlo k znovuobnovení staré praxe z dob působení Cyrila a Metoděje. Používání češtiny nebyla

úplná novinka. V církevní praxi se již tradičně užívala při řadě obřadů. To, že její užívání nebylo kontinuálně rozvíjeno, bylo způsobeno národnostní skladbou obyvatelstva. Užíváním češtiny v celé církevní praxi by tak kromě historické reminiscence bylo dosaženo účinnějšího působení na věřící a tím pak k prohloubení víry.

V tomto textu se otevřeně mluví o Němcích jako národních nepřátelích. Poukazuje se na skutečnost, že vedení katolické církve bylo cizí a z tohoto důvodu podporovalo i Čechům cizí vládnoucí habsburskou dynastii.

Vnikání nacionalistických myšlenek do katolicismu koncem 19. století mělo jiný charakter než dřívější pouhá účast českých kněží v národním obrození. V českém prostředí byla katolická církev vnímána jak spojenec Vídně, což bylo násobeno dosazením biskupů a arcibiskupů německé národnosti. Vládnoucí kruhy církve se tak odcizily českému kněžstvu, ve kterém tak vznikla živná půda pro hnutí žádající demokratickou církev spojnou s národem a pracující pro národ. Národ nevnímali jen jako biologickou jednotku, ale ideové kontinuum, které má svou národní duši, která se snaží realizovat. Přítomná generace tak poznáním své minulosti získá inspiraci pro uvolnění skrytých a potlačených sil, které pomohou k osvobození duše národa, což se později projevilo v založení Československé církve. Z minulosti tak přetrvala myšlenka církevní svébytnosti zhmotněná v cyrilometodějské ideji a ve vztahu k učení církve potom odkaz Mistra Jana Husa, jako svébytného pochopení a realizování biblické zvěsti. V této souvislosti potom přijetí češtiny jako liturgického jazyka, neznamena jen přiblížení se k lidu své země, ale i emancipaci ve vlastním pochopení Ježíšova učení a jeho lepším uskutečňování a již zmíněnému prohloubení víry.

Historické argumenty tak měly jasně ukázat, že katolická církev vždy potlačovala české snahy o lepší křesťanství.

Z vnějšku byly tyto snahy národem přijímány kladně, takže i reformisté mohli čerpat inspiraci z politických emancipačních snah.

V tomto návrhu Jednoty se objevuje tradiční slovanský nacionalistický prvek sjednocující slovanské národy Čechů a Slováků a to sice myšlenka cyrilometodějská. Katolická církev si význam věrozvěstů uvědomovala a není náhoda, že byli oficiálně svatořečení až v roce 1880 a jejich svátek bez jakéhokoli životopisného zdůvodnění byla stanoven tak, aby zastínil svátek Jana Husa.

Odkaz na tzv. cyrilometodějskou ideu je často zmiňován jako historický důkaz bývalé národní a církevní suverenity jakýsi důkaz slovanské vzájemnosti. Tento zidealizovaný pohled kritizoval již T. G. Masaryk, podle kterého je značně naivní domnívat se, že realizováním této myšlenky se český národ navrátí ke Slovanstvu. Národnost je podřízena náboženské víře. Naše reformační tradice nemá s východní církví nic společného. Právě naopak vychází plně z tradice západní, na jejíž tehdejší situaci reaguje. Masaryk jako realista odmítá idylický historismus. Českým reformátorům šlo o církev její mravy a dogmata, národnostní hledisko nebylo v popředí. Naše reformace tak není pokračováním Metodějovy církve. (Masaryk: V boji o náboženství).

Vnímání cyrilometodějské myšlenky se původně od ryze náboženského vnímání posunulo ke spojení Cyrila a Metoděje s pravoslavím, takže jejím přijetím se věřící stává více Slovanem než křesťanem. Masaryk proto neočekává, že přijetí národního jazyka do církve a případný příklon k pravoslaví, automaticky přinese možnost získání národní samostatnosti. Historické potýkání Čechů s Němci nelze

vnímat chápáním národnosti v 19. století, protože tenkrát byly rozdíly chápány spíše v oblasti jazykové a politické.

V textu se dále objevují další odkazy na historii – na dlouhodobou nenávisť k Habsburkům, což je jistě jen odraz probíhajících politických změn. Nesnaží se český národ nijak upřednostňovat, pouze poukazuje na nutnost jeho oproštění se od cizích vlivů, k čemuž může národ čerpat sílu ze své slavné minulosti.

Text lze považovat za nacionalistický z důvodu snahy o odstranění cizích vládnoucích elit.

7.5 Memorandum delegace do Říma ze dne 28. června 1919

„Svatý Otče!

Od doby Karla IV., Otce vlasti, neměl český národ možnost, aby jednal s hlavou církve sám a přímo, ale vždy jen cizí prostředníci jeho jménem mluvili v Římě a oni potom zvěstovali v Čechách vůli Říma, nemajíce na srdci ani rozkvět víry, ani prospěch národa, ale pouze politické zájmy. Následkem toho jevila se církev našemu národu ne jako nositelka sladkého učení Kristova, ale jako hlasatelka mocenských plánů Německa a později i Maďarska. Náš národ neměl žádné příčiny milovat Habsburky, ale měl všechny příčiny nenávisti, protože oni bez výjimky se dívali na český národ jako na méněcenný, ano jako na nutné zlo, které musí za každou cenu a všemi prostředky být zmenšováno a hubeno. Náš národ byl od rakouských vlád politicky utlačován, kulturně zanedbáván a hospodářsky, zvláště v posledních letech vysáván, neměl ani té útěchy, která silila Iry a Poláky, kteří i v nejhorších dobách měli arcipastýře vlastní národnosti, kdežto náš český národ celá staletí měl biskupy, kteří nejen že česky necítili, oni špatně česky mluvili, ano, někteří se do smrti česky nenaučili.

Proto český národ k církvi ochladl, jeho inteligence se stala církvi nepřátelskou, poněvadž viděl rozdíl mezi teorií evangelia a praxí římsko-katolické církve. České duchovenstvo s bolestí pozorovalo stále se horšící poměry a s teskností hledělo do budoucnosti. Lid český povahou svojí nábožensky založený, skoro každodenně viděl, kterak právě ti, kteří se honosili být strážci víry, zanedbávali řeč a náš lid při samých bohoslužbách. Náš jazyk byl vytlačován z kostelů, českým dětem bylo náboženství vštěpováno cizí řečí. V sídle panovníků ve Vídni chtěli

postavit mešitu pro mohamedány nákladem státním, ale český kostel byl postaven skoro výhradně náklady chudiny a teprve po mnohých protivenstvích a nesnázích mohl být otevřen. Není nikomu tajno, s jakým záštitím a opovržením pronásledovala Vídeň Čechy. Kdyby Rakousko trvalo ještě sto let, bylo by přežilo katolicismus v českém národě.

Bůh chtěl jinak. Český národ je svoboděn a sám se ujímá svých záležitostí. My jsme přesvědčeni, že musíme svobodu jako vzácný dar Boží si chránit a užívat ji k užitku národa, k posílení náboženství a víry. Mnohé zlo, které se u nás rozmohlo za rakouského panování, lze napravit a lze doufat v nový rozkvět víry a křesťanského života v budoucnosti nejen pro spásu duší v obvodu našeho státu, ale také mezi ostatními Slovany. Vynikající naši muži již dříve pracovali o smíření církve východní s mateřskou církví katolickou na velehradských sjezdech, nedbajíce hněvu vídeňských vlád, nyní pak náš význam mezi Slovany vzrostl, je třeba pracovat s tím větší horlivostí, aby byl jeden ovčinec a jeden pastýř, jakož aby slovanští národové se probudily k novému životu vlivem západní církve. K tomu dílu je našemu národu třeba opravdové pomoci Apoštolské Stolice.

1. V první řadě je třeba, aby byli jmenováni noví biskupové, zcela schopni k svému úkolu, upřímní Čechoslováci, znalí jazyka lidu, politicky bezúhonní, a naprosto vzdálení onoho rakouského katolicismu, který podporoval jen germanizaci a maďarizaci. Jmenování nových biskupů bude nutno provést způsobem, jenž by odpovídal poměrům panujícím mezi církví a republikou. Ale pro budoucnost, v níž lze očekávat bezpečně rozlukou církve a státu, prosíme, aby duchovenstvo a katolický lid v republice měl právo prostřednictvím vhodných osob navrhnout pražskému primasovi nejvhodnější osoby ke správě diecése, z nichž by primas doporučil někoho Sv. Stolicí ku jmenování.

2. *K největšímu dobru národa i naší církve prosíme, aby arcibiskupu pražskému k titulu primase, jehož užívá, byla přidána moc vpravdě primaciální na všechny provincie republiky na způsob jurisdikce, která kdysi byla dána sv. Metodějovi, slovanskému apoštolovi. Tak jedině může být postaven most, po němž by ostatní slovanští národové přešli do církevní jednoty, neboť náš československý národ jest jediný v stejně sprátelených stycích s ostatními Slovany: Rusy, Rusíny, Bulhary, Srby, Chorvaty i Slovinci. Mimo to naše vláda hodlá co nejvíce podporovat slovanská studia na pražské universitě. Zdá se, že je nejvhodnější doba provést moudré a šlechtné úmysly Lva XIII. obsažené v encyklice Grande munus.*
3. *Z téhož důvodu prosíme, aby v obvodu Československé republiky při bohoslužbách a modlitbách breviáře bylo povoleno užívat českého jazyka, neboť papež Hadrián II. schválil našim apoštolům Cyrilovi a Metodějovi užívání jazyka známého lidu. V některých památných místech jako v Nitře, na Velehradě a na Slovanech v Praze, by mohly být obnoveny bohoslužby v staroslovanském jazyku.*
4. *Poněvadž slovanské nesjednocené církve neznají římský celibátní zákon, žádáme, aby v naší republice byl zákon celibátní zmírněn, aby slovanské duchovenstvo, dosud nesjednocené, bylo naplněno větší důvěrou k Apoštolské Stolicy a tak získáno pro sjednocení s katolickou církví. Tím neodporujeme tomu, aby panictví jako stav vyšší a dokonalejší byl doporučován a nechceme duchovenstvo nabádat k nezdrženlivosti. Také není pochybností, že značná část duchovenstva zůstane v celibátu. Jinak však považujeme za správné, aby pokud zákon celibátní platí, byly přísně trestány přestupky bez ohledu na osoby, vždy a všude, nejen u kněží mladších a nižších, ale také u hodnostářů starších.*

Tato přání a prosby předkládáme nejmoudřejšímu úsudku Svaté Stolice a její blahovůli, aby je za účasti biskupů a jiných povolanych činitelů řádně rozluštila.

Urovnání církevních záležitostí, jak jsme vypsali, si přeje nynější vláda a jednala s velkou ochotou a laskavostí se zástupci duchovenstva vysílanými do Říma.

V Římě, 28. června 1919.

Jednota katolického duchovenstva československého v Praze“⁸⁰

Memorandum sepsané Jednotou katolického duchovenstva pro delegaci, která ho měla předložit papeži Benediktu XV., se stalo nejvýznamnějším činem Jednoty ve snaze domoci se požadavků pro české duchovenstvo a zároveň prubířským kamenem schopnosti Jednoty na nejvyšších místech církve prosadit požadované změny.

Delegace byla vyslána oficiálně s podporou ministra zahraničí a předsedy vlády jako diplomatická mise pověřená jednáním o církevních záležitostech republiky, s tím, že obsah jednání byl plně ponechán na jejich členech.

Nejdříve delegace jednala ve Vatikánu se státním sekretářem kardinálem Gasparim, který se k delegaci choval přezíravě. Sdělil, že jejich cesta je zbytečná, protože jisté reformní kroky již církev činí. Delegáti ztratili odvalu mu memorandum předložit. Po tomto prvním setkání s papežským dvorem se delegáti pod vlivem Františka Kroihera,

⁸⁰ URBAN, Rudolf. Die tschechoslowakische hussitische Kirche. Marburg/Lahn: J. G. Herder-Institut, 1973, s. 234 – 5.

bez porady s Prahou, rozhodli memorandum přepracovat a ustoupit od části původně předkládaných požadavků.

Při samotné audienci u papeže, kterému bylo Memorandum předloženo, Benedikt XV. jasně řekl, že se při jednání nebude zabývat otázkami, které nelze uskutečnit. Přítomní se proto již ani nepokusili o požadavcích diskutovat. Nebyla tedy připuštěna diskuse o důležitých reformních požadavcích - otázce autonomie národní církve, celibátu a patronátního právu.

Ohlas na návštěvu delegace v Římě se objevuje i v dopise Benedikta XV. arcibiskupovi Kordáčovi, datovaný 3. 1. 1920.

„O těch pak věcech, které toto sdružení za cíl si vytklo, není třeba abychom, ti zde opakovali, ... a o čem jsme ony kněze, kteří v měsíci červnu minulého roku odtamtud posláni byvše do Říma přišli se tázati, se vsí vážností ujistili: že církevní zákon celibátu jakožto přední ozdabu katolického kněžství a pramen jeho nejlepších ctností svatě a neporušeně jest zachovávat a že nikdy se nestane, aby jej tato Apoštolská Stolica zrušiti nebo zmírniti chtěla. ... Jen si přáti, aby ono duchovenstvo upustilo od těch nemoudrých požadavků, zůstalo v povinnosti své, a nám, Ctihodní bratři, nezavdalo příčiny proti němu přísně zakročiti.“⁸¹

Cesta zástupců Jednoty do Říma nebyla dostatečně připravena a text memoranda nebyl se členy Jednoty řádně prodiskutován. Vyslanci neměli diplomatické zkušenosti a ani nedodrželi diplomatický postup svého podání, který jim byl doporučen znalcem poměrů. Překážkou byla i nedostatečná znalost jednacích jazyků. Doba příjezdu do Vatikánu

⁸¹ MAREK Pavel. České schisma. Příspěvek k dějinám reformního hnutí katolického duchovenstva v letech 1917 – 1924. Rosice u Brna: Gloria, 2000, s. 287.

byla zvolena nevhodně, protože v tomto období většina kardinálů opouští Řím.

Delegáti měli status diplomatů, byla jim ponechána volná ruka při jednáních, měli podporu českého velvyslance v Římě, dostatek finančních prostředků, aby mohli zůstat na místě několik měsíců. Přesto se o další jednání s kurií ji nepokusili. Zdá se, že sám vedoucí delegace, budoucí předseda Jednoty František Kroiher, nebyl zcela přesvědčen o reformách. Sám později na pokyn shora Jednotu rozpustil a i po vzniku československé církve zůstal v katolické církvi.

Uvedené Memorandum je proti původně navrhovanému značně zkráceno. Obsahuje delší historický úvod popisující vztah Čechů ke křesťanství, který je narušen cizí nadvládou. Po provedení reform by se tak česká církev mohla stát zdrojem inspirace pro ostatní slovanské národy. V memorandu se poukazuje na to, že proti českému národu bylo šíření křesťanství užíváno jako mocenský nástroj politiky Německa a Maďarska. Národu cizí habsburská dynastie potlačovala český živel, takže český lid ji musel nenávidět. Ona nenávist je však jen odrazem habsburského pohledu na Čechy jako méněcenné. Tento stav však z milosti boží skončil vyhlášením samostatnosti, a tak může dojít k jakémusi slovanskému obrození, kdy český národ může být nejen příkladem, ale i jakýmsi jednotícím a řídicím prvkem ve slovanském světě.

V přepravovaném Memorandu zůstaly z původních devíti požadavků jen čtyři. Zkrácení textu memoranda způsobilo, že se z něj vytratila vnitřní logika směřující k založení národní samosprávné církve a memorandum se tak stalo jen přehledem několika požadavků.

První požadavek jmenovat nové biskupy, bezúhonné schopné a oddané národu, byl namířen na reformu dosavadní garnitury. Byl tak

přítvrzen nacionální požadavek na jmenování nových biskupů „upřímných Čechoslováků“ podle národnostního klíče a byla zdůrazněna nepřipustnost spojení případných adeptů s bývalým režimem. Národnost se tak měla stát rozhodujícím kritériem pro jmenování do funkce.

Druhý požadavek na změnu statutu pražského arcibiskupa na československého primase, formulovaný již v „*Obnově církve katolické*“, byl inspirován dobou věrozvěstů, kdy by měl primas stejná práva jako kdysi sv. Metoděj. Z hlediska nacionalismu se tak Čechy stávají samozvaným středobodem Slovanstva. Memorandum se odvolává i na naplňování ducha papežské encykliky „*Grande manus*“ z roku 1880, která vysoce oceňuje Cyrila a Metoděje a nemá námitek proti sloužení mše v českém jazyce.

Článek „*K svátku cyrilometodějskému*“ uveřejněný ve stejné době v časopisu *Právo národa* vyznívá však mnohem radikálněji, autor vyzývá k činu po vzhoru slovanských apoštolů a už nezní vůči Římu tak smířlivě:

*„Čin apoštolů slovanských narážel na odpor Němců a na nepochopení části samých Slovanů. Též činu, ku kterému musíme se my chystati vystávají už nyní protivníci: německá hierarchie, germánská panovačnost, latinský absolutismus a vlastní bratři, kteří nedovedou se zbaviti orientace německo–latinské.“*⁸²

Třetí požadavek přetrvávající ve všech reformních programech je opět inspirován slavnou minulostí, kdy i papež schválil Metodějovi užívání národního jazyka.

⁸² *Právo národa* 1919, roč. 2, č. 11, s. 186.

Ve čtvrtém požadavku, který nechce odstranit celibát, ale pouze tento zákaz zmírnit, se opět objevuje odkaz na předurčenost českého národa, který vzhledem ke svému spříznění s ostatními Slovany je může přivést zpět do katolické církve. Zde se objevuje znovu nacionalistická myšlenka o prozřetelnosti danému úkolu.

Memorandum je ostře namířeno proti nečeské vládnoucí dynastii a církevní hierarchii. Podle výchozí definice nacionalismu se zde řeší v církevní oblasti velice citlivý prvek, a to sice tok, že příslušníci jiného národa jsou vládnoucí elitou a mluví za podmaněný národ.

Poukaz na s Římem nesjednocené slovanské církve ukazuje jasný příklon k církvi pravoslavné, která je vnímána jako slovanská národní církev a podle jejího vzoru požaduje i zrušení celibátu.

Nižší klérus na výsledcích cesty do Říma jasně viděl neochotu Říma vyhovět předloženým požadavkům a naopak vyšší klérus byl ve svých pozicích posílen. Tento krok Jednoty se stal počátkem jejího konce. Ti, kteří se nechtěli s tímto stavem smířit, založili Ohnisko a reformy uskutečnili cestou „via facti“.

7.6 Výzva ke vstupu do církve československé

Národu československému!

Věrní velikému odkazu svatého mučedníka kostnického „Pravdy každému přejte“, po velikých bojích a vnitřních strastech, jimiž rozhárána trpí náboženská duše národa československého, uvědomili jsme si povinnost, kterou přítomné dny velikého osvobození ukládají i stavu duchovnímu.

Opět a opět usvědčuje nás vývoj veškerého života ve svobodné republice československé o pravdivosti výroků velikého našeho filosofa, že česká otázka jest stále ještě otázkou náboženskou, otázkou tolikráté řešenou, ale pro nepřítel poměrů nikdy nedořešenou, otázkou nejen celonárodní, nýbrž znepokojující nitro každého vážného českého člověka.

Nadešla opět po staletích doba, kdy může česká duše přikročiti k rozhodnutí odvěkého rozporu svého nitra: Být nábožensky svobodnou a zbožnou po svém svědomí, nebo sloužiti Bohu podle zákonů neuznávané světovlády cizí, která ztotožňuje náboženství se svou panstvíčtivostí a sebe s Bohem.

Proto, aby konečně osvobozen byl duševní a náboženský život náš, a tím, aby opět bylo očištěno i mravní, rodinné a sociální žití českého člověka na podkladě dosavadní křesťanské kultury, jak vyvinula se u nás svérázně zásluhou apoštolů soluňských Cyrilla a Methoděje, Mistra Jana Husa a Českých bratří, přikročilo duchovenstvo československé, sdružené v „Klubu reformního kněžstva“, na svém sjezdu 8. ledna 1920 ku zřízení samostatné církve československé.

Církev československá,

založená svým jménem „církev“, tj. „sbor Páně“, na základě evangelia Kristova, přejímá prozatímně až do ustanovení vlastního zákona dosavadní náboženský řád církve římsko-katolické, obnovený v duchu demokracie.

V důsledku toho přijato, že stěžejní zásadou církve československé jest svoboda svědomí a náboženského přesvědčení jednoho každého tak, aby se nikomu nesmělo z jeho dobrého přesvědčení nic bráti ani vnucovati. Neboť chceme, aby konečně přítrž byla učiněna náboženským bojům v národě, a žádáme si svobody svědomí a náboženského přesvědčení nejen pro sebe, nýbrž i pro každého jiného, buď si on kdokoliv.

Proto přejímá církev československá zejména i dosavadní bohoslužební řád až do podrobnější úpravy s tou jen pozměnou, že veškeré služby Boží, jichž účast jest ovšem dobrovolná, konají se výhradně jazykem mateřským.

Zatímní správu církve československé vede církevní výbor duchovních i laiků.

Úkolem církevního výboru, v jednotě s kulturními činiteli laickými v národě a za pomoci reformního duchovenstva organisovati církev československou, upravití zatímní řád výchovný a bohoslužební, ujednati zatímní poměr církve československé ke státu a k církvi římsko-katolické a pracovati k brzkému svolání církevního sněmu.

Národe československý!

Uskutečňujice proroctví velikého biskupa Jana Amosa Komenského, že „vláda věcí Tvých vrátí se Ti opět v ruce Tvé“, skládáme v těchto velikých dnech Tvého osvobození do Tvého rozhodnutí i svobodu Tvého svědomí v přesvědčení, že nebude svobodného národa československého, nebude svobodné republiky československé, nebude-li svobodného svědomí jednotlivcova před Bohem.

Nyní jest na každém jednotlivci, aby odhlášením z církve římské a přihlášením do církve československé dokázal, že jest mu zájem o svobodu vlastního svědomí, o mravní povznesení národa a jeho výchovy a zdemokratisování i života náboženského zájmem opravdovým.

B. Zahradník-Brodský,

farář v Ouběnicích, nyní odbor. rada v min. školství a nár. osvěty.

ThDr. K. Farský,

profesor náboženství v Plzni.

G. Procházka,

farář v Jenšovicích u Turnova.

Ferd. Stibor,

farář v Radvanicích ve Slezsku.⁸³

⁸³ Právo národa 1920, roč. 3, č. 2, s. 1.

Na schůzi Klubu reformního kněžstva si členové odhlasovali vznik národní na Římu nezávislé církve. Byl tak dovršen vývoj, kdy po léta přehlížené návrhy českých kněží dostali podobu v klubu, jehož členové uvedli v život některé reformní návrhy cestou via facti. Po neúspěchu delegace Jednoty katolického duchovenstva v Římě byla zahájena nadřízenými její postupná likvidace. Nejradikálnější zastánci reforem proto již nadále nechtěli marnit čas a rozhodli se k zásadnímu řešení.

O možnosti vzniku národní církve se již diskutovalo na schůzi představených klubu v listopadu 1919, kde byl schválen i její název – Církev československá. Na schůzi členů klubu 8. 1. 1920 se mělo rozhodnout o dalším postupu. Této schůze se zúčastnil i člen agrární strany a ministr pošt a telegrafů František Staněk, který v reformním hnutí viděl podporu emancipačních snah národa bez národnostního akcentu. Ve svém projevu na schůzi uvedl:

„V českém národě bylo vždy pochopení pro mravní čistotu, víru a svobodu svědomí. Hnutí je důležitou složkou pro osamostatnění i osvobození národa, nechce měniti snad základní pravdy náboženské, ale chce českým bohoslužebným jazykem získati náš lid, aby náboženské pravdy byly mu přístupnější, a chce ho zušlechtovati v zásadách křesťanství.“⁸⁴

Během schůze nebylo diskutováno o dogmatech, ale šlo o provedení reforem, které hodlali uskutečnit s i bez Říma. Emil Dlouhý–Pokorný navrhnul hlasování pro samostatnou Československou církev. K vlastnímu hlasování vyzval účastníky Gustav Adolf Procházka

⁸⁴ CÍRKEVNÍ REFORMA. Národní listy 1920, roč. 60, č. 8, s. 1.

a z přítomných se tak většina vyslovila pro vznik samostatné církve. Otázka samostatnosti církve byla pro kněží i otázkou existenční, což se časem projevilo i mezi těmi, kteří byly pro samostatnost, ale přesto zůstali u katolické církve. Do výboru církve bylo zvoleno šest kněží, ale protože dva na svůj úřad ihned rezignovali, výzvu datovanou 10.1.1920 podepsali jen čtyři zbývající.

Výzva obsahuje nejen prohlášení církevní nezávislosti nové církve, ale je i výzvou k zápasu. Tento důležitý text je možné podle sdělovaného obsahu rozdělit na několik částí:

- V úvodní části jsou popsány důvody, který přivedl reformátory k založení církve. Náboženská duše národa trpí rozháraností po prožitých strastech a proto v odkazu na Mistra Jana Husa a v ovzduší národního osvobození se kněží cítí povinni učinit něco pro národ v duchovní oblasti.

- Výzva poukazuje na možnost konečně dořešit českou náboženskou otázku a vymanit se z cizích vlivů.

- Církevní osvobození přinese českému člověku očištění mravní, sociální a rodinné. Navazuje na tradici křesťanské kultury u nás v duchu cyrilometodějském, Husově a českobratrském.

- Další část seznamuje veřejnost se základním mottem nové církve – svobodou svědomí a náboženskou svobodou jednotlivce, čímž chce nastolit náboženský smír v republice za pomoci laické veřejnosti.

- Závěr výzvy vidí v národním osvobození naplnění Komenského proroctví o návratu ztracené vlády. Svobodu národa podmiňuje svobodou svědomí každého jednotlivce, a proto každý by měl dokázat zájem o mravní povznesení vlastního národa přihlášením se do

Československé církve. Dlouhý–Pokorný o několik měsíců později shrnul základní principy církve takto:

„Ti, kdož zůstávají u Říma, podporují tento absolutismus a moc církve. Církev čsl. naproti tomu je demokratická, v ní lid volí si faráře. Dle toho, v čem český člověk vidí kořen našeho národního života, může si vybrati mezi těmito dvěma protivnými společnostmi, mezi životem a smrtí ... Ovšem jako upřímný Čech, zvolíš si církev československou. Ona má tři velké ideje: 1. Slovnaství, tj. všichni Slované mezi sebou mají cítiti bratrství. Nikoli panslavismus, neboť pravý křesťan, není panslavista. 2. Demokracie. 3. Křesťanství.“⁸⁵

Vyzývá ke vstupu do nové Církve československé, která prozatím převezme řády římskokatolické církve s tím, že všechny bohoslužby budou slouženy v mateřštině. Je nastolen i ideový princip nové církve – svoboda svědomí a náboženského přesvědčení každého jednotlivce.

V tomto provolání je již zřetelně překročení hranice mezi snahou o reformu církve a otázkou národní. Masarykova teze o náboženskosti české otázky, jakoby vše národní posvěcovala a jasně ukazovala směr budoucího směřování národa. Opět je zde vyjádřena touha mít vlastní národní vůdce, ne cizince, kteří preferují své a nikoli národní zájmy. Výzva se přímo obrací k jednotlivcům „národa Československého“ s výzvou na osvobození svědomí před Bohem a tím i osvobození vlastního národa. Jednotlivec tak dostává podíl na budoucí svobodě celku a záleží jen na jeho vlastním rozhodnutí, zda

⁸⁵ Archív Ústřední rady Církve československé husitské, Protokol pracovního sjezdu ČČS z 9. - 10. června 1920, sign. A II – 36.

s osvobozením národa začne u sebe. Zcela v duchu teze: „*Necht' vaším otcem není papež, ale Masaryk.*“⁸⁶

Na výzvu reagovala Jednota československého duchovenstva prohlášením, že ona použila k realizaci reforem jedinou správnou cestu a to sice jejich předložení nejvyšší církevní autoritě. Připouští, že realizace reforem je oddalována, což bohužel zavedlo záminku k založení Československé církve, které pokládají za neodůvodněné. Jednota proto žádá český lid, aby v zájmu věčného dobra národa, nereagoval na výzvu a nadále podporoval Jednotu v jejím reformním úsilí.

Výzva adresovaná národu se nesetkala s podporou jeho intelektuální elity. Na výzvu okamžitě reagovali přední čeští historikové - tehdejší ministr školství Josef Šusta (1874–1945) a Josef Pekař (1870–1937). Jejich postoj odradil od vstupu mnoho vzdělaných lidí, kteří původně uvítali vznik národní církve.

Autoři přiznávají, že se hlouběji nezabývali důvody vzniku Československé církve, v jejich reakci se spíše projevila kritika Masarykova pojetí českých dějin, které je pro zakladatele církve naopak typické. Pohnutky, které oba autory vedly ke kritice, popisují jako snahu o blaho národa. Nechtějí obhajovat římskokatolickou církev, chtějí jenom varovat před vším, co může poškodit národ. Ze založení církve a následující nejednotě národa se mohou radovat pouze nepřátelé národa Němci a Maďaři a varovali před ještě větším odcizením mezi českými a německým obyvatelstvem republiky. Jejich kritika poukazovala na nacionalizaci náboženství, která se manifestuje už v názvu církve. Podle Pekaře, patrně v duchu jeho chápání dějin, vznikla církev spíše

⁸⁶ Archív Ústřední rady Církve československé husitské, Protokol pracovního sjezdu ČČS z 9. - 10. června 1920, sign. A II – 36.

z vnějšího popudu, protože spor se odvíjí od rozdílných názorů na liturgický jazyk a otázku celibátu. Na vzniku církve je patrná ukvapenost rozhodnutí. V reformních požadavcích převažují nenáboženské prvky. Založení církve vnímají jako povrchní pochopení příležitosti a nevychází z vnitřní potřeby, kdy rozkol nevzniknul na základě věroučných odlišností. Z toho také pramení neujasněný vztah ke katolicismu. Nehledě na to, že mladou republiku může politicky poškodit konflikt s Vatikánem.

V Československé církvi tak viděli jen činitele, který se snaží ukázat, že český národní program je i programem náboženským. Českou reformaci nelze použít jako základ pro stavbu nové církve, protože právě v reformaci byly síly národa rozděleny, proto nelze toto období chápat jako pozitivní vzor pro současnost. Katolická církev je zárukou jednoty, kterou nemá smysl porušovat. Kritikové nechápou české dějiny jako realizaci ideje humanity, ale jako sled událostí, které se střetávaly s vývojem v sousedních zemích, takže naše dějiny byly spíše formovány vnějšími, především západoevropskými vlivy a ztrácejí tak punc jedinečnosti a předurčenosti.

Masarykovo vnímání české historie chápe Pekař jako intuitivní a nevědecké. Je metodologicky nesprávné, protože se neopírá o objektivní realitu dějin zjištěnou důkladným studiem pramenů. Pekař sice pokládá národní myšlenku za osu našich dějin, ale definici národa nevytvořil. Masaryk si vytvořil filozofický názor a důkazy pro jeho podporu si pak vybíral z dějin tak jak se mu hodily. Český historik Jan Slavík (1885 – 1978) obhajuje Masarykův přístup, protože nelze pominout význam náboženské reformace pro prohloubení národního vědomí. Pekař odmítá význam husitství pro národní myšlenku. Existence hodnotící ideje při studiu dějin je nutností, která nám vytváří perspektivu, ze které dějiny posuzujeme. Objektivní realitu dějin

nepoznáme pouhým studiem pramenů. (Slavík: Pekař kontra Masaryk 1929).

Masarykův přístup k dějinám má spíše výchovný než vědecký ráz. Pekař na své přednášce v roce 1902 doporučoval Čechům odmítnout postoj „Pryč od Říma“ a navrhoval setrvat v katolictví, i když nesouhlasí s jeho učením. Vzniklé konfesijní sváry by využilo německé nacionální hnutí. Pekař tak schvaloval matrikové členství, v čemž Jiří Jareš (1881 - ?) spatřuje nedůstojné stanovisko českého historika. Jareš připomíná spor katolického historika Konstantina von Höflera (1811 – 1897) a evangelického historiografa Františka Palackého (1798 – 1876). Von Höfler ve své edici „*Geschichtschreiber der Husitischen Bewegung in Böhmen*“ popisuje ideály husitského hnutí jako plášť národních snah, humanitní význam husitství je smyšlený. Ve vztahu Masaryk – Pekař stojí proti sobě filozof a historik. Pekař téměř do konce války nevěřil v českou samostatnost a spojení se Slovenskem zavrhoval jako nebezpečnou komplikaci. (Jareš, Jiří: Je otázka česká otázkou náboženskou?, 1922).

Pekař nesouhlasí s existencí ideje humanity jako ústřední osy českých dějin. Na rozdíl od Masaryka nevěřil, že národní obrození je pokračováním reformace. Absolutní mravní hodnotu má jen pravé lidství. Měřítkem historické užitečnosti je příspěvek k dobru lidstva jako celku. Národní egoismus, jehož měřítkem je prospěch konkrétního národa, stojí pod touto absolutní hodnotou. Masaryk postavil národnost na myšlence všelidské humanity s náboženským základem. Pekař vnímal národnost spíše ve smyslu politickém, jazykovém a hospodářském. Žádnému národu nelze přisoudit jeden určitý smysl jeho dějin.

Národnostní myšlenka podle Masaryka pochází až z 19. století, nelze proto naše dějiny z národnostního hlediska sledovat od počátku.

Podle Pekaře Masaryk promítal do dějin vlastní subjektivistický názor a hledal v historii. Svoje humanitní myšlenky. České národní snažení pak vykládá jako důsledek uvědomění humanitního.

Dle Pekaře je nepřípustné odvozovat národní uvědomění a osvobození od osvobození náboženského.

Z hlediska předmětu zkoumání této práce, lze výzvu zařadit mezi dokumenty jasně spojující nacionalistickou myšlenku národní samostatnosti realizující se v duchovní oblasti vznikem autonomní církve, tak jak to charakterizoval Hník ve své studii:

„V budovatelích Čsl. církve přihlásili se uvědoměli vyznavači Masarykovy filosofie českých dějin. Oni tvoří základ Masarykovy fronty, která ovšem není nikterak vázána na jeho světskou funkci presidentskou.“⁸⁷

Založení svébytné církve je činem osvobozeného národa, který si po těžkém, ale vítězném, boji uvědomuje své dlouho potlačené duchovní síly a zároveň přesně defínuje úhlavního nepřítele své duchovní svéprávnosti. V nové církvi se měla rozvíjet duše národa a měla tak zajistit mravní a náboženskou složku národa v budoucnosti.

⁸⁷ HNÍK, František. Za lepší církvi. Dušezpytná studie o příčinách přestupů do církve československé, Praha: Družstvo ČČ, 1930, s. 19.

7.7 Lidu československému!

Dne 1. března roku 1420 vyhlásil papež Martin V. ve Florencii bulou „Omnium plasmatoris Domini“ první křížovou výpravu proti českému národu „za účelem vykořenění Vikleřistů a Husitův a jiných kacířů“. Český národ tehdy bez opatrnických ohledů a ve svatém zápalu odpověděl na to manifestem, plným hořkosti proti církvi římské a organisováním vojsk husitských, která potom dobývala vítězství za vítězství.

*Po pěti stoletích našich pohnutých dějin, do kterých zasáhl Řím tak ničivou rukou jest i na nynějším pokolení osvobozených Čechů, **aby se vymanili z tísnivého objetí téže církve římsko-katolické, do které byli před 300 lety násilím zpět vehnání.***

*Vědomy jsouce ohromné důležitosti takového převratu v hlavách a srdcích, který má být nutně spojen s převratem politickým, šťastně proti vůli Říma provedeným, sdružili se podepsané korporace **přes všechny jiné rozdíly jednotně v lásce k národu a jeho svobodám, ke společné akci, aby pohnuly československý lid k tomuto kroku.***

Podrobné zdůvodnění této naléhavé mravní očisty národní vyjadřujeme ve zvláštním obsírnějším provolání, jež bude v samostatných otiscích (letácích) šířeno po všech československých krajích tohoto roku, kdy slavíme opět tolik vzácných jubilei naší nejslavnější kacířské minulosti.

Zde jen uvádíme výzvu v něm obsaženou:

Pryč s matrikovým katolictvím!

*Každý přiznej i zevně, čím jsi uvnitř a nevěříš-li římsko-katolicky,
vystup z této církve, kterou svým členstvím, byť i formálním, všestranně
posiluješ a přihlas se tam, kam svým přesvědčením a cítěním náležíš!*

Po odrakouštění necht' následuje u nás i odřímštění!

V Praze dne 1. března 1920.

Volná myšlenka československá:

Julius Myslík,

redaktor „Havlíčka“.

Evangelická církev česko-bratrská:

PhDr. Ant. Frinta,

univ. profesor.

Církev československá:

Dr. P. M. Haškovec,

univ. docent.

JUDr. Th. Bartošek, advokát, člen N.S.,

předseda Ústředního výboru V. M. čsl.

MUDr. R. Lukl, lékař.

ThDr. Karel Farský, profesor nábož. na reálce v Plzni,

úředník ministerstva osvěty.

Jaroslav Motyčka, redaktor „Volné Myšlenky“,

sekretář ústředního výboru V. M. čsl.

PhDr. Ant. Boháč, profesor, redaktor „kostnických jisker“.

Bohumil Zahradník Brodský, býv. farář v Ouběnicích,

*odbor. rada ministerstva osvěty.*⁸⁸

Výzva připomíná husitskou dobu a negativní úlohu římskokatolické církve v následujících staletích. Podepsané instituce se rozhodli toto provolání vydat společně vedení „láskou k národu“ s cílem upozornit všechny matrikové členy k opuštění katolické církve, kterou svým formálním členstvím posilují. Osvobození národa nekončí státní samostatností, ale je potřeba osvobodit se i v duchovní oblasti. Slavná národní minulost tak má být inspirací k činu, jak je k tomu

⁸⁸ Právo národa 1920, roč. 3, č. 6, s. 1.

veřejnost vyzývána o několik měsíců později na stránkách Českého zápasu:

„... palčivá otázka náboženská, která po staletí zachvívala všemi příslušníky československé republiky, musí býti řešena v duchu velebných tradic a v duchu naší celé minulosti. Není možno, aby se konaly pouhé slavnosti a abychom setrvali ve zbahnělých poměrech, ve kterých náboženská stránka české duše hyne.“⁸⁹

Výzva je formulována v duchu hnutí „Pryč od Říma“ vzniklého koncem 19. století pod vlivem rostoucího sekularismu a v Čechách se projevující touhou po národním osvobození a zidealizovaném pojetí husitství, které zahájilo výstupy z katolické církve a přestupy k evangelickým církvím. Z hlediska národnostního pak nemohl být uvědomělý Čech katolíkem, protože nelze podporovat instituci, která se spolu s Habsburky podílí na utlačování národa. Protikatolické hnutí se tak stává i hnutím národně osvobozeneckým.

Volná myšlenka byla ostře protikatolickou institucí. Její pozdější předseda Josef Svatopluk Machar byl původně členem Masarykovy realistické strany a spolupracoval s protirakouským odbojem. Po vyhlášení samostatnosti byl členem Revolučního národního shromáždění, a když se po osobních rozporech rozešel s T. G. Masarykem, stal se stoupencem nacionalistické pravice a v letech 1909 – 1915 předsedou Volné myšlenky.

Styčným bodem mezi hnutím Volné myšlenky a českými církvemi je vyzdvihování české reformace a doby osvícenství. Zároveň odsuzovala spojení katolické církve s habsburskou dynastií navzájem se

⁸⁹ Český zápas 1920, roč. III, č. 26, s. 1.

podporující v protireformačním snažení. To mělo vliv na vyvinutí silně protiklerikálního postoje, a tak se volnomyšlenkářství stalo součástí boje za českou věc. Významné bylo uspořádání světového kongresu Volné myšlenky v Praze v roce 1907, tedy už tři roky po založení její české pobočky. O jejím významu svědčí i sympatie dvou prvních československých prezidentů.

V souvislosti s Volnou myšlenkou, vlasteneckou činností a modernistickým hnutím je třeba zmínit i Františka Loskota (1870 – 1932), který se stal členem Jednoty katolického duchovenstva. Jeho cílem bylo vytvořit z duchovenstva intelektuální elitu národa. Nesoulad mezi racionalismem a vírou vyřešil opuštěním kněžského úřadu i církve. Jako volnomyšlenkář podrobuje náboženství kritice rozumu. Volnomyšlenkářství pokládá za naplnění českobratrské tradice. Vnímal neudržitelnost tradicionalistického pojetí víry v moderním světě.

Podle úvodní definice nacionalismu tento text opět požaduje zbavení se politické i církevní cizí nadvlády. Inspirací je jisté historické právo vymanit se z područí, do kterého byl národ násilím před staletími uvržen. Proto je třeba se v národním zájmu stmelit a dopomoci tak osvobození.

7.8 Karel Farský: Z pode jha

„Národ československý žil až dosud jaksí pouze duševně, nevtěleně, bez organismu hmotného, jímž jest národní útvar samostatný.“

„... republika naše nebude životným státem národním, nebude-li ovládána jiným duchem, vlastním svým duchem národním. Proto dí heslo doby: “Odrakouštit se.“

Nová krev musí kolovati v žilách nového státu, nový duch, duch pozitivně myslící, cítící a rozhodující tak, jak myslí, cítí a chce duše národa, psýché československá. Národ československý má svou vlastní zvláštní duši, svoji samostatnou mentalitu, od jiných odlišnou. Dokazuj to dějiny.“⁹⁰

Autor ve svém díle uznává „československý národ“ a v existenci samostatného státu vidí příležitost k osvobození jeho duše. Nedostatek mravního charakteru národa je způsoben vnějším vlivem, především jako důsledek války a rozmáhajícího se nedostatku náboženského přesvědčení. Překážkou k realizaci národní duše je pouze osvobození z osidel monarchie.

„Psýché československá“ prochází dějinami a touží po své realizaci, kterou ji upírají vnější nepřátelé. Farský analyzuje dějiny a dospívá k závěru, že původně svébytná česká církev založená Metodějem byla zničena Němci. Sv. Václav sice zachránil národ před zničením Germány, ale za cenu ztráty samostatné křesťanské národní

⁹⁰ FARSKÝ, Karel. Z pode jha. Vznik církve čsl. Praha, 1920, s. 3 – 4.

kultury. Dále vyzdvihuje husitství a českobratrství, kterým ale opět katolicko-němečtí nepřátelé nenechali plně rozvinout národní duši.

Považuje za národnostní i reformní požadavek z poloviny 19. století na demokratizaci církve, protože vládnoucí struktura byla nečeského původu. S ohledem na Gellnerovu definici lze toto vyjádření chápat nacionalisticky – je požadováno národnostní sjednocení církve na všech úrovních. V tomto duchu chápaný národní cit vyjádřil Zahradník-Brodský v roce 1920 následovně:

„Nesmíme poslouchati více Říma než svých povinností národních. „Napřed jsem se narodil a pak mě křtili“ (Boleslav Jablonský) (pozn. 1813 – 1881 byl katolický kněz a romantický vlastenecký spisovatel). To je v rozporu mezi národem a církví, dám přednost svému národu.“⁹¹

Duši národa, která touží po vzdělání a kultuře, získala možnost se svobodně uskutečnit až po převratu v roce 1918. Autor považuje katolickou církev za dědičku starořímského imperialismu, proto jsme k ní nepřilnuli, ale přitom na starou víru přinesenou věrozvěsty zapomněli. Jako zastávce Masarykovy téze o náboženskosti české otázky hledá způsob jak ji řešit, protože většina národa je ke katolické církvi lhostejná nebo s ní nespokojená.

Samo nižší české duchovenstvo je nespokojeno s obsazováním biskupských stolců cizinci a přidělováním církevních úřadů kněžím vychovaným v Římě. Špatné je i historické spojení katolické církve a habsburské dynastie a z toho plynoucí sloužení církve válečným cílům mocnářství ve skončené válce. Farský kritizuje spokojenost vedení

⁹¹ Archív Ústřední rady Církve československé husitské, Protokol pracovního sjezdu ČČS z 9. - 10. června 1920, sign. A II – 36.

Jednoty s jednáním ve Vatikánu v roce 1919. To jen urychlilo touhu po založení národní církve, kterou chtěli někteří duchovní vyhlásit již k 28. 1. 1919, ale v zájmu nové republiky to neudělali, protože náš stát nebyl dosud uznán Vatikánem.

Základem pro řešení české náboženské otázky je vyrovnání účtů národa s papežským Římem a v náboženství nastolení svobody svědomí, tak aby národu nebylo již nic vnucováno, aby se mohl svobodně snažit o své zmravnění podle svého nejlepšího vědomí a svědomí.

Farský se ve své díle projevil jako zastánce Masarykovy filosofie dějin. Vnímá duši národa jako jedinečnou a pro duchovní vylepšení národa nezbytnou sílu, která dává jeho dějinám smysl a je nezbytná pro obnovení mravného sebevědomého národa, který se etabloval ve viditelné oblasti vznikem samostatného státu. Nástrojem pro kultivaci národa je potom nezávislá vlastní církev. Námitku proti nacionalizaci Československé církve vyvrací tím, že její snahy jsou všelidsky přirozené. Jediným znakem nacionality církve je česká bohoslužebná řeč.

7.9 „Memorandum duchovenstva československého sdruženého ve stavovskou organizaci „Jednoty katolického duchovenstva československého“ Apoštolské Stolicí v Římě

Svatý Otče!

V synovské úctě a lásce podepsané sdružení „Jednota katolického duchovenstva československého“ ve státu československém osměluje se Vaší Svatostí znovu snažněji a nejsnažněji prositi, aby milostivě slyšena byla v záležitosti své vlastní, jak křesťanská spravedlnost vyžaduje podle práva a zásady „audiatur et altera pars“ a jak i Vaše otcovská láska k synům přepokládá.

Obnovujeme žádost již jednou podanou Nejdůstojnější Stolicí Apoštolské, aby naše návrhy, které opřeny jsou o skutečný stav věci a pravdu, jsou vážným mementem před katastrofou církvi u nás hrozící, od Vašeho svrchovaného úřadu pilně uváženy a vyslyšeny byly. Máme při tom na zřeteli ne prospěch svůj, ale věčnou spásu duší a prospěch církve v naší republice. Neboť jen těmito návrhy splněnými – tak věříme – může býti odvráceno veliké schisma, které by jinak zpusťovalo víru i mravy křesťanské, ano církev samu u nás.

Nemáme za křesťanskou ani za spravedlivou zásadu některých našich biskupů: Nic nepovolit, třeba tisíce odpadlo od Krista a církve. Devisa hodná ne pastýřů, ale nájemníků, kteří nenechají 99 ovcí na poušti a nejdou po té, kteráž se ztratila, až ji naleznou.

Prve však, než opět přeložíme Svátosti Vaší návrhy své, zdá se nám nutno vyložití poměr národa našeho československého k Stolicí sv. Petra neboli, jak se obecně říká, k Římu.

Tato pak jest historie naše s Římem, na jejíž stránkách psala častěji i ruka Vašich předchůdcův:

My jsme z veliké rodiny Slovanů, jichž sídla prostírají se po celé východní Evropě. Jejich obrácení na víru křesťanskou stalo se ponejvíce mocí válečnou a krvavým pronásledováním mečem a ohněm, častokráte až k úplnému vyhubení národa. Tak se stalo u našich bratří sousedivších s námi na severu v Polabí (tak řečených Polabanů po řece Labi). Pod záminkou náboženství křesťanského a s vědomím Říma německý národ Sasů v krvavých válkách tyto kmeny bratrské takměř úplně vyhubil, jazyka zbavil a v otroctví porobil. Není jich už.

Z té příčiny odmítali Čechové a Slováci přijmouti náboženství křesťanské od německých kazatelů, že olupuje o jazyk a národní svobodu. A právem. Teprve, když přišli naši předrazi apoštolové sv. Cyril a Metoděj a kázali Krista jazykem slovanským a slavili naši liturgii slovanskou, přijali naši otcové sladké jho Kristovo s radostí. Vaši dávní předchůdci pochopili smysl této akce apoštolské a ochotně schválili liturgii slovanskou pro národ náš navždycky. Hadrian II. a Jan VIII. svaté paměti! Ano i knihy liturgické slovanské sami posvětili.

Odtud národu našemu stala se liturgie slovanská náboženství křesťanského částí nerozlučnou. Pokladem národa a sv. dědictvím potomků! Takový má význam pro národ náš liturgie slovanská. O kéž by Vaše Svatost v tak rozhodných dobách dnešních vznešeným svým duchem okolnost tuto uvážila! Však lstí a násilím biskupů cizinců národnosti německé jest potlačena liturgie slovanská a zaváděna latinská proti vůli všeho národa našeho. Marně volali králové naši a lid do Říma. Řehoř VII. odmítl požadavek jazyka slovanského s rozhořčením. Tu počíná naše drama s Římem.

Brzy potom rozšířila se v lůnu církve samé znemravnělost veliká, v hlavě i v údech. Lid náš v jádře svém velmi zbožný toto znemravnění těžce nesl a vážnosti Říma v národě našem nepřibylo. Naopak, když povstali v našem národě kněží ctihodní, kteří zkázu mravů kárali, nešetříce ani nízkých, ani vysokých, lid přilnul k nim upřímně. Takový byl nad jiné Mistr Jan Hus, kněz katolický, života beze skvrny. Avšak v horlivosti své proti zkáze mravů upadl do některých bludů Viklefových. Byl sice hotov odvolati, bude-li z Písma sv. a od sv. Otců lépe poučen. Proto přišel i na sněm Kostnický (1414- 1418). Jak s ním nakládáno od sněmu - Bůh sám soudiž!. Avšak přes jeho neporušenost mravní, přes ochotu dáti se poučiti, odsouzen jest na hranici a zemřel po způsobu mučedníkův. Kdo jest vinen toho činu? A lid náš odpovídá: Sněm. Řím. Propast rozvívá se mezi národem našim a Římem.

Po té nastaly války, zvané husitské, a papežové římsí, Vaši předchůdcové, povzbuzovali k výpravám, ano i sami papežští legáti a kardinálové vodili je proti národu našemu. Z největší části ničemnou chátro, jež pustošila naši vlast a krutá zvěrstva páchala. Za všechny ty činy vinen se činí Řím. Tak smýšlí a soudí náš lid. Naši předkové, v těchto válkách vždy vítězové, všechny vpády nepřátelské vždy odrazili, těžce při tom nesouce, že za kacíře zváni jsou, neboť vždy se cítili věrnými syny církve katolické. Proto pozvány jsou na sněm Basilejský, přišli do Basileje a smířili se s církví s výhradou pražských artikulů, které pod jménem „kompaktáta“ na budoucí a věčné časy našemu národu dány a prohlášeny jsou (1436). To bulou Eugena IV., v níž Čechové za věrné křesťany a pravé syny církve jsou uznáni a prohlášeni.

Avšak tyto přeslavné smlouvy, vykoupené toliko krví, již 23. prosince 1462 Piem II. neprávě jsou odvolány. Ano, král národu nejmilejší a nejmilovanější, Jiří z Poděbrad, jenž věrně staral se

o sjednocení s Římem, klatbou stížen jest a ten, který před tím římským papežem zván byl synem nejmilejším a věrným, nazývá se tu kacířem a kacířů záštitou a ochráncem. Propast mezi Římem a Čechy velmi se rozšířila.

Není proto divu, že přemnozí Čechové, když povstal Luther, vášnivý protivník Říma, stávají se luterány. Vznikají nové války náboženské. Skončeny byly nešťastně pro náš národ na Bílé Hoře (1620). Čechové jsou poraženi. A král Habsburk, vítěz ve válce, král katolický „par excellence“, provázen ohlasem Říma, mstí se strašně: 27 pánů ze šlechty, dává popraviti – po roce, ač se byli pokorně podrobili. Skvrna, která navždy ulpívá na jménu Habsburků i Říma. Tak smýšlí náš národ. A sám národ byl zdecimován, neboť na třicet tisíc rodin na rozkaz králův opouští vlast – navždycky – a odchází do nejbídnějšího vyhnanství. Mezi nimi 155 rodin šlechtických. Národní šlechty české není už. Cizinci, dobrodruhové za odměnu od krále Habsburka uchvacují jejich místa, statky a panství. Rod Habsburský znamená pro nás Čechoslováky krutou porobu, odnárodnění, nejbídnější vyhnanství – národní smrt. A Řím byl provždy rodu toho záštitou. Na stolce biskupské dostávali se ponejvíce cizinci – německé národnosti, kteří neznali ani jazyka lidu našeho. Odtud i všechny zprávy jejich do Říma byly vždy národu našemu nepříznivé. Řím se odcizil Čechoslovákům a stal se jim předmětem nenávisti.

Kromě všeho očekávání a proti vůli domu Habsburského, Římem přízní zahrnovaného, národ náš nezanikl. Dívem Božím povstal, ožil. Ano, po skončení hrůzné války poslední – v níž naše mládež, naděje vlasti, byla šmahem odváděna, jako na jatky hnána a na místa nejnebezpečnější stavěna – tisíce tisíců jich zahynulo - novým divem Božím národ náš dosáhl svobody dokonalé, stal e samostatným, rovným

mezi rovnými prostřed národův. A nyní volá národ náš k zodpovědnosti: rod Habsburský a Řím.

Národ náš však, jak jest společnou předností Slovanů, se nemstívá a vděčně vzpomíná každého, kdokoli se mu jeví přítelem. Na to spoléhajíc, sdružilo se proto duchovenstvo československé ve stanovisku organisaci „Jednotu“, aby v době rozkladu bývalé říše pracovalo k obrození náboženskému a chránilo církve katolické, zvláště když někteří biskupové místa svá opustili – a aby Apoštolské Stolicí tlumočilo, že jen mimořádnou blahovůlí její možno čeliti rozpoutanému odporu proti ní, živenému tragiku dějin našich, a překlenouti propast mezi ní a lidem našim.

Do „Jednoty“ vstoupilo téměř všecko kněžstvo, kanovníci, opatové i biskupové, a uznávali všichni nutnost této stavovské organisace a jejího programu. Přes to našli se však mezi námi jednotlivci, kteří vedeni jsou osobními ambicemi, nás u kurie římské osočili, jako bychom byli podezřelí z haerese a synové neposlušní, zatím však usilovali jsme jen o záchranu víry a obnovu náboženského života a církve k čemuž požadavky reformního programu „Jednoty“ jsou nezbytny a jistě též provedeny budou, jen toho jest se obávati, aby souhlas s nimi v Římě nebyl projeven pozdě. Litovati jest, že biskupové sami, jak bylo jejich povinností jako upřímných pastýřů stáda, neujali se obrodného hnutí a nepostavili se mu v čelo, zvláště když se jednalo o věci, jež se dogmat nedotýkají, jsou doloženy Písmem svatým a spisy otcův a v církvi v době jejího náboženského rozkvětu se osvědčily. Nedotýkáme se cti těch, kteří proti nám u kurie postulovali. Kdyby je Vaše Svatost volala na soud v této záležitosti, neobstáli by, tak jako neobstojí před soudem dějin a Božím. Jen tím způsobem mohly vyplynouti listy k arcibiskupu pražskému a alokace dne 15. pros. 1920. Považujíce Jednotu za stavovskou organisaci, trpce jsme sice postup

ten, který dle našeho přesvědčení neodpovídá ani právu veřejnému (administrativnímu) ani soukromému trestnímu, ba ani pozitivnímu božskému a ani přirozenému (audiatur et altera pars), nesli, ale přece jsme dále pracovali na transferaci poměrů církevních z doby císařské do doby republikánské. V „Jednotě“ jest nás nyní na 1300, a i ti, kdož davše se zastrašiti z ní vystoupili, jsou stejně přesvědčeni o nezbytnosti reform, bez nichž smír národa našeho s církví jest nemožný.

Opětně tudíž žádáme:

1. Ohledně liturgické řeči za povolení lidové řeči pro všechny Bohoslužby, jelikož latina jest lidu našemu naprosto nesrozumitelná. Působí jako zvuky píšťaly a flétny, o čemž mluví sv. Pavel, dokládaje že jedno slovo v řeči srozumitelné jest lepší než tisíce v řeči nesrozumitelné. Jiné jsou poměry v zemích národů románských, kde lid liturgické latině rozumí jako mateřské řeči svého nynějšího jazyka. Nemožno nám zapomenouti, že, ačkoli shora uvedeni papežové Hadrian II. a Jan VIII. byli předkům našim schválili jazyk staroslověnský, kdysi všem Slovanům společný, jakožto řeč liturgickou, byla jim tato nepřizní německých biskupů vyrvána a vnucena latina. Protož i z úcty k dílu sv. Cyrila a Metoděje žádáme z obnovení pravidelných služeb Božích v jazyku staroslověnském na místech historicky památných a národu posvátných. Co škod a náboženské lhostejnosti vzešlo již z toho, že národ náš po tolik století od oltáře slýchal jen zvuky, pod nimiž se tajily pravdy nejvznešenější.

Podotýkáme, že na přemnohých místech kněží z pastýřské opatrnosti pro nebezpečí rozkolu konají již služby Boží česky, což lid s nadšením vítá a vzítí si nedá, a biskupové k tomu mlčí, uznávajíce nemožnost odpírati tomu, co jest nezbytno. Čím rychleji Apoštolská

Stolice vyjde žádosti lidu a kléru vstříc, tím více lásky si získá. Veselého dárce miluje Bůh!

2. *Žádáme za obnovení patriarchátu Velehradského, autokefálního. V republice naší obnovena je totiž bývalá říše velkomoravská, jež po smrti Svatoplukově a Metodějově byla rozvrácena od Maďarů. Stejně žádáme, aby duchovenstvo a lid měli spoluúčast při obsazování patriarchátu a biskupství. Oprávněnost tohoto požadavku jeví se z toho, že i sv. Petr volbu apoštola Matěje pouze řídil, že biskupové po dlouhá století byli voleni, což i naše dějiny dosvědčují, a tehdy bylo nejvíce svatých biskupův. I církev sama bojovala proti simonii a svatokupectví se strany císařů a králů na prospěch volby, čímž odsuzovala absolutistické dosazování biskupů. Synovský a otcovský poměr mezi kněžstvem a lidem a biskupy, jest možný jen tehdy, jsou-li za biskupy ustanovováni ti, jichž duchovenstvo a lid si žádají. Necht' vydá apoštolský nuncius svědectví pravdě, jak odpadly intronisace arcibiskupa pražského a biskupů budějovického a králové-hradeckého, a jak naproti tomu v Olomouci a na Slovači, kdež byli jmenováni od lidu žádání mužové!*

3. *Statky církevní v republice naší jsou z největší části dotace biskupství, kapitul a klášterů. Národ náš netouží tak po tom, aby statky ony byly zabráný, nýbrž aby byly spravedlivě rozděleny. Tohotěž žádáme i my, aby jemní církevní spravedlivě bylo rozděleno dle potřeby chrámův a těch, kdož oltáři slouží, aby někteří bohatství neoplývali, a jiní přemnozí nouze netrpěli, nýbrž aby všichni měli zaopatření stavu přiměřené, tak aby se mohly odstraniti štolové poplatky, jež lid často za jistou simonii považuje.*

4. *A ačkoliv od Apoštolské Stolice bylo prohlášeno, že zákon celibátu nebude zrušen ani zmírněn, my přece opětně osmělujeme se*

poukázati, že písmo sv. a Otcové neznají zákona celibátního, nýbrž jen evangelickou radu. A ačkoli u jednotlivců celibát může a v teorii má být zdvojen ctností, přece v praxi u přemnohých stává se břemenem nesnesitelným a osidlem d'áblovým, jehož se děsí sv. Pavel. Nechť Svatá Stolica pamatuje, že celibát byl hlavní spolupříčinou velkého schismatu na východě i na západě, že v klášteřích i přes zvláštní slib čistoty často upadala kázeň a vyskytovaly se mravní poklesky, ano, že i někteří papežové celibát nezachovávali, mnozí se hrozí akt uložených v archívech římských, jednajících o přemnohých těžkých případech. Jak byl celibát zachováván od svého zavedení a jak jako zákon bude zachován, svědčí řeč, pronesená 27. června 1562 na tridentském koncilu od legáta vévody bavorského Albrechta Dra Augustina Baumgartnera: „Za poslední visitační cesty po Bavorsku shledáno bylo tolik souložnictví, že mezi sten našli se sotva tři nebo čtyři, kteří ani veřejně nesouložili ani tajných manželství neuzavřeli nebo se veřejně neoženili. Tato mravní zkáza mezi kněžstvem tak velice uráží myslí nezkušeného lidu, že kněžský stav zároveň s kněžími zavrhuje a jest ochoten ihned kterékoli sekty se přidržeti nežli do církve se navrátiti. Ostatně většina mužů znalých poměrů německých souhlasí v tom, že v nynějším věku v Německu jeví se jako jistá tajná síla přírody přesvědčení, jež projevují nejen lidé vášniví, nýbrž i umírnění katolíci, že všeobecně dávají přednost čistému manželství před poskvrněným celibátem. V důsledku toho lidé velmi nadaní a vzdělání vůbec raději vstupují v manželství, aby nedosáhli církevních obročí, nežli přijímají obročí, aby nedosáhli manželek. Když totiž vidí, že množství kněží jest oddáno požívačnosti a jiným špatnostem a že jsou na velikou škodu a hanbu katolickému náboženství, nemají chuti propůjčiti se k tomu, aby s tímto poskvrněným davem obcovali a aby se nezdálo, že jsou jemu podobní.“

Kolik tu už dáno pohoršení! Tím vzniklo i rčení, že všecko zlo pohází z kněží. Kristus pravil: Běda světu pro pohoršení! Nad to zákon

celibátní jest jen pozitivní zákon církevní, právo na manželství však jest přirozené, proti němuž žádný zákon pozitivní neplatí. Protož i největší moralisté jednomyslně souhlasí v tom, že manželství nikomu nemá býti odpíráno. Stejně jest zřejmo, že manželství, dle sv. Pavla svátost veliká, není neslučitelné se žádnou svátostí. Co práci vykonali a co utrpení podstoupili sv. apoštolové, ač jen Jan a Pavel byli svobodní. Manželky jim ani ve smrti pro Krista nepřekázely.

My jsme přesvědčeni, že se Vám, Svatý Otče, pravda tají, proto ji odhalujeme. My považujeme celibát za otevřenou ránu v těle církve, již uniká skutečný život křesťanský. Pro celibát i u nás muži učení a z rodin nejlepších vyhýbají se stavu kněžskému, semináře kněžské zejí prázdnotou, školy postrádají katechetů, duchovní správy farářů a pomocných kněží. Mnozí kněží, jinak dobří pracovníci, pro celibát opustili řady naše, jiní se k tomu chystají a jen, „Jednota“ je zdržuje, pročež i od kněží schismatických jest napadána. Přemnozí již uzavřeli tajné sňatky za souhlasu svých osadníků, kteří to považují za čin mravný, jiní za všech okolností sňatky uzavřítí se odhodlali. Instance církevní o tom ví a naléhá jen na odstranění ženy a dětí, a porušení celibátu pomíjí. Spokojuje se zevnějším dekorem, ač stav jest lidu znám a jest zdrojem demoralisace.

To pobuřuje lid jinak dobrý a zbožný, ale hnuší se i nám hráti úlohu fariseů. Dobře víme, že v mnohých jiných zemích jsou poměry stejné, ba i horší. Stav ten jest nám však nesnesitelný a k nápravě neznáme jiného prostředku než zdobrovolnění celibátu a sanaci všech již uzavřených kněžských manželství.

5. Aby pak kněz stál na výši doby, čehož nutnost naznačena jest slovy Písma sv.: “Z úst tvých hledati budu moudrost“, žádáme reformu theologických studií, hlavně prohloubení znalosti Písma sv. a jeho

exegeze. Naši předkové měli ve znalosti Písma sv. oporu mravnosti a tak ji vynikali, že i obyčejní lidé a ženy lépe Písmo sv. znali, než kněží jiných národů. Znáám jest výrok papežského legáta Aeneaše Sylvia, pozdějšího papeže Pia II., jenž podivuje se znalosti Písma sv. ve vlasti naší, zvolal: „necht' se zastydí kněží italští, o nichž jest známo, že ani jednou Písma sv. nepřčetli!“

6. Žádáme, aby co nejrychleji byly zřizovány náboženské obce, jimž by byla svěřena péče o kostel a správa jmění, přináležejícího kostelu a zádušního. Tím, že se prodlelo s prováděním námi navrženého reformního programu, bylo velmi zmenšeno jmění, jelikož pozemky kostelní a farní byly z větší části rozprodány, což by se nebylo stalo, kdyby náboženské obce, jak jsme byli žádali, již byly zřízeny. Současně prohlašujeme patronátní právo za přežilý zlozvyk, trvající na tom aby beneficia spravedlivě byla obsazována od biskupů za součinnosti diecésních rad, z duchovenstva a laiků volených. Všechny tyto požadavky nejsou ve sporu s učením o víře a mravech a neprotiví se kázni kanonické.

Jsou ještě jiné věci, jež bude nutno přizpůsobiti časovým poměrům. Prohlašujeme, že nebudeme nikdy žádati ničeho, co by odporovalo učení církve o víře a mravech a co by nebyl odůvodněno Písmem sv., spisy Otců a praxí původní církve. Zato žádáme, abychom nebyli tvrdě odmítáni, nýbrž aby s otcovskou dobrotou s námi o těch věcech bylo jednáno.

Reforem těchto dožadujeme se pro národ náš pro vyličené jeho zvláštní poměry, poukazující, že uskutečnění reforem ve vlasti naší může býti cestou a klíčem ku sjednocení s východem. Po tom toužili naši nejlepší vlastenečtí kněží, buditelé národa, po tom touží i „Jednota“.

Stojíme před branou epochálního rozhodnutí. Od něho závisí splnění snad slova Kristova: „I bude jeden ovčinec a jeden pastýř.“ A v záři toho splnění chtěli bychom viděti Vaši Svátost!

V Praze na Sv. Václava 1921

Xaver Dvořák v. r.

předseda

JUDr. Josef Choc v. r.

místopředseda

JUDr. Ludvík Svatoš v. r.

I. Jednatel

a František Ševčík v. r.

II. jednatel“⁹²

Jednota katolického duchovenstva od počátku roku 1921 již prakticky nevyvíjela žádnou činnost. Přesto 28. 9. 1921 vydal výbor Jednoty v pořadí druhé Memorandum adresované apoštolskému stolci. Předsednictvo Jednoty ho předalo následující den při audienci papežskému nunciovi. Obsahově je kopií předchozího Memoranda, opakuje všechny tradiční požadavky. Obsáhlý úvod na historických

⁹² Věstník jednoty katolického duchovenstva československého 1921, roč. 3, č. 19 - 20, s. 1 - 7.

reminiscencích dokazuje odcizenost a nepřátelství Vatikánu našemu národu. Jednota nepředkládá Memorandum jako vzdor, ale snahu o obnovení smíru mezi českým národem a Vatikánem. Podmínkou je ovšem splnění předložených reformních požadavků. Podle svědectví se prý „*kardinál Gasparri při jeho čtení chytal za hlavu*“.⁹³

Reakcí bylo jen další potvrzení zákazu Jednoty jak ze strany Vatikánu, tak československého kléru. Za vlády nového papeže Pia XI. vydala Kongregace svatého Officia dekret o zákazu kněžských sdružení sledujících stejné cíle jako zrušená Jednota. Z tohoto podnětu vyhlásil arcibiskup Kordáč exkomunikaci pro všechny kněze setrvávající v Jednotě, kterou proto většina kněží opustila. Xaver Dvořák na valné hromadě Jednoty 24. 7. 1922 prohlásil:

*„Varuji vás před přílišnou důvěřivostí. Že povolností odvrátíte od sebe trestů. Řím je stále stejný, jak učí naše historie, lstivý a záluďný. I když se mu poddáte, bude přemýšlet o pomstě a ujařmení ještě větším, aby se historie jednoty neopakovala, ani opakovat nemohla...“*⁹⁴

Předseda Jednoty František Kroiher předal papežskému nunciovi Micarovi, žádost Apoštolskému stolci, aby byla soudně prokázána oprávněnost výtek, které vedly k zákazu Jednoty.

Odpověď z Říma je podepsána kardinálem Gasparrim a oznamuje, že Jednota svými ideami těžce poškodila církevní kázeň a proto není nutné její zákaz potvrzovat církevním soudem.

⁹³ FRÝDL, David. Reformní náboženské hnutí v počátcích československé republiky. Brno, L. Marek, 2001, s. 172.

⁹⁴ FRÝDL, David. Reformní náboženské hnutí v počátcích československé republiky. Snaha o reformu katolicismu v Čechách a na Moravě. Brno: L. Marek, s. 173

Místo zrušené Jednoty byla ustavena nová organizace s názvem „Svaz kněží a přátel ideje cyrilometodějské“. Následoval papežský zákaz i této nástupnické organizace a arcibiskup Kordáč připomíná kněžský slib, který zavazuje poslouchat církevní autority ve věcech víry a disciplíny.

„K nevýslovné bolesti biskupů a Sv. stolce vzdoruje část, byť i relativně malá, nejvyšší autoritě a zavinila těžké toho důsledky. Budiž to všem ostatním výstrahou, aby napravili pohoršení vzniklé u všech věrných katolíků ...“⁹⁵

Memorandum papeži připomíná počátky christianizace Slovanů, kdy Němci s požehnáním papežů krvavě šířili nové náboženství, a z tohoto důvodu bylo odmítáno, protože bralo národní jazyk a svobodu. Naprostou změnou byla slovanská liturgie věrozvěstů, která právě díky slovanskému jazyku přiblížila národu učení Kristovo. A opět toto úsilí listiví němečtí biskupové zničili. V Memorandu je kritizován postoj papežů, kteří úsilí o porobení našeho národa vždy podporovali.

Memorandum vyjadřuje základní linii pojetí českých dějin tak, jak ji reformátoři vnímali včetně požadavků, které byly vzneseny už v době Náhlovského. Z hlediska nacionalismu potom jasně odděluje ochotné přijímání křesťanství od slovanských věrozvěstů od křesťanství užívaného Němci v naší zemi jako mocenského nástroje. V závěru se potom objevuje myšlenka o touze vlasteneckých kněží a buditelů o sjednocení se slovanským východem, což odkazuje na panslavistické myšlenky, které se ve vlasteneckých kruzích často vyskytovaly.

⁹⁵ FRÝDL, David. Reformní náboženské hnutí v počátcích československé republiky. Snaha o reformu katolicismu v Čechách a na Moravě. Brno: L. Marek, s. 174.

Silnou historickou reminiscencí uvedenou v Memorandu a zároveň nacionalisticky využívaným motivem je osobnost Mistra Jana Husa a hnutí vzniklé po jeho smrti. Husitství se dostalo do popředí zájmu vlastenců v 19. století, kdy historikové ovlivnění kritickým realismem otevřeli otázka navazování českého národa na jeho historii. Byl tak učiněn pokus o nové zhodnocení národních tradic. Příčiny současné náboženské krize tak vnímali jako důsledek historického vývoje. Dějiny pak byly posuzovány z hlediska ideálů, za něž bojovali husité i čeští bratři. Z tohoto pohledu vycházelo značně negativně vnímání úlohy římskokatolické církve v našich dějinách úzce spjaté s dějinnými zvraty celonárodního významu. Vystoupila tak do protikladu doba husitská a českobratrská s protireformačním obdobím po Bílé Hoře. Vznikaly myšlenky o očištění církve a snaze navrátit jí její původní význam. Český lid nedůvěřuje církevní hierarchii. Církev může získat větší důvěru národa jedině tím, že nabídne církev s větším vlivem lidu, českou hierarchií a srozumitelnou liturgickou řeč.

Memorandum připomíná Mistra Jana Husa jako bezúhonného kněze, který plným právem kritizoval mravy katolické církve své doby. I přes svou ochotu v Kostnici nechat se poučit o svých bludech byl upálen. Autoři viní papežovy předchůdce, že povzbuzovali k výpravám proti Čechům a tím tak náš národ ztratil iluze o úloze církve. Ještě v 80. letech 19. století nebyla postava Husova připomínána v národnostních souvislostech. Hus byl vnímán jen jako symbol odporu proti římskému papežství. Husova osobní statečnost a silná akcentaci určitých prvků z jeho života a díla tak z jeho osoby vytvořila symbol češství a odporu proti německé nadvládě.

Zvrat nastal po roce 1889, kdy poslanec Karel IV. Schwarzenberg (1859 – 1913), vystoupil na zasedání Českého zemského sněmu

s příspěvkem k diskusi o umístění Husovy pamětní desky na novou budovu Zemského muzea v Praze, kdy prohlásil:

„Husité bohužel zvrhli se brzy v tlupu lupičů a žhářů. ... A co se, pánové, týče mého jména a mého rodu, dovolím si uvést Vám na paměť, že jsme nastoupili na místo Rosenbergů. Když růže byla znamením boje proti Husitům v Čechách, já bych byl pyšným, kdyby naše modro-bílá vlajka byla znamením odporu a boje proti Vašemu neo-husitismu.“⁹⁶

Toto prohlášení v atmosféře národnostních třenic vrazilo další klín mezi znesvářená etnika, kdy naopak německá menšina vnímala Husa jako symbol české zášti vůči nim. Vzbudilo pak další českou nevraživost i vůči šlechtě, o které se Schwarzenberg vyjádřil jako o jednoznačně katolické, nemající s husitskými předky nic společného. Naproti tomu ve vnímání Čechů byl Hus jednoznačným národním hrdinou.

„Jisto jest, že doba České reformace jest nejskvělejší epochou českého národa a bez ní by sotva malý národ náš dobyl sobě světového jména a za tuto nejpamátnější dobu českých dějin děkujeme našemu blahoslavené paměti Mistru Janu Husovi.“

... Jan Hus kromě reformátorské očisty v církvi stojí jako velký neohrožený obhájce svého milého národa českého proti germanisaci a národ náš nikdy nebyl tak ryzí a sebevědomí jako v oněch velkých bojích husitských, vedených na obranu nejdražších statků: vlasti a svobody svědomí.“⁹⁷

⁹⁶ STENOGRAFICKÉ ZPRÁVY ČESKÉHO SNĚMU ZEMSKÉHO. První zasedání z roku 1889. Praha. Rohlíček a Sievers, 1889, s. 946 – 7.

⁹⁷ FORMAN, Stanislav. Dějiny Spolku pro vystavení pomníku Mistra Jana Husi v Praze, Praha: Nákladem Spolku, 1903, s. 3 – 4.

Názory na Husitství tak ještě více vyeskalovaly atmosféru doby a zcela potvrdzovalo oprávněnost Hnutí „Los von Rom“, které se již dříve projevovalo kritikou politického katolicismu, a protikatolickou masarykovskou koncepcí české otázky silně vyzdvihovala právě reformace. Potvrzení nacionálních konotace tato koncepce dostala, když byla katolická církev spojena s nenáviděnou habsburskou dynastií utlačující národ a protikatolický postoj byl ještě zesílen politickým protimonarchistickým hnutím.

Masaryk nesouhlasil s užíváním Husovy památky při národnostních třenicích. Nelíbilo se mu, že Hus byl pojímán pouze jako reprezentant českého nacionalismu a ostatní stránky jeho života a díla byly opomíjeny.

Masaryk pojímá Jana Husa v první řadě jako mučedníka za svobodu svědomí. Zásadní otázkou českých dějin je náboženství, a tak Husa s touto hlavní otázkou spojuje a brání se proti užívání Husa čistě z pohledu českého nacionalismu a také proti opomenutí jeho náboženského a mravního charakteru.

Se zahrnutím Mistra Jana Husa do české národní tradice se kromě Němců neztotožňovali ani Slováci, pro které by Hus ryze českou záležitostí, která je neoslovovala. Slavení Husova svátku bylo vždy trnem v oku katolické církvi, a pokud měli příležitost, snažili se mu všemožně zabránit. Vatikán protestoval proti zavedení Husova státního svátku a po oficiálních oslavách v roce 1925, za účasti prezidenta a předsedy vlády, Vatikán odvolal svého nuncia.

Mistr Jan Hus znamenal pro Církev československou jednu z nejvýznamnějších postav českých dějin. Stal se pro ní symbolem mravní čistoty a vzorem svobody svědomí hodný následování. V základech učení církve lze nalézt mnoho prvků, které ukazují

na jeho těsné sepětí s husitskou tradicí. Karel Farský připomíná význam husitství a Církev československou chápe jako obnovenou Husovu církev.

Benedikt XV. 21. 5. 1920 povolil při zpívané bohoslužbě zpěv epištoly a evangelia v české řeči. Při křtu a oddavkách mohly být otázky kladené kmotrům a snoubencům v národním jazyce. Na vybraných místech a v určené svátky bylo povoleno sloužit mše staroslověnsky.

Je ovšem otázkou, jestli tak papež ustoupil zčásti jednomu z požadavků českého kléru, nebo se jednalo o diplomatický tah, který měl přesvědčit možné zájemce o vstup do Československé církve o ochotě Svatého stolce reformovat církev.

Pro druhou možnost spíše hovoří prohlášení papeže při audienci poutníků z Československa 8. 10. 1921, kdy na adresu českého reformního hnutí poznamenal:

„Povstali mezi vámi někteří, kdož nebyli z vás, nepřátelé kříže Kristova, kteří sami odpadávajíc od víry Kristovy obmysleli a obmyslejí vyrvati církvi Páně neposkvrněnou a neporušenu perlu jakou jest celibát kněží. Vše možně se snažíce Nás nějak donutiti, abychom aspoň něco slevili z posvátnosti staré kázně církevní.“⁹⁸

Memorandum vyznívá spíše jako obžaloba vznesená českým národem proti dobyvačnému německému živlu a římskokatolické církvi, kteří ve vzájemném spojení v minulosti mařili české snahy o politické a církevní osamostatnění. Je tak shrnut náhled českého člověka žijícího v oné době hroutící se habsburské monarchie, který

⁹⁸ FRÝDL, David. Reformní náboženské hnutí v počátcích československé republiky. Snaha o reformu katolicismu v Čechách a na Moravě. Brno: L. Marek, s. 172.

zřetelně pociťoval, že Habsburky zajímají Čechy jenom z mocenského hlediska a hroutící se pozice katolické církve, která po ztrátě opory v monarchii selhala při střetu s moderní dobou a jediné co mohla nabídnout, byla jenom tradice bez vztahu k modernímu člověku.

7.10 Kuneš Bauer: Myšlenkové proudy v československé církvi

„Československá církev jest dítětem 28. října 1918. Státní převrat měl vzápětí též mohutné hnutí náboženské, jemuž dána organizační forma církve československé. Jádrem tohoto hnutí bylo heslo „Pryč od Říma“. Heslo to stalo se hlasem českého svědomí a bez jakékoli agitace shora národní potřebou. Statisíce českého lidu si uvědomily, že naše osvobození politické by nebylo úplné bez osvobození církevně – náboženského. Vzpomněly si nepřehledné řady násilí a hříchů, jimiž Řím zatížil v dějinách českého národa svůj účet – od Husa přes Bílou Horu až po XIX. věk a s plnou důvěrou přijaly za mravní příkaz svého života památná slova Masarykova: Po Vídni budiž souzen a odsouzen Řím! ... Řím u nás zmařil rozvoj slovanské kultury, nestrpěl ji ani později, když rozkvetla na Sázavě. Stál nad námi jako poručník, hasel v nás slovanskou jiskru, zavedl k nám latinu a narouboval nás kulturou románskou.“⁹⁹

„Máme-li zmenšiti a konečně odstraniti vliv a moc Říma v našem národě a republice, musíme dáti lidu náboženství české, národní, založené na tradicích naší minulosti.“¹⁰⁰

„Dobrému pozorovateli zápasů na poli nábožensko–národním neujde, že valná část sporů leží v ohnisku otázky národní: buď církve, která bude míti národní ráz, která přejme vše podstatné ze znaků národa, nebo církve úplně na národě na jeho povaze, zvycích a

⁹⁹ BAUER, Kuneš. Myšlenkové proudy v československé církvi. Olomouc, 1924, s. 3.

¹⁰⁰ Tamtéž, s., 24.

*minulosti nezávislá. Zde vězí podstata sporu mezi českými církvemi národními (československou a českobratrskou) a mezi mezinárodní církví římskou.*¹⁰¹

Autor zde jasně poukazuje na rozdíl mezi církví univerzalistickou katolickou odosobněnou a církví národní reflektující potřeby a specifika národa, kterému slouží. Náboženství se tak stává nedílnou součástí národního osvobození. V revolučních časech se jednalo nejen o získání svobody politické, zbavením se habsburské nadvlády reprezentované aparátem monarchie, ale i vymanění se z područí církve, která člověka doprovázela celý život a jejíž působení měl každodenně na očích i se všemi nešvary spojenými se životem kněží, kteří ne vždy dodržovali to, co sami kázali. Důkazem pro toto tvrzení může být obrovský počet výstupů z katolické církve a zároveň poměrně malý počet těch, kteří vstoupili do církví evangelických. Pro první léta nově nabyté politické svobody velké množství lidí volilo život úplně mimo jakoukoli církev.

Na národní historické souvislosti poukazuje i Matěj (Gorazd) Pavlík, významná osoba reformního hnutí českého duchovenstva. Popisuje nedobry dopad vnikání německého živlu při kolonizaci Čech v období vlády Přemyslovců a jejich příklon k německé říši a Římu, což mělo vliv na odnárodňování vládnoucí dynastie a šlechty, která ji v tomto napodobovala.

Husitství považuje za národní a vlastenecké hnutí. Husitství pozvedlo národnostní uvědomění,

Bauer jednoznačně vnímá katolickou církev jako nepřítele českého národa, která nestrpí jakoukoliv vlastní národní církev. Ve své

¹⁰¹ Tamtéž, s. 25.

knize apeluje na národní čest. Mělo být využito politického převratu k odluce státu a církve a všechny křivdy Říma měly být potrestány. Odmítá císaře i papeže. O vlastních náboženských věcech si bude národ rozhodovat sám.

Klerikální strana začala po převratu nabírat sebevědomí, kritizuje postoj české inteligence, která zejména pod vlivem Pekaře, Šusty, Stránského a Rádla varovala před rozchodem s Římem a tak posílili hierarchii v útocích na odpadlíky snažící se o reformy.

Vzhledem k tomu, že náboženství neexistuje bez církve a národ bez náboženství, logicky se nabízí spojení ideje náboženské s ideou národní.

Náboženská otázka je proto otázkou národní, buď je církev, která má národní ráz a přejme vše ze znaků národa, nebo je na povaze národa a jeho historii nezávislá. Zde spatřuje jádro národnostního problému mezi církví Československou, československou evangelickou a katolickou. Náboženství má národní ráz, když je hybnou silou. A podle Masarykovy teze – nemá-li náboženství národní ráz, není tou pravou hybnou silou a neplní mravní úkoly.

Původní náboženství se krylo s národností svých nositelů, protože si ho tvořil sám národ. U starých národů bylo přizpůsobeno národní povaze a tím dávalo národu mravní sílu. Národ se tímto procesem zdokonaloval.

Právě proto si také autor cení Husa, který poznal spor zásad evangelia a životní praxi jeho kazatelů. Vnímá Husovy snahy jako pokus o české křesťanství. V samotných reformátorech se tak projevil duše národa, a ač si toho nebyli sami vědomi, směřovala jejich

prostřednictvím ke svobodné realizaci. Hus vykládal tedy evangelium v duchu své české přirozenosti.

Snahy národnostní a náboženské nešly nikdy lhostejně vedle sebe, ale vzájemně na sebe působily. Závěr je, že náboženství může existovat jen v typech národnostně určených a ohraničených. Existence národních církví není ničím nahodilým ale něčím co organicky vyrůstá z národa, co je pokračovatelkou nábožensky tvořivé tradice. Příliv členů do Československé církve vnímá jako tradiční sklon české duše, která touží žít v linii nábožensko-národní.

V období hledání spojenců v pravoslavné církvi nebyla ve vnímání zúčastněných v popředí jen přijatelnější církevní organizace, jak to zmiňuje Emil Dlouhý-Pokorný:

„Uznávám, že mezi některými našimi bratry a sestrami jest náklonnost ku pravoslaví i z důvodů náboženských..., i z důvodu slovanské vzájemnosti.“¹⁰²

Z myšlenek na pravoslavnou orientaci Československé církve pak vzniknul názor, že se náš národ stane prostředníkem mezi křesťany Východu a Západu. Autor pravoslaví odmítá, protože stejně jako římskokatolická církev neuznává svobodu svědomí.

Bauer definuje Československou církev jako národní, protože chce žít v národě a s národem, ztotožněna s jeho historickým vývojem.

¹⁰² Archív Ústřední rady Církve československé husitské, dopis Emila Dlouhého–Pokorného Ústřednímu výboru církve československé 31. srpna 1921, sign. III A1 č. i. III.A/-38.

7.11 Karel Farský: Náboženství v národě československém

„Křesťanství církevní začalo vnikati k národu československému v polovici 9. století. Z Bavorska, Solnohradska a Rakous.

Bylo to křesťanství politické více politické než křesťanské, nesené tehdejšíím nápirem Němectva proti východu.

Národ německý za slavných Karolingů osvojil si od církve římské státní organisaci starořímskou v církvi římské dochovanou a vyčerpán vlastním svým rozmachem, který namnoze vstřebával veškeré národní síly ku prospěchu a zvelebení církevní mrtvé ruky, puzen byl vlastním nedostatkem k pověstnému Drangu nach Osten, k zabírání řídicí osídlených panenských sídel slovanských.“¹⁰³

Farský zde poukazuje na zneužití biblické zvěsti německými panovníky jako prostředek pro ovládnutí území obývaných Slovany. Jednoznačně tak ukazuje na jejich útočnou povahu. Národnostní útlak Čechů tak pokračoval i v dalších staletích pod habsburskou dynastií za mohutné podpory katolické církve. Tyto skutečnosti opravňují, český národ, po získání národní samostatnosti, na svém území použít právě národnostní klíč při znovuobsazení ztracených pozic.

Farský vidí české dějiny jako zápas o uhájení ideálu humanity, který je našemu národu vlastní již z předkřesťanských dob. Z národa vystupují buditelé a obránci čisté pravdy, kteří byli ve své době považováni za kacíře a jsou oslavováni až po mnoha letech.

Náhled na povahu národa Farský přijímal od Palackého, který s odvoláním na historické prameny, vnímá český národ jako ušlechtilý,

¹⁰³ FARSKÝ, Karel. Náboženství v národě československém. Praha, 1924, s. 7.

mírumilovný a pilný. Autor přirovnává pohanskou dobu k současnosti, kdy se zřetelně ukazuje, že ani tisícileté působení křesťanství neposunulo „československého člověka“ blíže ke Kristu.

Náboženství přinesené věrozvěsty bylo národu československému prospěšné, protože reflektovalo jeho národní stránku. Naproti tomu bylo v pozdější době zneužito vlasteneckého citu k připoutání lidu k Římu prostřednictvím římskokatolického kultu svatých věrozvěstů a sv. Václava. Podle papežů má cyrilometodějství sjednotit Slovanské křesťany pod mocí Říma. Tímto nejsou opět reflektovány potřeby české národní duše a katolická církev sleduje jen své politické cíle.

Řešení české náboženské otázky tak vidí v Církvi československé, která vzešla jako odbojné hnutí z katolické církve.

Reformisté cítili přirozenou oprávněnost svého úsilí při znovudobývání ztracených pozic v církevní hierarchii a ve snaze nechat právo na rozhodování v církevních věcech v oblasti obývané českým národem.

„Duševní dění a kulturní tvoření lidí slovanské rasy žijících v tomto území, řídí se určitými zákony, psychologickými i sociologickými, jež jsou nad nimi, jsou imanentní a jsou původu vyššího, než jsou lidé, jsou původu božího. Je jen na lidech, aby je poznali a s nimi, čili s vůlí boží spolupracovali. A takovým zákonem je, že čeští lidé na půdě svého území od počátku svého života zde chtějí a touží, třeba neuvědoměle, žít po svém, všestranně, politicky, kulturně a také nábožensky, či lépe křesťansky a to v duchu čistého křesťanství Ježíšova. Tato živelná touha národa, bohužel vlivem početné malosti národa, prostředí geografického, poměrů politických, dobových a kulturních byla a je stále a stále ničena, dušena a národu je stále a stále znova zápasiti o její uskutečňování.“

V politickém převratu v roce 1918 se projevila boží spravedlnost a národ získal vytouženou samostatnost. Již J. Š. Baar vystihl podstatu reformních požadavků, když konstatoval, že Češi se nestaví proti věrouce katolické církve, ale citlivě vnímají její postoj k Husitství a protireformaci. Veřejnost kritizuje církev kvůli vybírání poplatků, celibátu a užívání latiny. Církev se sice prezentuje jako silná instituce, ale ve skutečnosti trpí mnoha nešvary, ubývá věřících a upadá pravá zbožnost. Proto organizace jako Volná myšlenka získávaly své stoupence spíše ze vzdoru, než z přesvědčení. Díky převratu je tedy možné národu vrátit jeho církev, s českými biskupy, českou liturgickou řečí a vrátit tak církvi její místo a význam v národě.

„My jsme syny českého národa. České matky nás vychovaly a české zemi děkujeme za naše živobytí. Blaho duchovní českého národa je nám nade vše. Tomuto cíli naše všecko - i sama církev musí sloužiti.“¹⁰⁴

¹⁰⁴ KOVÁŘ, František. Deset let církve československé. Praha: Blahoslav, 1930, s. 23.

7.12 Josef Doležal: Český kněz

„Reformní hnutí českého kněžstva přece vzniklo v neposlední řadě právě proto, aby dobývalo rovných práv českému národu v církevní oblasti proti přednostním výsadám Němců. Hnutí českého kněžstva bylo i odbojem proti německé hierarchii, která neznala duše a často ani jazyka svěřeného lidu na velikou škodu církve i náboženství tohoto lidu.“¹⁰⁵

Autor popisuje národnostní důvody vedoucí k nespokojenosti řadových kněží, které přispěly ke vzniku reformního hnutí českého duchovenstva.

V reformních snahách české katolické církve se zejména vzhledem k minulosti objevují silné národnostní akcenty. V rámci českých zemí se jednalo především o požadavek na národnostně českou církevní hierarchii a národní bohoslužebný jazyk. Jedná se bezesporu o nacionalistické požadavky. Požadavek na odstranění německé hierarchie v církvi je opodstatněný historickou zkušeností, kdy je církev vnímána spíše jako prostředek pro dosahování mocenských cílů vládnoucí dynastie a opomíjí poslání církve jako instituce hlásající biblickou zvěst.

Již koncem první světové války vzrůstala nevole českých a slovenských katolických kněží s oficiálními církevními periodiky a objevuje se silný zájem o podporu národní samostatnosti. Čeští kněží tak vyjádřili sounáležitost se svým národem a zakladatelé časopisu „Právo národa“ si položilo za cíl:

¹⁰⁵ DOLEŽAL, Josef. Český kněz. Praha, 1931, s. 77.

„... prohlubovat československé smýšlení českého kněžstva a jeho naprostou solidaritu s národním a politickým programem samostatného československého státu ... a též s taktikou, na niž se usnesli nebo usnesou jedině zodpovědné národní korporace „Národní výbor“ a „Český svaz.“ ...nikdo na světě nesmí spoléhati na české duchovenstvo jako na brzditelé národních snah československých a jako na tichého pomocníka v omezování národní svobody...“¹⁰⁶

Zájem o národní myšlenku projeví členové Klubu reformních kněží spontánně sloužením českých mší při různých příležitostech. O užívání národního jazyka měli reformisté jasný názor. K této otázce se vyslovil kněz Oskar Malý v roce 1920:

„Jen otrocký národ může se klaněti Bohu cizím jazykem!“¹⁰⁷

Pro existenci a funkci církve realizované formou *via facti* bylo nutné vytvořit použitelnou liturgii v českém jazyce. Důležitost existence české liturgie spočívala v tom, že národní jazyk se stal viditelným znakem proklamované změny. Karel Farský s G. A. Procházkou uvažovali o založení církve již k výročí prvního roku vzniku Československé republiky, ale nestalo se tak z důvodu nepřipravenosti mimo jiné i české liturgie.

„Bylo však patrné, že je nutno jíti hloub. Jednak dáti lidu bohoslužby jeho řečí mateřskou, ale dáti mu je také v duchu mateřském, ...“¹⁰⁸

¹⁰⁶ Právo národa 1918, roč. 1, č. 1, s. 2.

¹⁰⁷ Archív Ústřední rady Církve československé husitské, Karel Farský, sign. A II – 36, Protokol pracovního sjezdu CČS z 9. - 10. června 1920.

¹⁰⁸ FARSKÝ, Karel. Přelom. Praha, 1921, s. 68.

Karel Farský podle svých slov již od vánoc 1918 uvažoval o zpracování obřadů v češtině. Z časových důvodů nepokládal za vhodné nechat český text liturgie zkoumat a schvalovat příslušnou církevní komisí. V duchu přístupu *via facti* byl rozhodnut využít, alespoň zpočátku pouhého překladu z latiny. Svou první českou mši sloužil o Velikonocích 1919. Na překladu latinského Misálu pracoval i známý představitel katolické moderny kněz Sigismund Bouška. (1867 – 1942). Zpívané části mše vydal Bouška k prvnímu výročí založení republiky vlastním nákladem, ale jeho vydání si vzhledem k ceně a malému nákladu nemohla dovolit většina kněží. Po úspěšném sloužení českých mší o velikonocích 1919 se ukázalo jak mocným prostředkem je bohoslužebná řeč pro získání národa pro církev, proto byl rozhodnuto o sloužení českých vánočních mší V září 1919 si Karel Farský pro účely Klubu reformních kněží objednal u Boušky překlad příslušných částí Misálu. Jednota mu k tomuto účelu slíbila finanční podporu. Po rozchodu reformistů s Jednotou jednal Farský s předsedou Jednoty Kroiherem o finanční podpoře vydání českého misálu. V listopadu 1919 byla Farskému nabídnuta Jednotou úhrada překladateli, kterou nevyužil. Bouška nespokojen s výší svého honoráře ukončil další spolupráci. Farský byl tak nucen v krátké době přeložit potřebné texty sám, protože Bouška nesvolil se zveřejněním svého díla. O potížích spojených s touto situací se zmiňuje v dopise Karlu Farskému:

*„Objednal jste si u mě práci těžkou a zdlouhavou. Seděl jsem u ní dlouhý čas denně do noci. Měl jsem velké výlohy s ním – a teď jste všecko mir nichts, dir nichts zamítl a tisknete si překlady své. ...“*¹⁰⁹

¹⁰⁹ Archív Ústřední rady Církve československé husitské, Dopis Sigismunda Boušky Karlu Farskému 10. 12. 1919 sign. III.A/-38, inv. č. 1468.

Karel Farský proto narychlo před vánoce přeložil všechny potřebné pasáže. Jeho překlad byl později z těchto důvodů kritizován jako nevyhovující a rychle připravený.

„Vy píšete, že si to můžete přeložit sám. O tom nepochybuje, to dokáže každý kněz. Ale – Jak? Práce chvatná – málo platná.“¹¹⁰

České reformní hnutí směřovalo k vyvýšení práv českého národa na jeho státním území a odstranění vlády cizorodého živlu. Oskar Malý ve svém projevu upozorňuje na dlouhodobou snahu o založení národní církve:

„Je dobře při přednáškách probírat i české dějiny, které v ohledu náboženském jsou bojem za samostatnou českou církev.“¹¹¹

Národní uvědomění v českém katolicismu ovlivnilo cyrilometodějství jako znak slovanského individualismu. Osobitým rysem české moderny byl kladný vztah k Husitství, které bylo populární v beletristických dílech. Když T. G. Masaryk učinil z Husa střed české otázky, zpochybnil tak autoritu světské a církevní moci. Od Katolické moderny tak vede přímá cesta k popřevratovému opouštění katolické církve.

Autor konstatuje, že nejvíce členů měla Církev československá v Čechách a to zejména v průmyslových oblastech. Tuto skutečnost zdůvodňuje vykořeněností pracovníků v průmyslu, kteří opustili svá původní sídla a z tohoto důvodu tíhnou více k radikalismu. Malý nárůst členů protestantských církví vidí v tom, že tyto církve jsou u nás

¹¹⁰ Archív Ústřední rady Církve československé husitské, Dopis Sigismunda Boušky Karlu Farskému 10. 12. 1919 sign. III.A/-38, inv. č. 1468.

¹¹¹ Archív Ústřední rady Církve československé husitské, Karel Farský, sign. A II – 36, Protokol pracovního sjezdu ČČS z 9. - 10. června 1920.

také cizorodým prvkem. Důvody vstupu do CČs byly podle něj více motivovány nacionalismem u nižšího úřednictva a živnostníků. Tato vrstva tak našla v církvi vhodnou strukturu pro realizaci svých národnostních snah.

Závěr

Předloženou práci je příspěvkem do široké diskuse věnované otázkám vztahu církve a nacionalismu. Její přínos vnímám v širším rozpracování dobových souvislostí a pochopení vzniku církve jako dovršení národních církevních emancipačních snah. Husitská teologická fakulta k tomuto tématu uspořádala několik mezinárodních konferencí: "Církev, nacionalismus a migrace", 2007, konferenci „Církev československá husitská a otázka nacionalismu v evropském ekumenickém kontextu“, 2010, navazující na předcházející výzkumný záměr „Reformní hnutí katolického modernismu a jeho reminiscence v evropském českém kontextu“. V úvodu této konference prof. Kučera charakterizoval generaci zakladatelů Československé církve a její sejetí s národem na pevném křesťanském základu:

„Teologové mladé církve uměli zápasit. V čase první republiky nebyla o bojovné diskuse o církevních poměrech a o teologii nouze. V době války se zúčastnili odboje: církev a teologická fakulta sestoupily ke kořenům a sliz kolaborace s nacismem neměl šanci prosáknout ke kořenům kmene, jímž je Kristus.“¹¹²

Dlouhodobě se tematikou reformního českého kněžstva zabývá prof. Lášek, Církev československou chápe jako pokračovatelku modernistického úsilí 19. století. Svým dílem odkrývá jednotné základny českých církevních dějin.

¹¹² Projev prof. Zdeňka Kučery v Karolinu. Český zápas 2010, roč. 90, č. 45, s. 1 - 2.

Politické a národnostní poměry po skončení první světové války sehráli významnou roli, při proměně lidského myšlení a postoji k dosavadnímu fungování světa. Došlo, do té doby k největšímu rozpadu staletí starých struktur. Pokročilá věda nabízela nové myšlenkové přístupy. Na tuto situaci musely reagovat i církve. Církev československá tak v době svého vzniku stála na špičce těchto snah. Snažila se zformulovat nový nezávislý postoj k biblické zvěsti, zachovat ji a maximálně přiblížit modernímu člověku. Taková snaha úzce souvisela i s nadšením po založení nového československého státu, kdy vědomí vzájemné pospolitosti navázané na významné myslitele z naší reformační minulosti vyústilo v založení národní církve.

Český nacionalismus vzniknul jako reakce na potlačování českého živlu v habsburské říši a střetem s německým etnikem na českém území, které dávalo jasně najevo, že je tu pánem. Němečtí nacionalisté toužili po spojení s Německem, protože z jejich pohledu právě politické hranice rozdělili německé etnikum, které dlouhodobě toužilo po sjednoceném Německu, které by spojovalo všechny „soukmenovce“ žijící jako rozptýlené menšiny v různých státech Evropy. Vytouženým cílem bylo navrátit je zpět, pokud možno i s jimi obývaným územím. Netajili

se svým pohrdáním Slovy, kteří jim v jejich snahách překáželi.

Češi si tak začali uvědomovat svou identitu a zejména díky jazyku se sjednocovali a začali vytvářet národnostní struktury. Český nacionalismus proto chápu jako jev vzniklý střetem s německou nadřazeností, neměl světovládné ambice a vlastní národ nepreferoval z důvodu biologické nadřazenosti. Chtěl jenom umožnit svobodnou existenci národa na v historii získaném území s vlastní vládou.

Vyjdeme-li z definice nacionalismu uvedené v první kapitole, která ho definuje jako politické oprávnění, pak vznik Československé církve lze považovat za jeho projev v oblasti duchovní. Gellner pokládá za úhelný kámen nacionalismu snahu o odstranění politických hranic mezi územími obývanými stejným národem a etnické sjednocení národa a jeho vlády. Vytvořením vlastní plně české církevní struktury tak byly odstraněny národnostní hranice v církvi a církve se tak emancipovala jako ryze česká. Nelze ovšem říci jednoznačně, že nacionalismus byl jedinou hybnou silou při jejím vzniku. Uplatnila se zde řada vlivů, zejména dlouhou dobu neřešené stavovské požadavky nižšího katolického duchovenstva, neschopnost Vatikánu reagovat na překotné změny v různých oblastech života věřících po prožité válce, zdiskreditování se církve spojenectvím s Habsburky, podpora válečného úsilí monarchie a samozřejmě vznik samostatného státu. Základním zdrojem, který inspiroval zakladatele, bylo dědictví Katolické moderny. Právě z její činnosti vyšly základní reformní požadavky a také řada pozdějších vůdčích osobností církve. Modernistické myšlenky přežívaly v církvi i po papežských zákazech a došly svého naplnění po skončení války, kdy překotné změny všeho druhu přály změnám revolučního charakteru. Rozhodující význam pro založení církve měly její vůdčí osobnosti, které byly schopny dotáhnout vytčené reformy do konce radikální cestou. K její další existenci pak významně přispěla i ochota státu nové církvi pomoci, která pramenila zejména z osobních vztahů zakladatelů a politické reprezentace z předchozího období.

Založení Církve československé se pak spíše jeví jako logický výsledek řetězu událostí a okolností, které mu předcházely, vznikla tak církve schopná věřícím nabídnout, s využitím bohaté národní duchovní tradice, církve s českou bohoslužbou, českou hierarchií, schopnou zprostředkovat biblickou zvěst člověku moderní doby.

Úlohu nacionalismu při vzniku Československé církve lze pak pro provedené analýze vybraných textů vyhodnotit jako tmelící nikoliv určující prvek reformních snah, kdy národní uvědomění pramenící z historických reminiscencí a znovunabyté politické samostatností dodalo sílu a odvahu realizovat změny přímým uskutečněním reformních myšlenek.

Jmenný rejstřík

B

Baar Jindřich Šimon, 43, 44, 47, 48, 147,
162, 163, 167
Bauer Kuneš, 69, 141, 142, 144, 160
Benedikt XV., 33, 101, 139
Beneš Edvard, 26
Bolzano Bernard, 37, 38
Bouška Sigismund, 150, 151, 159, 163

D

Dalberg Karl Theodor, 37
Doležal Josef, 4, 47, 69, 148, 172
Dostál–Lutínov Karel, 36, 46, 73, 79, 160,
162, 164

F

Farský Karel, 8, 9, 12, 48, 49, 50, 51, 52,
57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 69, 87, 88,
108, 118, 121, 122, 123, 139, 145, 149,
150, 151, 159, 160, 161, 162, 163, 167,
169

G

Gellner Arnošt, 5, 7, 122, 155, 161, 165,
173
Gorazd Matěj Pavlík, 89, 142, 161
Grégr Eduard, 17

H

Herder Johan Gottfried von, 6
Heyduk Adolf, 75

Hlinka Andrej, 76
Hurdálek Josef František, 39
Huyn Paul von, 47

I

Iška František, 41, 42

J

Jirásek Alois, 25

K

Kálal Karel, 75, 162
Kapras Jan, 16, 21, 24
kardinál Schwarzenberg Bedřich Jan Josef
Celestin, 33
Karel I., 22
Kordáč František Xaver, 35, 36
Kramář Karel, 23, 59, 61
Kroiher František, 47, 102, 135

L

Lev XIII., 31, 99

M

Machar Josef Svatopluk, 119
Masaryk Tomáš Garrigue, 6, 8, 9, 10, 11,
12, 16, 18, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 30,
60, 63, 75, 76, 95, 111, 112, 113, 114,
115, 119, 122, 123, 138, 139, 141, 143,
151, 162, 163, 165, 166, 167, 168

N

Náhlovský František, 39, 169

P

Pauly Jan Křtitel, 46

Pekař Josef, 6, 112, 113, 114, 115, 143

Pius IX., 29, 30, 32, 135, 170

Pius X., 32

Procházka Gustav Adolf, 64, 108, 110, 166,
169

R

Rabas Josef, 13, 44, 47, 166

S

Seibt Jindřich, 37

Schachleiter Alban, 34

Skrbenský Lev, 34, 47, 57

Stibor Ferdinand, 66, 108, 169

W

Wilson Woodrow, 23, 25, 26

Z

Zahradník-Brodský Bohumil, 35, 48, 49, 51,
52, 54, 55, 68, 84, 85, 86, 87, 88, 89,
90, 108, 118, 122, 159, 160, 169

Seznam použitých pramenů a literatury

Archívní prameny:

Archív Ústřední rady Církve československé husitské, Dopis Sigismunda Boušky Karlu Farskému 10. 12. 1919 sign. III.A/-38, inv. č. 1468.

Archív Ústřední rady Církve československé husitské, Protokol pracovního sjezdu CČS z 9. - 10. června 1920, sign. A II – 36.

Archív Ústřední rady Církve československé husitské, Dopis Bohumila Zahradníka Brodského Karlu Farskému, srpen 1920, sign. A II – 36.

Archív Ústřední rady Církve československé husitské, Návrh ke sněmu církve československé 29. srpna 1921, sign. III A1 č. i. III.A/-37.

Archív Ústřední rady Církve československé husitské, Dopis Emila Dlouhého–Pokorného ústřednímu výboru církve československé 31. srpna 1921, sign. III A1 č. i. III.A/-38.

Archív NO CČSH Praha 1, Bohoslužebná kniha CČS, sv. Mikuláš, 1922.

Monografie

ALEŠ, Pavel. Biskup Gorazd. Z díla. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1988.

ARBES, Jakub. Němci v Čechách. Historicko-politické rozpravy. Praha: Melantrich, 1946.

BAUER, Kuneš. Myšlenkové proudy v československé církvi. Olomouc, 1924.

BARTŮŠEK, Stanislav. Katolická moderna. Karel Dostál-Lutinov a jeho přátelé a spolupracovníci. Třebíč: Arca JIMfa, 1996. ISBN 80-85766-82-5.

CINEK, František. K náboženské otázce v prvních letech naší samostatnosti 1918-1925. Olomouc, 1926.

CÉZAR, Jaroslav. ČERNÝ, Bohumil. Vznik a vývoj církve československé za předmnichovské ČSR. In ČERNÝ, B. Církev v našich dějinách. Praha 1960, s. 135 – 154.

COULOMBE, Charles A. Náměstkové Kristovi, životopisy papežů, Brno 2004, ISBN 80-7341-374-4.

ČVANČARA, Karel. Bohumil Zahradník – Brodský, jeho význam, dílo a život. Praha: Československé podniky tiskařské a vydavatelské, 1923.

DASKE, Ulrich. Die Tschechoslowakische Hussitische Kirche in der deutschen theologischen Literatur und in Selbstzeugnissen. Frankfurt am Main, Bern, New York: Peter Lang, 1987. ISBN 3-8204--0912-2.

DLOUHÝ – POKORNÝ, Emil. Klerikální „pravda“ o podnětu katastrofy bělohorské. Praha: Tiskové a nakladatelské družstvo CČS, 1930.

DURAJ, Matouš. Fašizující tendence v agrární straně ve třicátých letech 20. století: bakalářská práce, Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2013. Vedoucí práce: Vratislav Doubek.

DOLEŽAL, Josef. Český kněz. Praha, 1931.

FARSKÝ, Karel. Český problém církevní. Praha, 1919.

- FARSKÝ Karel. (vydáno pod pseudonymem Pavel Nemo). Papežství a národ český Praha, 1919.
- FARSKÝ, Karel. Z pode jha. Vznik církve čsl. Praha, 1920.
- FARSKÝ, Karel. Přelom. Praha, 1921.
- FARSKÝ, Karel. Náboženství v národě československém. Praha, 1924.
- FARSKÝ, Karel. Stát a církev. Poměr státu českého k církvi římské od prvopočátku až do roku 1924. Praha, 1924.
- FARSKÝ, Karel. Stručné informace o náboženských názorech, úkolech a organizaci církve československé. Praha, 1925.
- FISCHER – WOLLPERT, Rudolf. Malý teologický slovník. Praha: Zvon, 1995. ISBN 80-7113-124-5.
- FORMAN, Stanislav. Dějiny Spolku pro vystavení pomníku Mistra Jana Husi v Praze, Praha: Nákladem Spolku, 1903.
- FRANKL, Michal. Emancipace od židů. Český antisemitismus na konci 19. století. Praha – Litomyšl: Horáček – Paseka, 2007. ISBN 978-80-7185-882-9.
- FRÖLICH, Rolland, Dva tisíce let dějin církve. Praha: Vyšehrad 2008. ISBN 978-80-7021-964-5.
- FRANZEN, August. Malé církevní dějiny. Praha: Zvon, 1995. ISBN 80-7113-119-9.
- FRÝDL, David. Reformní náboženské hnutí v počátcích československé republiky. Snaha o reformu katolicismu v Čechách a na Moravě. Brno: L. Marek, 2001. ISBN 80-86263-15-0.
- GELLNER, Arnošt. Národy a nacionalismus. Praha: Josef Hříbal, 1993, ISBN 80-900892-9-1.
- GABRIEL, Jiří. Slovník českých filozofů. Brno: Masarykova Univerzita, 1998. ISBN: 80.210-1840-2.
- GORAZD (Pavlík), Matěj. O úkolech a organizaci církve československé. Olomouc, 1922.
- HAŇAVKA, Karel. Kterou cestou půjde církev československá? Brno, 1924.

Havelka, Miloš. Spor o smysl českých dějin 1895 – 1938. Praha: Torst, 1995. ISBN 80-85639-41-6.

HAVELKOVÁ, Kateřina. První tři patriarchové CČSH: diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Husitská teologická fakulta, 2010. Vedoucí práce: Jaroslav Hrdlička.

HORÁK, Karel. Názor Tomáše Garrigue Masaryka na funkci náboženství v občanské společnosti: diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Katolická teologická fakulta, 2006. Vedoucí diplomové práce: Bogdan Pelc.

HNÍK, František. Za lepší církví. Duševpytná studie o příčinách přestupů do církve československé, Praha: Družstvo CČ, 1930.

HNÍK, František. Duchovní ideály československé církve. Praha: Družstvo CČs, 1934.

HRDLIČKA, Jaroslav. THDR. Karel Farský a Československá národní demokracie (ČSND) 1918 – 1920. In LÁŠEK, Jan B., VEVERKOVÁ, Kamila, VOGEL, Jiří. Gratia autem Dei sum id quod sum et gratia eius in me vacua non fuit. Pocta profesoru Zdeňku Kučerovi k osmdesátým pátým narozeninám. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Husitská teologická fakulta, 2015, s. 119 – 126.

KÁLAL, Karel. Proč se o Slováky staráme? Praha: Československá jednota, 1906.

KUBALÍK Josef. Křesťanské církve v našich zemích. Praha: Univ. Karlova 1991.

KADERÁVEK, Václav. TRTÍK, Zdeněk. Život a víra ThDr. Karla Farského. Praha, 1982.

KAŇÁK, Miloslav. Z dějin reformního úsilí českého duchovenstva. Praha: Blahoslav, 1951.

KAŇÁK, Miroslav. Stručný nárys dějin církve československé vzhledem k jejímu vzniku a půlstoletému vývoji. In KAŇÁK, M. Padesát let československé církve. Praha, 1970, s. 7 – 37.

KAPRAS, Jan. Z domácího odboje. Praha: Památník odboje, 1928.

KOHOUT Štěpán. Korespondence katolické moderny. Dopisy Jindřicha Šimona Baara a Karla Dostála–Lutinova z let 1896 – 1917. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. ISBN 978-80-244-2878-9.

KLIMEK, Antonín. Jak se dělal mír roku 1919. Československo na konferenci ve Versailles. Praha: Melantrich, 1989.

KLIMEK, Antonín. KUBŮ, Eduard. Československá zahraniční politika 1918-1938. Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1995. ISBN 80-85241-88-9.

KLIMEK, Antonín. Boj o hrad I. hrad a pětka. Praha: Panevropa, 1996. ISBN 80-85846-06-3.

KLIMEK, Antonín. Boj o Hrad II. Kdo po Masarykovi? Praha: Panevropa, 1998. ISBN 80-86130-02-9.

KLIMEK, Antonín. Vznik Československa 1918. Praha: Ústav mezinárodních vztahů 1994. ISBN 80-85864-07-X.

KLÍNKOVÁ, Hana. Katolická moderna v zrcadle korespondence, vzájemná korespondence Sigismunda Boušky a Jindřicha Šimona Baara z let 1892 – 1919: rigorózní práce. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2011. Konzultant práce: Jan Wiendl.

KOŘALKA, Jiří. Češi v habsburské říši a v Evropě 1815 — 1914. Sociálněhistorické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích, Praha: Argo, 1996. ISBN 80-7203-022.

KOVÁŘ, František. Co jest církev českomoravská. Praha: Blahoslav, 1940.

KOVÁŘ, František. Náš poměr ke katolictví. Praha: Ústřední rada církve čsl, 1936.

KOVÁŘ, František. Deset let církve československé. Praha: Blahoslav, 1930.

KUČERA, Zdeněk. Modernismus: proč, odkud a kam? In: KUČERA Z., LÁŠEK, J. Modernismus, historie nebo výzva? Studie ke genezi českého katolického modernismu, Praha: 2002, s. 7 - 22.

LAHODNÝ Stanislav, Farský a naše dny, Praha: Blahoslav, 1955.

LÉBLOVÁ, Marta. Církev, sekularizace, nacionalismus: první vatikánský koncil, vznik starokatolické církve a vztah katolické církve k sekularizaci a s ní souvisejícímu nacionalismu v letech 1870-1885 v českých zemích habsburské monarchie. Brno: L. Marek, 2009. ISBN 978-80-87127-18-6.

LEXIKON FÜR THEOLOGIE UND KIRCHE. Bd. 10. Freiburg im Breisgau: Herder, 2001.

LOMOZ, Jan. Organizační vývoj církve československé, Praha 1934.

LOMOZ, Jan. Pravda o československé církvi. Praha: Ústřední rada ČCS, 1930.

LOSKOT, František. (vydáno pod pseudonymem František Vratislav). Mistr Jan Hus. Na oslavu pětistého výročí upálení mistrova. Praha: Rolnická tiskárna 1915.

MÁDR, Daniel. Vznik a prvorepublikový vývoj Církve československé se zvláštním zřetelem na meziválečnou genezi náboženské obce Církve československé v Brně: bakalářská práce. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2008. Vedoucí bakalářské práce: Libor Vykoupil.

MAREK, Pavel, SOLDÁN Ladislav. Karel Dostál–Lutinov bez mýtů, předsudků a iluzí. Třebíč: Arcs Jma, 1998. ISBN 80-7221-021-1.

MAREK Pavel, Politicko-organizační aktivity českých středních vrstev v letech 1918 – 1938. Olomouc, Univerzita Palackého, 1996. 80-7067-643-4.

MAREK Pavel, ČERVENÝ Vladimír, LACH Jiří. Od katolické moderny k církevnímu rozkolu. Nástin života a díla Emila Dlouhého-Pokorného. Rosice u Brna: Gloria, 2000. ISBN 80-86200-30-2.

MAREK Pavel. České schisma. Příspěvek k dějinám reformního hnutí katolického duchovenstva v letech 1917 – 1924. Rosice u Brna: Gloria, 2000. ISBN 80-86200-36-1.

MAREK, Pavel. Český katolicismus 1890 – 1914. Kapitoly z dějin českého katolického tábora na přelomu 19. a 20. století. Rosice u Brna: Gloria, 2003. ISBN 80-86200-76-0.

MAREK, Pavel. Církevní krize na počátku první Československé republiky (1917 - 1924). Brno: L. Marek 2005. ISBN 80- 86263-57-6.

MAREK, Pavel. Emil Dlouhý – Pokorný. Život a působení katolického modernisty, politika a žurnalisty. Brno: CDK (Centrum pro studium demokracie a kultury), 2007. ISBN 978-80-7325-129-1.

MAREK, Pavel a kol. Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861—1998. Rosice u Brna: Gloria, 2000. ISBN 80-86200-25-6.

MASARYK, Tomáš Garrigue. Světová revoluce za války a ve válce 1914 – 1918. Praha: ČIN a Orbis, 1925.

MASARYK, Tomáš Garrigue. Nová Evropa. Stanovisko slovanské. Praha: Gustav Dubský, 1920.

MASARYK, Tomáš Garrigue, Jan Hus. Naše obrození a naše reformace, Praha: Kanzelsberger, 1990.

MASARYK, Tomáš Garrigue, Česká otázka, Naše nynější krize, Jan Hus. Praha: Masarykův ústav AV ČR, Ústav T.G. Masaryka, 2000. ISBN 80-902659.

MASARYK, Tomáš Garrigue, V boji o náboženství., Praha: ČIN, 1947.

MERTLÍKOVÁ Terezie. Dějiny farnosti Rtně v Podkrkonoší v letech 1918 – 1939: diplomová práce, Praha: Univerzita Karlova, Katolická teologická fakulta, 2006. Vedoucí práce: Tomáš Petráček.

NAKONEČNÝ, Milan. K psychologii a perspektivám českého fašismu. In PASÁK, T. Český fašismus 1922–1945 a kolaborace 1939 – 1945. Praha: Práh, 1999, s. 393 – 420. ISBN 80-7252-017-2.

NAKONEČNÝ, Milan. Vlajka. K historii a ideologii českého nacionalismu. Praha: Chvojko nakladatelství, 2001. ISBN 80-86183-24-6.

NAKONEČNÝ, Milan: Český fašismus. Praha: Vodnář, 2006. ISBN 80-86226-73-5.

OBNOVA CÍRKVE KATOLICKÉ V ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLICE. Návrh Jednoty československého duchovenstva v Praze. Praha: Jednota československého duchovenstva v Praze, 1918.

OTTŮV SLOVNÍK NAUČNÝ. Díl 17. Praha: J. Otto, 1901.

PACÍKOVÁ, Lucie. Anderson versus Gellner: typologické srovnání dvou pojetí nacionalismu: bakalářská práce. Praha, Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, 2007. Vedoucí práce: Miloš Havelka.

PEJČOCH, Ivo. Fašismus v českých zemích. Praha: Academia, 2011. ISBN 978-80-2001919-6.

PEŠEK, David. František Bílek. Život, dílo a působení v CČSH: diplomová práce. Praha, Univerzita Karlova, Husitská teologická fakulta, 2007. Vedoucí práce: Jaroslav Hrdlička.

PICHLÍK, Karel. T. G. Masaryk válka a revoluce I. Praha: Ústav T. G. Masaryka o.p.s. a Masarykův ústav AV ČR, 2005. ISBN 80-86142-18-3.

PIVOVARNÍK, Tomáš. Čeští a němečtí katolíci a vznik Československa: diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Katolická teologická fakulta, 2009. Vedoucí práce: Tomáš Petráček.

PRÁŠEK Ferdinand. Vznik církve československé a patriarcha G. A. Procházka, Praha 1932.

PROCHÁZKA, Gustav Adolf. V boji za pravdu. Přípomínky k Hromádkovým kritikám církve československé v Křesťanské revui 1932. Praha, 1933.

PROCHÁZKA, Gustav Adolf. Die Tschechoslowakische Nationalkirche. Leipzig: Leopold Klotz, 1937.

PROCHÁZKA, Gustav Adolf. Křesťanský humanism a československá církev. Praha: Ústřední rada CČS, 1932.

PUTNA, Martin C. Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848 – 1918. Praha: Torst, 1998. ISBN 80-7215-059-6.

RABAS, Josef. Reformbestrebungen im tschechischen katolischen Klerus In HUBER, Augustinus Kurt. Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen – Mähren – Schlesien, Band III. Königstein/Taunus, 1973, s. 254 – 280.

DIE RELIGION IN GESCHICHTE UND GEGENWART. Handbuch für Theologie und Religionswissenschaft, Bd. 6. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1962.

RÝZNAROVÁ, Kateřina. Role Mistra Jana Husa v prvorepublikových pojetích českého národa: bakalářská práce. Brno: Masarykova Univerzita, Filozofická fakulta, 2010. Vedoucí práce: David Zbiral.

SALAJKA, Milan. Portrét Církve československé husitské, Praha, 2007.

SMOLÍK, Václav P. O učení modernistů, Praha 1911.

SPISAR, Alois. Ideový vývoj Církve československé, Praha: Ústřední rada církve československé, 1936.

STENOGRAFICKÉ ZPRÁVY ČESKÉHO SNĚMU ZEMSKÉHO. První zasedání z roku 1889. Praha. Rohlíček a Sievers, 1889.

STRAŠÍKOVÁ Blanka. Jindřich Šimon Baar. Představitel katolického modernismu, In KUČERA, Z., LÁŠEK, J. Modernismus, historie nebo výzva? Studie ke genezi českého katolického modernismu, Brno: L. Marek, 2002, s. 135 – 169. ISBN 80-86263-35-5.

ŠEBEK, Jaroslav. Malé zamyšlení nad textem K. Schatze. In HANUŠ, Jiří. První sněm celosvětové církve: první vatikánský koncil 1869 – 1870. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001, s. 46 – 50.

ŠEBESTOVÁ, Jana. Kněz Karel Farský a vznik církve československé: diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Katolická teologická fakulta, 2006. Vedoucí diplomové práce: Petr Kubín.

ŠMÍD, Marek. Masaryk a česká Katolická moderna, Brno: L. Marek, 2007. ISBN 978-80-86263-98-4.

ŠMÍD, Marek. Vztah Tomáše Garriguea Masaryka a české katolické moderny na přelomu 19. a 20. Století: rigorózní práce. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2005. Konzultant práce: Vratislav Doubek.

TOTH Daniel, TOTHOVÁ Martina. Masarykův vztah k náboženství a církvi. In KUČERA Z., LÁŠEK, J. Modernismus, historie nebo výzva? Studie ke genezi českého katolického modernismu, Brno: L. Marek, 2002, s. 174 – 195. ISBN 80-86263-35-5.

URBAN, Otto. Česká společnost 1848-1918. Praha: Svoboda, 1982.

URBAN, Rudolf. Die tschechoslowakische hussitische Kirche. Marburg/Lahn: J. G. Herder-Institut, 1973. ISBN 3-87969-103-7.

URBAN, Rudolf, Die slawisch – nationalkirchlichen Besetreibungen in der Tschechoslowakei, Leipzig 1938. 669 – 673.

VELEMÍNSKÝ, Josef. Masaryk osvoboditel Sborník. Praha: Ministerstvo školství a národní osvěty, 1920.

VELKÉ DĚJINY ZEMÍ KORUNY ČESKÉ. Díl XII b. Praha, Litomyšl: Paseka, 2013. ISBN 978-80-7432-293-8.

VLČEK, Jaroslav. O nynějších poměrech českých, desatero kapitol lidu českému na uváženu. Praha: vlastním nákladem, 1875.

VLNA, Václav. Náboženství jako součást národní identity: diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Katolická teologická fakulta, 2009. Vedoucí diplomové práce: Aleš Opatrný.

WELTKIRCHEN LEXIKON. Handbuch der ökumene, Stuttgart: Kreuz – Verlag, 1960.

ŽÁK. Petr. T. G. Masaryk, římskokatolická církev a katolicismus s důrazem na období 1918 – 1935: Magisterská diplomová práce, Olomouc: Univerzita Palackého, Filozofická fakulta, 2011. Vedoucí práce: Jiří Lach.

Články a periodika

FRINTA, Antonín. O výraze „českoslovanský“. Naše řeč 1950, roč. 34, č. 5-6, s. 114-115.

HRDLIČKA, Jaroslav. Dr. Karel Farský a jeho teologie českých dějin. Historica Olomucensia 2016, č. 50, s. 179 – 192.

KOVÁŘ, František. Biskup Ferdinand Stibor. Český zápas 1951, roč. 34, č. 22, s. 3.

LÁŠEK Jan B. František Náhlovský a revoluční program z roku 1848 na obnovu církve v Čechách. Theologická revue 1987, roč. 20, s. 171 – 182.

PROCHÁZKA, G. A. Požadavky českého katolického kněžstva. Národní listy 1917, roč. 57, č. 257, s. 2.

PROCHÁZKA, G. A. Volná myšlenka a církve československá. Český zápas 1933, roč. 16, č. 20, s. 154.

PRÁVO NÁRODA, nezávislý politický měsíčník. 1918 1919.

PRÁVO NÁRODA, nezávislý reformní čtrnáctideník. 1920.

ŠMÍD, Marek. Čtvrtek 8. ledna 1920. Rubikon reformního katolicizmu? In Theologická revue, roč. 88, č. 2, 2017, s. 137 – 153.

TRTÍK, Zdeněk. Teologické principy modernismu. In Náboženská revue, roč. XXXII, č. 1, 1961, s. 175-190.

Věstník jednoty katolického duchovenstva českoslov. 1921, roč. 3, č. 19-20.

ZAHRADNÍK-BRODSKÝ, Bohumil. Referát přednesený v Praze na valné schůzi československého duchovenstva dne 23. ledna r. 1919 farářem a spisovatelem Bohumilem Zahradníkem-Brodským. Příloha „Práva národa“, č. 1 – 2. Praha: vlastním nákladem, 1919.

Internetové zdroje

Grande munus. [cit. 2015-10-30]. Dostupné z: <http://www.stjoseph.cz/grande-munus/>

Isidor Zahradník. In: *Wikipedie: otevřená encyklopedie* [online]. Wikimedia Foundation, 2003. Stránka naposledy edit. 2. 8. 2015 v 22:27. [cit. 2015-08-26]. Česká verze. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Isidor_Zahradn%C3%ADk.

Lamentabili sane exitu. [cit. 2012-08-08]. Dostupné z: <http://uchemjehly.blog.cz/0606/lamentabili-sane>.

Pascendi dominici Gregis. [cit. 2014-12-11]. Dostupné z: <http://michaelsa.cz/archiv/pascendi.pdf>.

Protimodernistická přísaha. In: *Wikipedie: otevřená encyklopedie* [online]. Wikimedia Foundation, 2003. Stránka naposledy edit. 6. 8. 2013 v 06:35. [cit. 2012-08-14]. Česká verze. Dostupné z:

http://cs.wikipedia.org/wiki/Protimodernistick%C3%A1_p%C5%99%C3%ADsaha.

Quae ad nos. [cit. 2014-04-12]. Dostupné z: http://www.vatican.va/holy_father/leo_xiii/encyclicals/documents/hf_l-xiii_enc_22111902_quae-ad-nos_en.html.

Rerum novarum. [cit. 2014-01-29]. Dostupné z: http://www.kebrle.cz/katdocs/soc_enc/RerumNovarum.htm.

Sylabus Pia IX. [cit. 2013-11-03]. Dostupné z: http://www.vendee.cz/texty/syllabus_p12.html.

Husův sbor ve Vršovicích. [cit. 2016-08-19]. Dostupné z: <http://www.husvsbor.cz/?p=586>

Summary

The aim of the thesis is to analyze whether and to what extent Czech nationalism has influenced the emergence of the Czechoslovak Church. Its time frame is defined by the period from the mid 19th century to the early 1930s. For the analysis were used as source materials, periodicals related to the reformation movement of the Czech Catholic clergy, periodical literature responding to the described events and documents from the Archives of the Central Council of the Czechoslovak Hussite Church. Secondly, literature describing the political, religious and national situation in the period under review was used.

The first two chapters define nationalism for the needs of further research, and the main themes and expressions of Czech national thinking are presented. In connection with the period preceding the establishment of the Czechoslovak Church, the role of the Czech nation in the disintegration of the monarchy is described in particular. The third and fourth chapters describe how the Catholic Church cope with the situation after 1848 and the relation of the Popes to modern times and the Prague Archbishops to the monarchy. The understanding of the problems as a whole also describes the emergence of Catholic modernism and its reflection in the Czech environment. The fifth chapter describes the formation of a Czech Catholic clergy organization as the materialization of modernist ideas realized in the national environment and reflecting especially the historical motives of a very vividly speaking Czech nation. In the chapter on founders of the Czechoslovak Church, I deal with four of the most active representatives of the Reformed Clergy Club, signed under the Church's call. Their lives are briefly remembered, with a possible relationship to

the nationalist political movements. A total of 12 texts from the period between 1906 and 1931 are selected in the material analysis section. The core of these documents is closely related to the emergence of the Church. From the earlier period, it is a text introducing the demands of modernists as they were published on III. Congress of Catholic Modernism. From a later time, the reflection of the reform movement, as described in his book, Josef Doležal, which in turn criticized the reformists. When selecting texts, their relation to the reform movement and the Czechoslovak Church was decisive.

In my own analysis, I attempted, in particular, to approximate the history of the origin of the affiliates documentary and discarding the key concepts, links, and contexts used to show repetitive motifs with a national theme that clearly point to the mindset of their creators. Sometimes it was necessary to mention more periodical context and to draw near the events, which influenced further development. The analysis showed that the political and national conditions after the end of the First World War played an important role in the transformation of human thinking and the attitude towards the functioning of the world. The churches and churches responded to this situation and in the Czech environment, the Czechoslovak Church stood at the forefront of these efforts. She tried to formulate a new independent attitude towards the biblical rumor, to preserve it and to bring it closer to modern man. Such an effort was closely related to the enthusiasm for the establishment of a new Czechoslovak state, when the consciousness of mutual societies linked to important thinkers from our reformist past resulted in the establishment of a national church.

Czech nationalism arose as a reaction to the suppression of the Czech element in the Habsburg empire and a conflict with the German ethnicity on the Czech territory, which made it clear that he was the

master. German nationalists longed for a connection with Germany because, from their point of view, the political boundaries had divided the German ethnicity that longed for a unified Germany. The goal was to return all Germans back, possibly with their territory. They disregarded their contempt for the Slavs, who impeded them in their efforts.

The Czechs became aware of their identity and, thanks to their language, they unified and began to create national structures. Czech nationalism, therefore, I understand as a phenomenon created by a conflict with German superiority, did not have world-wide ambitions and did not favor its own nation because of biological supremacy. He only wanted to allow the free existence of the nation in the history of the acquired territory with its own government.

If we emerge from the definition of nationalism mentioned in the first chapter, which defines it as a political entitlement, when Gellner considers the quest for the removal of political boundaries between the territories inhabited by the same nation and the ethnic unification of the nation and its government as the cornerstone of nationalism, then the emergence of the Czechoslovak Church can be considered his manifestation in the spiritual sphere, when he created his own fully Czech church structure. However, it can not be said unequivocally that nationalism was the only driving force in its creation. Many of the influences, especially the unresolved demands of the lower Catholic clergy, the inability of the Vatican to respond to rapid changes in various areas of the life of the faithful after the war, the discredit of the Church by alliance with the Habsburgs, the support of the monarchy's war effort and, of course, the emergence of an independent state. The basic source that inspired the founder was the heritage of the Catholic Modern. It was from her work that basic reform demands were made, as

well as a number of later leaders of the Church. Modernist ideas survived in the Church even after papal bans, and they came to their fulfillment after the end of the war, when swift changes of all kinds demanded changes in revolutionary character. The decisive importance for the founding of the Church was its leaders, who were able to bring the ensuing reforms to a radical end to a radical path.

The establishment of the Church of the Czechoslovakia appears to be a logical result of the chain of events and circumstances that preceded it, thus creating a church capable of offering to the faithful, using the rich national spiritual tradition, a Church with Czech worship, a Czech hierarchy able to convey the biblical message to man of modern times.

The role of nationalism in the establishment of the Czechoslovak Church can then be assessed as a bundling rather than a determining element of reformist attempts to analyze selected texts, when national consciousness stemming from historical reminiscences and restored political autonomy have added the power and courage to implement changes through the direct realization of reform ideas.

